

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**YÜKSELEN PİYASALARDA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: PANEL
VERİ ANALİZİ**

**İRAİMA DORBONOVA
08710018**

**TEZ DANIŞMANI
Doç .Dr. HÜSEYİN TAŞTAN**

**İSTANBUL
2011**

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YÜKSELEN PİYASALARDA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: PANEL
VERİ ANALİZİ

İRAİMA DORBONOVA
08710018

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 07/06/2011
Tezin Savunulduğu Tarih: 27/06/2011

Tez Oy birliği / ~~Oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

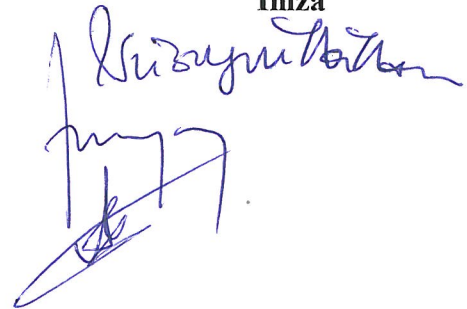
Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Hüseyin Taştan

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Turan Yay

Dr. Hasan Karaduman

İSTANBUL
HAZİRAN, 2011

ÖZ

YÜKSELEN PİYASALARDA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

İraima Dorbonova

Mayıs, 2011

Bu çalışmanın amacı, son yıllarda ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisi olduğu savunulan ve önemli bir faktör haline gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek ve yükselen piyasa ekonomileri için doğrudan yabancı sermaye yatırımların büyüme etkisini tahmin etmektir. Çalışmamızda yükselen piyasalar, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme kavramlarının tanımı yapılmış ve önemli doğrudan yabancı sermaye ve büyüme teorileri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmada, birleştirilmiş en küçük kareler tahmini (POLS), sabit rassal etkiler tahmini (FE), değişen varyans durumunda sabit ekiler tahmini FE (robust), Hausman model belirleme testi ve zaman etkisi eklenmiş FE ve RE tahmini yapılmıştır.

Ampirik analizde, yükselen piyasa ekonomilerinde DYSY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek amacıyla, 24 tane yükselen piyasa ekonomisinin 1960 – 2009 dönemine ait verileri panel veri analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Gerek Rassal Etkiler Modeli gerekse Sabit Etkiler Modeli ile elde ettiğimiz regresyon denklemlerinde çalışmamızın ön savını destekler nitelikte sonuçlar bulunmuştur. Sonrasında Hausman model belirleme testi yapılarak Sabit Etkiler modelinin kullanımına karar verilmiştir. Uygulamalı analiz sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımların yükselen piyasa ekonomilerinin ekonomik büyümeleri üzerinde pozitif etkisi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yükselen piyasalar, ekonomik büyüme, panel veri analizi.

ABSTRACT

THE EFFECT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON ECONOMIC GROWTH IN EMERGING MARKETS: PANEL DATA ANALYSIS

İraima Dorbonova

May, 2011

The aim of this work is to discuss the role of FDI that has become the main source for the capital accumulation which is going to provide and sustain economic growth. This dissertation examines the effect of FDI on economic growth in emerging markets. In our study, we express definition of emerging markets, foreign direct investments and economic growth. Later in this context some important FDI and economic growth theories are explained.

In our empirical work, we used pooled OLS (POLS), fixed effect (FE), random effect (RE), Hausman test specification estimation methods and FE and RE estimation with time dummy variables.

In this work, by using the method of panel data analysis, data of 24 emerging markets for the period between 1960 and 2009 are used to analyse the affect of FDI on economic growth. According to the estimate results obtained by the random effects and fixed effects support the claims which is FDI and economic growth is positively related. In choosing between a random effects and fixed effects it is applied Hausman test specification. Since FE is consistent but RE is inconsistent, a statistically significant difference is interpreted as evidence against the random effects assumption. In this work, the effect of FDI has found to be as significant as expected at the beginning of the study. As a result the FDI positively effects the economic growth of emerging markets.

Keywords: Foreign direct investment, emerging markets, economic growth, panel data analysis.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, yükselen piyasalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri yöntemiyle incelemektir.

Yüksek lisans öğrenimim sırasında önemli katkıları bulunan hocalarım; Prof. Dr. Yavuz Cezar, Prof. Dr. Ercan Eren, Prof. Dr. Nevin Cosar, Prof. Dr. Melike Bildirici, Prof. Dr. Turan Yay, Prof. Dr. Nuri Yıldırım, Prof. Dr. Ensar Yılmaz ve Doç. Dr. Murat Donduran'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, bu çalışmanın ortaya çıkışı, tez konusunun araştırılıp uygulanması ve sonuçlandırılması süreçlerinde değerlendirmeleriyle katkıda bulunan zamanı, bilgisi ve tecrübesi ile her türlü desteği esirgemeyen tez hocam Doç. Dr. Hüseyin Taştan'a çok teşekkür ederim.

Her an her dakika yanımda olup benimle tezimin yükünü omuzlayıp çalışmam esnasında beni bir an olsun yalnız bırakmayan aileme içten şükranlarımı sunarım.

İstanbul; Haziran 2008

İraima Dorbonova

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi

1.GİRİŞ	1
---------------	---

2. YÜKSELEN PİYASALAR KAVRAMI, GELİŞİM SÜRECİ VE

SINIFLANDIRILMASI.....	4
2.1. Yükselen Piyasalar Kavramı, Tanımı ve Temelleri.....	4
2.2. Yükselen Piyasaların Gelişim Süreci.....	6
2.3. Yükselen Piyasaların Sınıflandırılması.....	7

3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI (DYSY) KAVRAMI,

GELİŞİMİ, TÜRLERİ VE ÜLKEYE GİRİŞ ŞEKLİ.....

3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Kavramı.....	9
3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımın Tarihi Gelişimi.....	11
3.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri.....	13
3.3.1. Yatay DYSY.....	13
3.3.2. Dikey DYSY.....	15
3.3.3. Konglomera, Küme DYSY.....	16
3.3.4. Diğer DYSY.....	16
3.3.4.1. İthal-İkameci DYSY.....	16
3.3.4.2. İhracatı Arttırıcı DYSY.....	16
3.3.4.3. Devletin Başlattığı DYSY.....	16
3.3.4.4. Genişleyici ve Korumacı DYSY.....	17

3.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeye Giriş Şekli.....	17
3.4.1. Şube Açma veya Yeni Bir Tesis Kurma.....	17
3.4.2. Şirket Evlilikleri veya Satın Alma.....	18
3.4.3. Uluslar arası Ortak Girişimler.....	20
3.4.4. Lisans Anlaşmaları.....	20
3.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Teorileri.....	21
3.5.1. Tam Rekabet Koşullarına Dayanan Teoriler.....	22
3.5.1.1. Farklı Getiri Oranları Hipotezi.....	22
3.5.1.2. Portföy Çeşitliliği Hipotezi.....	23
3.5.1.3. Piyasa Büyüklüğü Hipotezi.....	23
3.5.2. Eksik Rekabet Koşullarına Dayanan Yaklaşımlar.....	23
3.5.2.1. Endüstriyel Örgütlenme Hipotezi.....	23
3.5.2.2. İçselleştirme Hipotezi.....	25
3.5.2.3. Yerleşim Hipotezi.....	26
3.5.2.4. Dunning'in Eklektik Teorisi.....	26
3.5.2.5. Ürün Yaşam Evreleri Hipotezi.....	29
3.5.2.6. Oligopolistik Tepki Kuramı.....	30

4.EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI, ÖZELLİKLERİ, TÜRLERİ VE ÖNEMLİ BÜYÜME MODELLERİ.....31

4.1. Ekonomik Büyüme Kavramının Tanımı.....	31
4.2. Ekonomik Büyümenin Özellikleri.....	33
4.3. Ekonomik Büyümenin Türleri.....	34
4.3.1. Spontane Büyüme.....	34
4.3.2. Planlı Büyüme.....	34
4.3.3. Kapalı Büyüme.....	34
4.3.4. Açık Büyüme.....	35
4.3.5. Durgun Büyüme.....	35
4.3.6. Üstel Büyüme.....	35
4.3.7. Biyolojik Büyüme.....	35

4.3.8. Dengeli Büyüme.....	35
4.3.9. Dengesiz Büyüme.....	36
4.4 Ekonomik Büyüme Modelleri.....	36
4.4.1. Klasik Büyüme Kuramı.....	36
4.4.1.1. Adam Smith (1723-1790).....	37
4.4.1.2. Jean Baptist Say (1767-1832).....	38
4.4.1.3. Thomas Robert Malthus (1766-1834).....	39
4.4.1.4. David Ricardo (1772-1823).....	40
4.4.1.5. Karl Marx (1818-1883).....	42
4.4.2. Neo-Klasik İktisat Düşüncesi.....	45
4.4.2.1. Solow Modeli.....	46
4.4.3. Keynesgil Büyüme Modeli.....	50
4.4.3.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli.....	51
4.4.4. İçsel Büyüme Modelleri.....	53
4.4.4.1. Romer'in İçsel Büyüme Modeli.....	53
4.4.4.2. Lucas'ın İçsel Büyüme Modeli.....	54

5.DYSY'NİN YÜKSELEN PİYASALARIN EKONOMİK BÜYÜME

ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AMPİRİK ÇALIŞMA.....	56
5.1. Literatür Özeti.....	56
5.2. Yöntem: Panel Veri Analizi.....	69
5.2.1. Tek Taraflı Hata Bileşeni Regresyon Modeli.....	70
5.2.2. Çift Taraflı Hata Bileşeni Regresyon Modeli.....	71
5.2.3. Sabit Etkiler Modeli.....	71
5.2.4. Rassal Etkiler Modeli.....	72
5.2.5. Hausman Model Belirleme Testi.....	74
5.3. Veri Kaynakları.....	74
5.4. Model Tahmini.....	75
5.5. Panel Data Analizi Sonuçları ve Değerlendirilmesi.....	76

6.SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA.....	87
EKLER.....	93
Ek 1. Modelde Kullanılan Yükselen Piyasaların Listesi.....	93
Ek 2. Model Tahmin Sonuçları.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	99

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: Literatür Özet Tablosu.....	67
Tablo 2: Bağımsız Değişken Beklenen Katsayı İşaretleri.....	76
Tablo 3: Model Tahmin Sonuçları.....	82
Tablo 4: Zaman Etkisi Eklenmiş FE ve RE Model Tahmin Sonuçları.....	83

KISALTMALAR

AR&GE	: Araştırma & Geliştirme
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DB	: Dünya Bankası
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
FE	: Fixed Effect
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
POLS	: Pooled Ordinary Least Squares
RE	: Random Effect

1. GİRİŞ

1980’li yıllarda ortaya çıkan, gelişmekte olan piyasa ekonomilerini tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlanan ve kısa sürede kabul gören, yükselen piyasalar (emerging markets) kavramı; ekonomilerini liberalize eden ülkeler için kullanılmıştır. Yükselen piyasaların uzun dönemli sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayabilmeleri için en çok gereksinim duydukları kaynak sermayedir ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını büyümenin ve gelişmenin bir aracı olarak görmeye başlamışlardır. Bu nedenle yükselen piyasalar, piyasalarını liberalleştirme yoluna giderek yabancı yatırımlara kapılarını açmışlar ve ekonomik büyümeyi etkileyen DYSY’yi çekmek için çeşitli yapılandırmalara başvurmuşlardır.

Dünya ekonomisinde küreselleşme eğiliminin artmasıyla birlikte doğrudan yabancı yatırımlar ön plana çıkmıştır. Küresel pazarda doğrudan yabancı yatırımlar ülkeleri kalkındıran temel faktörlerden biri haline gelmiştir. Yatırım yapılan ülkeye etkileri bakımından önemli bir role sahip olan DYSY, artan önemi nedeniyle birçok çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. DYSY, ekonomik büyümeyi, üretim ve istihdamı arttırarak, yeni teknolojileri ve yeni yönetsel bilgileri transfer ederek, fiziksel sermaye stoku miktarını arttırarak ve hem de ülkenin bilgi ve teknoloji stokunda yarattığı artışlarla pozitif yönde etkilemektedir.

Birçok araştırmaya konu olan doğrudan yabancı yatırımlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki birçok bilim adamın dikkatini çekmiş ve geçmişten günümüze kadar doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyümeyi inceleyen birçok çalışma yapılmıştır.

Literatürde yapılan çalışmalar göstermiştir ki doğrudan yatırımların ülkeye olumlu katkılarda bulunabilmesi için ülkenin belli en az donanımlara sahip olması gerekmektedir. Doğrudan yatırımlar yoluyla ülkeye gelecek olan teknolojinin ülke tarafından absorbe edilebilmesi için ülkenin bu teknolojiyi kullanabilecek beşeri sermayeye, gerekli üretim kapasitesine ve en azından belli bir düzeyde bilgi ve

teknolojiye sahip olabilmesi gerektiği özellikle son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalarda vurgulanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, yükselen piyasalar açısından bir panel veri analizi yaparak doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkilerini incelemek ve bu ekonometrik tahminlerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ekonometrik analizler çerçevesinde değerlendirmektir. Çalışmanın organizasyonunda öncelikle yükselen piyasalar, DYSY'ler ve ekonomik büyüme kavramları açıklığa kavuşturulacak ve bunlar hakkında genel bilgi verilecektir. Son olarak da çalışma, elde edilen bulguların değerlendirilmesi ile son bulacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde yükselen piyasalar kavramının tanımı yapılacaktır. Ardından da kavramın gelişim süreci ve sınıflandırılması hakkında bilgi verilecektir.

İkinci bölüm teorik ve kavramsal çerçevenin çizildiği bölüm olup, yatırıma ilişkin kavramsal ve teorik çerçeve kapsamında “yatırım” kavramı ele alınacak ve “doğrudan yabancı sermaye yatırım” kavramı tanımlanacaktır. İlerleyen kısımlarda yabancı yatırımların tarihi gelişim süreci, yatırım türleri ve doğrudan yabancı yatırım teorileri gösterilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde ekonomik büyüme ve önemli ekonomik büyüme teorileri hakkında genel bir çerçeve çizilmektedir. Bu bölümde, ekonomik büyüme kavramının farklı bilim adamları açısından yapılan tanımlara yer verilecek ve büyümenin türlerine değinilecektir.

Son olarak dördüncü bölüm ise; yükselen piyasalar açısından, doğrudan yabancı sermaye yatırım ve ekonomik büyüme açısından yapılan ampirik çalışmaya ayrılacaktır. Bu kapsamda kullanılan panel veri analizi yöntemi, analizde kullanılan veri kaynakları ve oluşturulan büyüme modelinde kullanılan değişkenlere dair açıklamalara yer verilecektir. Analizde ekonomik büyümeyi etkileyen temel faktörler olarak kabul edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile birlikte, büyüme denkleminde eklenen ihracat oranı, enflasyon oranı ve nüfus artış oranı değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Ayrıca bu bölümde, geçmişten günümüze kadar yapılan ve ekonomik büyüme yabancı yatırım ilişkisini ele alan çalışmalara ve bulgulara da yer verilecektir.

Model, beş farklı tahmin yöntemi kullanılarak analiz edilecektir. Sonuç bölümünde ise, model tahmini sonucunda elde edilen bulgulara ve sonuçlara dair değerlendirmeler yapılarak doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkileri yorumlanacaktır.

2. YÜKSELEN PİYASALAR KAVRAMI, GELİŞİM SÜRECİ VE SINIFLANDIRILMASI.

2.1. Yükselen Piyasalar Kavramı, Tanımı ve Temelleri.

Yükselen piyasalar (emerging markets) kavramı literatürde 1980’li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram özellikle ekonomilerini liberalize eden (serbestleştiren) ülkeler için kullanılmaktadır (Şen ve Küçükaksoy,2006,215). Yeni ortaya çıkan veya gelişmekte olan piyasa ekonomilerini tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlayan ve kısa sürede yaygın bir kabul gören kavram, esas itibarıyla, düşük-orta düzeyde kişi başına gelire sahip ülkelere atıfta bulunmaktadır. Söz konusu kapsamda değerlendirilen ülkeler, dünya genelindeki nüfusun yaklaşık yüzde 80’ini barındırmaktadır (Atık,2005,5). 1960 ve 1970’li yıllarda bu ülkeleri tanımlamada kullanılan “kalkınmakta olan ülke” yerini “yükselen piyasalar” kavramına bırakmıştır.

Yükselen piyasaların temel karakteristiği, kapalı bir ekonomiden açık piyasa ekonomisine doğru bir geçiş süreci yaşıyor olmalarıdır. Bu geçiş süreciyle birlikte, söz konusu kategoride yer alan ülkeler, aynı zamanda, sistem içinde kendilerine özgü bir sorumluluk anlayışı da geliştirmektedirler (Atık,2005,6). Yükselen piyasalar, ekonomilerini piyasa mekanizmasına uyarlamak için yeniden yapılandıran ekonomilerdir. Yükselen piyasaların iki temel ortak özelliği bulunmaktadır: İlki, bu ülkeler, bir dizi yerel ekonomik ve politik reform uygulamaya koymuşlardır. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme gerçekleştirmek için geleneksel müdahaleci devlet politikalarının yerine dışa açık liberal ekonomi politikaları ikame etmişlerdir. İkinci özellikleri, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri olmalarıdır. Özellikle dünya ticaretindeki artan payları, ekonomik performanslarına olumlu etki yaratmıştır.

Yükselen piyasaların ortaya çıkışında, devletin ekonomik kalkınmayı yönetmedeki başarısızlığının ve bu ülkelerin sermaye yatırımlarına duydukları ihtiyacın etkisi büyük olmuştur. Devlet, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme gerçekleştirmede beklenen başarıyı gerçekleştirememiştir. Başlangıçta çok sayıda devlet, kalkınmanın

finansmanında dış borçlanma yöntemini kullanmıştır. Dış borçlanma çoğu zaman, ağır borç yüklerinin ortaya çıkması ve şiddetli ekonomik dengesizliklerle sonuçlanmıştır. Kamu dış borçlarının büyüme finanse etmedeki başarısızlığı geliştirmekte olan ülkeleri alternatif dışsal kaynak arayışına itmiştir. Özellikle yabancı finansal varlıkların, dışsal finansman kaynakları içindeki payı giderek artmıştır. Bu yüzden geliştirmekte olan ülkeler, piyasalarını liberalize ederek yabancı sermayeyi çekme yarışı içine girmişlerdir. Piyasa ekonomisinin kurallarını yaygınlaştırmak ve yatırımcıların beklentilerini karşılayabilen bir yatırım iklimi oluşturmak yabancı sermaye girişinin ön koşulu olarak kabul edilmiştir (Şen ve Küçükaksoy,2006, 215).

Li (2001) göre, yükselen piyasa ekonomilerinin dört temel çarpıcı özelliğinden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, yükselen piyasa ekonomilerinin sahip olduğu yüksek nüfus, geniş kaynak bazları ve kalabalık nüfusun da beraberinde getirdiği büyük piyasa yapılarıdır. Bu piyasaların ekonomik başarıları çevredeki ülkelerin de ekonomik gelişimini dürtüklemekte, ama yaşadığı ekonomik krizler de komşu ülkelerin iktisadi durumunu aşağıya çekmektedir ([uiowa,03.03.2011]).

İkincisi, ekonomiler sosyal dönüşüm içinde olup ekonomik ve siyasal reformlar uygulamaktadır. Ekonomiler geleneksel hükümet müdahaleci politikalar yerine uygulamaya koydukları iktisadi ve siyasi reformlar, açık ekonomi politikaları aracılığıyla sürdürülebilir iktisadî kalkınma için elverişli piyasa koşulları ile yasal zemini tesis etmeye çalışmaktadır.

Üçüncüsü, yükselen piyasa ekonomileri yüksek büyüme oranlarına sahip olup, dünyada hızla artan ticarete önemli rol oynamaktadırlar. Bu piyasalar, endüstri ülkelerine kıyasla önemli derecede mal ve hizmet alım ve satıcıları haline gelmiştir.

Dördüncü özellik ise dünyadaki önemli ekonomik, sosyal ve politik karar süreçlerinde bu ülkeler önemli karar alıcılar haline gelmiştir. Ülkeler, uluslararası siyasi arenada söz sahibi olup, global ekonomik pastadan daha büyük pay alma çabaları içindedirler.

Yükselen piyasa ekonomileri kavramını, günümüz koşullarında, herhangi bir coğrafi kısıt ile ilişkilendirmek mümkün değildir. Kavramdan net biçimde anlaşılması gereken en önemli kısıt, ekonominin bir gelişme patikasında yer alması zorunluluğuna ilişkindir. Ancak bu durumun ekonominin büyüklüğü ile kesin bir bağlantı içinde olmadığı gözden kaçmamalıdır. Zira günümüzün dev ekonomisi Çin

de, global ekonomide hissedilir bir ağırlığa sahip olmayan Fas da günümüz yükselen piyasa ekonomileri arasında yer almaktadır (Karasu,2008,62).

2.2. Yükselen Piyasaların Gelişim Süreci

18.yüzyıldan itibaren kişi başına gelirin ve üretkenliğin hızla arttığı yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreci başlatan Sanayi Devrimi'dir. Sanayileşme, İngiltere'de başlayıp Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ni de etkisi altına alarak yayılmıştır. Batılı ülkeler dışında 19.yüzyılda sanayileşen tek ülke ise Japonya olmuştur. Uzun bir dönem sanayileşen ülkelere hiç yeni katılım olmaması, Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya arasında kalıcı bir bölünme olduğu düşüncesinin yayılmasına neden olmuştur. 1960'lardan sonraki otuz yılı aşkın bir süre boyunca bazı Asya ülkelerinin büyümeleri dikkatleri bu piyasalara çekmiştir.

Üçüncü Dünya ülkelerinin iktisadi bakımdan gelişmemişliğini açıklayan iki karşıt teori mevcuttur: İlki, geleneksel toplum teorileri olarak adlandırılmaktadır. Bu teoriler, ülkelerin kendi içlerinde ürettikleri sorunları gelişmemenin ve yavaş büyümenin nedeni olarak görmektedir. Gelişmemenin önündeki engeller, yerel sosyal, kültürel ve bireysel faktörlerden kaynaklanmaktadır. İkincisi ise dünya ekonomi teorileridir. Bu teorilere göre, sanayileşmiş batı ülkelerinin üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki ekonomik hegemonyası gelişmemişliğin temel sebebidir. Onlar, gelişmemişliği, uluslar arası ekonomiye açık olmanın bir sonucu olarak algılamaktadırlar. Başlangıçta bu ülkeler, kalkınma stratejilerini yapılandırırken dünya ekonomi teorilerinin etkisi altında kalmışlardır.

20.yüzyılda çok sayıda yeni ülke, başlangıçta hem politik bağımsızlık hem de ekonomik kalkınma ile ilgili sorunlarla uğraşmışlardır. Bu ülkeler politik amaç olarak, ulusal birlik ve bağımsızlığı; ekonomik amaç olarak da ülke ekonomilerini modernleştirmeyi benimsemişlerdir (Şen ve Küçükaksoy,2006,216).

1980'li yıllara gelindiğinde ise ekonomik gelişme ve büyümede liberal reçetelere olan ilgi artmıştır. Dünya Savaşı'ndan beri uygulanan içe dönük politikaların sürdürülemez olduğu yargısına varılmıştır. Bir yandan daha korumacı ve içe dönük gelişme stratejileri benimsenmiş olan Latin Amerika ülkelerinin zayıf büyüme performansları, diğer yandan daha liberal politikalar uygulayan Doğu Asya

lkelerinin yüksek büyüme performansları bu değişimde etkili olmuştur (Balaam and Veseth,2001,332).

1980’li yıllardan itibaren geri kalmışlık sorunu ile uğraşan çok sayıda iktisatçı, uluslar arası ticaretin serbestleştirilmesini ve ticari engellerin azaltılmasını içeren reformları şiddetle tavsiye etmeye başlamışlardır. Dünya Bankası ve IMF gibi uluslar arası kuruluşlar, rutin olarak finansal yardım almanın koşulu olarak dışa açılmayı ve ticari liberalizasyonu zorunlu tutmuşlardır. Bu kuruluşların gelişmekte olan ülkelere önerdikleri yapısal düzenleme programları, özelleştirmeyi arttırmak, yabancı sermayeyi teşvik etmek, özel sektör üzerindeki baskıları gevşetmek, yerel ürünlerin uluslar arası piyasadaki rekabetçi gücünü arttırmak için ulusal parayı devalüe etmek gibi bir dizi tedbirden oluşmaktadır.

Doğu Asya lkelerinde 1960’larda başlayan ve 1990’lara kadar geçen dönemde ekonomik gelişmişlikte önemli farklılıklar gözlenmiştir. Başlangıçta Güney Doğu Asya’nın “kaplanları” olarak adlandırılan dört ülkenin (G. Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur) elde ettikleri çok yüksek, uzun süreli ve istikrarlı büyüme performansları, dikkatleri bu ülkelerin gelişme stratejilerine yneltmiiştir. Aynı başarılı büyüme hızını 1980’lerden itibaren Malezya, Tayland, Endonezya ve Çin gibi diğer Asya lkeleri de yakalamışlardır. Buna karşın Latin Amerika lkeleri aynı başarıyı sağlayamamışlardır (şen ve Kksoy,2006,216).

2.3. Yükselen Piyasaların Sınıflandırılması

Birçok çeşitli kaynaklara göre ülkelerin farklı kriterlere göre sınıflandırılması yapılmaktadır. Gruplandırma işlemi genellikle ülkelerin büyüme potansiyellerine veya coğrafi konumlarına göre yapılmaktadır. Gruplandırmalardan en bilindik olanı, Goldman Sachs’ın 2050 yılında dünyanın baskın ekonomik gücü olacağı iddiası ile ortaya attığı “BRIC” lkeleridir. BRIC kısaltması Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin’in İngilizce ilk harflerinden oluşmaktadır. BRIC ülkelerine çeşitli ülkelerin dâhil olunmasıyla oluşan yeni ülke grupları, son dönemde konu üzerine yapılan çalışmalarda kendilerine geniş yer bulmaktadır. Bu gruplandırmalardan en çok kullanılanı, BRIMC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Meksika ve Çin)’dir. Goldman Sachs’ın 2050 yılında BRIC lkelerinin -hatta BRIMC lkelerinin-2050 yılında dünyanın en büyük on ekonomisi arasına girmesi beklenmektedir.

Yapılan çalışmalara göre yükselen piyasa ekonomileri ile ilgili yapılan bir diğerk gruptandırma, “Hızlı Gelişen Ekonomiler (Rapidly Developing Economies)”dır. Bu gruptandırma içine dâhil olan lkeler; Birleşik Arap Emirlikleri, şili ve Malezya’dır. Bu ülkelerin global ekonomide edindikleri pozisyon BRIC lkelerinin altındadır. Ancak gruptandırmaya göre bu ülkeler yüksek büyüme ve gelişme potansiyelleri ile dikkat çekmektedir (Karasu, 2008, 64-65).

Coğrafi konumu itibariyle yapılan genel kabul gören başka bir sınıflandırma “Yeni Sanayileşmiş Asya lkeleri (Newly Industrialized Asian Economies)”dır. Bu gruptaki ekonomilerin en önemli zelliğeri, Asya Krizi’ni takiben bölgenin değışen ekonomik koşullarına adaptasyonda önemli başarı kaydetmiş olmalarıdır. IMF’nin bu gruba dâhil ettiğeri lkeler Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan’dır. Grldğeri gibi, birçok farklı kaynak, konu ile ilgili farklı kriterleri esas alarak ülkeleri belirli özelliklerine göre gruptama yapmıştır.

Morgan Stanley Capital İnternational (MSCI) tarafından geliştirilen ve global yükselen piyasaların performansını ölçmek için tasarlanan endeks, Mayıs 2010 tarihi itibariyle toplam yirmi bir ülkeyi kapsamaktadır: Bu lkeler; Brezilya, şili, Çin, Kolombiya, ek Cumhuriyeti, Mısır, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Güney Kore, Malezya, Meksika, Fas, Peru, Filipinler, Polonya, Rusya, Güney Afrika, Tayvan, Tayland, ve Türkiye’den oluşmaktadır (MSCI, [16.04.2011]).

3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI (DYSY) KAVRAMI, GELİŞİMİ, TÜRLERİ VE ÜLKEYE GİRİŞ ŞEKLİ.

3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Kavramı

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler sonucu üretim faktörlerinin hareketliliğinin artması, ülkeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi için gelişmişlik düzeyi göreceli olarak daha düşük olan ülkelerin ihtiyaç duydukları sermayeyi ulusal olmayan kaynaklardan temin etme fikrini ortaya çıkarmıştır (Aktan ve diğ.,2006,27). Söz konusu ülke sınırları içinde yerleşik olmayan unsurların ülkede servet edinmelerine uluslararası yatırım veya daha yaygın adı ile yabancı yatırım adı verilmektedir. (Candemir,2006,18).

Yabancı yatırım, yatırılabilir kaynakların kişiler ve kuruluşlar tarafından başka bir ülkeye taşınmasıdır (Çapraz ve Demircioğlu,2003,16). Uluslararası sermaye yatırımları doğrudan yatırım veya portföy yatırımları şeklinde gerçekleştirilmektedir. Yabancı sermaye terimi; “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları’nı” ifade etmektedir. Burada sözü edilen “yabancı” kelimesi herhangi bir ülkenin sınırları dışından olmak anlamında kullanılmaktadır.“Doğrudan” kelimesi ise bu çalışmanın konusu olan yabancı sermaye yatırımlarını, portföy yatırımlarından ayırmaktadır. Yabancıların tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlere yaptığı yatırımlara “mali yatırım” ya da “uluslararası portföy yatırımı” denir. Portföy yatırımları, bir yabancı ülkeden çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin uluslar arası sermaye piyasalarından satın alınması yoluyla yapılan yatırımları ve böylece sermayenin bir ülkeden diğer ülkeye gitmesini ifade etmektedir. Yabancıların bina, fabrika, arazi, üretim tesisi gibi fiziki değerler edinmesi ise “doğrudan yabancı sermaye yatırımı-DYSY’mı” nı oluşturmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir firmayı satın alma veya yeni bir firma için ilk sermayeyi temin etme veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırma yoluyla bir ülkede bulunan firmalar tarafından başka bir ülkede bulunan firmalara yapılan yatırımdır. (Kırankabeş,2006,267). Doğrudan yatırımı, portföy

yatırımlarından ayıran ana faktör; sermaye ile teknolojiyi, işletmecilik bilgisini ve yatırımcının kontrol yetkisini beraberinde götürmektedir (Karluk,2003,486).

Diğer bir tanıma göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, bir başka ülkenin yatırımcılarının ev sahibi ülkedeki firmanın üretimini, dağıtımını ve diğer aktivitelerini kontrol altında tutmak amacıyla varlıklardan mülkiyet edinme sürecidir. IMF'nin Ödemeler Dengesi DYSY'mı şu şekilde tanımlamaktadır: yatırım-yatırımcının kendi ekonomisinden başka bir ekonomide kâr elde etmek için işletme girişiminde bulunmasıdır, yatırımcının amacı işletme yönetiminde efektif etkiye sahip olmaktır (Moosa,2002,1).

Bir ülkenin ekonomik kalkınmasında DYSY'nin rolü çok çeşitlidir. Bunlar; iç ve dış tasarruf açığını azaltır, teknoloji transferi ve istihdam artışı sağlar, işgücü verimliliğini ve mal - hizmet üretiminde kalitenin artmasına katkıda bulunur, ihracatı arttırarak döviz kazancı ve tasarrufu sağlar, işletmecilik ile iç ve dış pazarlamanın gelişmesine katkıda bulunur, ülke ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlamaktadır (Çarıkçı,2001,212).

Portfölyo yatırımları yukarıda da açıklandığı gibi doğrudan fiziksel yatırımlardan farklıdır ve sadece finansal kazanç amaçlı yapılmaktadır. Finansal kazanç; elde tutulan finansal varlıklardan sağlanan sabit faiz getirisi, kâr payı veya varlıkların fiyatlarında meydana gelen yükselmelerle sağlanmaktadır. Finansal kazançların ortaya çıkması ve bunun da deniz aşırı yatırımlar yoluyla sağlanması aynı finansal varlığın farklı ülkelere farklı getiriler getirmesi gerçeğine dayanmaktadır (Seyidoğlu,17, 2003).

Çapraz ve Demircioğlu'nun (2003) tanımına göre de doğrudan yatırımlar genel olarak uzun süreli, ticari çıkar elde etme amaçlı, şirket yönetimine etki edebilecek düzeyde gerçekleşen sermaye yatırımları şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber doğrudan yatırımları genel anlamda “yabancı bir ülkede şirket yönetiminde uzun vadede söz sahibi olmaya yeterli düzeyde hisse alımı ile gerçekleşen yatırımlar” olarak tanımlamaktadır. Çokuluslu şirketler, merkezlerinin bulunduğu ülke dışında yatırım yapmakta ve yatırım yapılan şirketlerin yönetiminde etkin rol almaktadır.

IMF ise, istatistiksel amaçlı çalışmalarda kullanılmak üzere, doğrudan yatırımı “uluslar arası yatırımcının herhangi bir yerel şirketin sermayesinin %10’undan fazlasına sahip olması olarak tanımlamaktadır.

Doğrudan yatırımın sağlıklı bir şekilde ölçülmesini ve karşılaştırma yapmayı engelleyen birçok faktör söz konusudur:

- Şirket yönetiminde etkinlik sağlayan asgari sermaye miktarı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.
- Farklı ülkelerde farklı tanımlamalar yapılmaktadır.
- Doğrudan yatırımın çıkış noktasını belirlemek oldukça zorlaşmıştır. Örneğin, Avrupa’da gerçekleşen Amerika ve Japonya menşeli doğrudan yatırımın büyük bir bölümü Hollanda veya Almanya’daki şirketlerin merkezleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bu sebeple yatırımcının menşeyini belirlemede zorluk çekilmektedir (Çapraz, Demircioğlu,2003,12-16).
- DYSY, yatırım yapılan ülkedeki ekonomik ve politik istikrar, hükümet müdahaleleri, yabancı firmaların yasal haklarını belirleyen mülkiyet hakları mevzuatı, vergi sistemi, ticaret ve yatırım politikaları, yabancı mülkiyetine getirilen sınırlamalar ve bürokratik yapı gibi etkenlerden büyük ölçüde etkilenmektedir. DYSY’nin miktarını ve çeşidini belirleyen bir diğer önemli etken, yatırım yapılan ülkede DYSY yoluyla üretilen mal ve hizmetler için yeterli büyüklükte bir yerel piyasanın varlığıdır (De Mello,1997,1-4).

3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Tarihi Gelişimi

Bugün çeşitli ülkeler arasında geliştirilen iktisadi ilişkilerin temel özelliklerinin bir kısmı, İngiltere’de başlayıp Batı Avrupa ülkelerinde gelişen sanayi devrimi sırasında ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde yaklaşık üç asır boyunca sermaye, tabii kaynakların nüfusa oranla yoğun olduğu alanlardan daha az yoğun olduğu alanlara akmıştır. Bu akım 19. yüzyılda daha yaygın hale gelmiştir. 18. yüzyılın ilk yarısında İngiltere’nin, ihtiyaç duyduğu hammadde, madenler ve petrolün çıkarılması için sömürgelerde yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını oluşturmaktadır. Endüstri devriminin bir sonucu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye

birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu yatırım alanları ise, Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeyi sağlayan, doğal kaynak ve ucuz işgücüne sahip dönemin sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş ülkeleri olmuştur.

19. yüzyıla kadar yabancı sermaye olarak Batı Avrupa sermayesinden söz edilirken, 1914 yılından sonra ABD devreye girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ABD yabancı sermaye yatırımlarında ön sırayı almıştır. Ancak 1929-33 Dünya Ekonomik Krizi yabancı sermaye yatırımları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını tasfiye etmeye yönelmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yabancı sermaye yatırımları çoğunlukla portföy yatırımları şeklinde gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte yabancı sermaye yatırımlarında yeni bir döneme girilmiştir.

Savaştan sonraki dönemde ise doğrudan yatırım şeklindeki yabancı özel sermaye yatırımları daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Şüphesiz bu gelişmede, 1950'li yıllardan sonra dünya ekonomisinde giderek önemli bir güç teşkil etmeye başlayan çok uluslu şirketlerin rolü büyük olmuştur (Karluk,1983,2).

İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları artmıştır. Bu ülkeler, sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. İşte yabancı sermaye yatırımları, ihtiyaç içindeki gelişmekte olan ülkelere, teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye kaynaklarının potansiyel bir kaynağı olarak kabul edilmiştir. Üçüncü dünya ülkeleri, sadece asgari düzenlemeler değil, vergi indirimleri ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle dış yatırımlar için misafirperver bir iklim sağlamaya gayret etmişlerdir.

Sanayi devrimini gerçekleştiren İngiltere'nin sömürgelerindeki yatırımları ile başlayan, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında devreye girmesiyle artan yabancı sermaye, ülke ayrımı yapmaksızın bugün dünyanın her tarafında yatırımlarını gerçekleştirmektedir. Doğal olarak her ülke yabancı sermaye yatırımlarından aynı oranda pay alamamaktadır. Yabancı sermaye yatırımcılarının diğer ülkelerde yatırım yaparken göz önünde bulundurdıkları çeşitli faktörler vardır.

Bu faktörler, milliyeti olmayan ve artık uluslar ötesi bir nitelik kazanmış olan yabancı sermaye yatırımlarının yönünü belirlemektedir (Kırankabeş,2006,272).

3.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Türleri

Firmaların yabancı bir ülkede yatırım yapma kararını vermelerinden sonraki aşamada hangi ülkede ve ne tür bir yatırım yapacaklarına karar vermeleri gerekmektedir. Ancak bir firma için ülke dışında mülkiyet sahibi olarak faaliyet göstermek, yatırım kararı açısından firmaların en önemli tercihini oluşturmaktadır.

DYSY, kaynak ülke ve ev sahibi ülke açısından sınıflandırılabilir. Caves (1971) yatırımcı açısından 1) Yatay (horizontal) DYSY, 2) Dikey (vertical) DYSY, 3) Konglomera (conglomerate) DYSY ve 4) Diğer DYSY olarak sınıflandırmıştır. Diğer bir deyişle doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeye giriş motivasyonuna göre yukarıda saydığımız üç grupta sınıflandırılmıştır.

3.3.1. Yatay (Horizontal) DYSY

Yatay DYSY'mı yatay genişleme amaçlı aynı veya benzer tarz malların yatırım yapılan ülkede üretilmesidir. Burada ürün farklılaştırması yatay DYSY'lerinin piyasa yapısının en önemli etkenidir (Moosa,2002,4). Diğer bir başka tanımlamaya göre, yatay DYSY'mı genel olarak birçok uluslu şirketin aynı ürünü birkaç ülkede üretmek için yaptığı yatırımları ifade etmektedir (Göver,2005,7). Firma, merkez (kaynak) ülkede ürettiği malın aynısını yabancı ülkelerde de üretmektedir. Yabancı ülkelerdeki firmalar üretim ve pazarlamada bağımsızdır. Bu tip yayılmada temel amaç, yabancı ülkelerin uyguladığı tarife ve benzeri ticareti kısıtlayıcı engellerden kaçınmaktır (İyibozkurt,2001,142). Yatay DYSY'mı uluslararası ticarete engeller olduğu zaman kullanılan bir yöntemdir. Yatırımcı kendi ülkesinde üretim yapıp ev sahibi ülkeye ihracat yapamıyorsa, ev sahibi ülkenin pazarını ele geçirmek için ülkeye girerek, ürün farklılaştırma yaparak yatırım yapma yoluna gitmektedir (Hanson,2001,10).

Çok uluslu şirketler DYSY ile ticaret yapmak arasında tercih yaparken tek bir fabrikada üretim yaparak ölçek ekonomilerinden faydalanmanın getireceği üretim maliyeti avantajı ile pazara yakın olmanın ve ticaret nedeniyle karşılaşılan taşıma, gümrük tarifesi gibi maliyetleri azaltmanın avantajı arasında bir karşılaştırma

yapmaktadır. Eğer bu karşılaştırma sonucunda ÇUŞ yatırım yapmaya karar verirse yapılan yatırım Yatay DYSY olarak adlandırılmaktadır. Yatırımcı  lke ve ev sahibi ülke arasında ticari engeller ve taşıma maliyetleri ne kadar yüksek ve yatırım önündeki engeller ne kadar azsa, DYSY ticarete o kadar çok tercih edilecek ve yatay DYSY'mı yapılacaktır (G ver,2005,7).

Yatay DYSY'mı belirli bir ürünün ya da ürün grubunun farklı ülkelerde üretimde bulunulması ile ya da bu ürünün üretiminde bulunan farklı ülkelerdeki şirketlerle entegre olunması ile de ortaya çıkmaktadır.

ÇUŞ, yatay DYSY yapma kararı vermesiyle hem ticaret maliyetlerinden kurtulmakta, hem de yerel pazarda daha aktif olarak faaliyet gösterebilmekte ve değişen pazar koşulları ve tüketiciler tercihlerine daha kolay ve hızlı uyum sağlayabilmektedir. Genel olarak pazara yakınlık avantajı sağlaması Yatay DYSY'nin en önemli tercih nedeni olarak gösterilmektedir. Bu özelliğinden dolayı Yatay DYSY'mı ihracatı ikame edici yatırımlar olarak da değerlendirilmektedir. Ev sahibi ülkenin pazarının büyüklüğü Yatay DYSY'lerinin ihracatı ikame edici özelliğini iki nedenden dolayı artırmaktadır. Birinci neden, birim çıktı başına sabit maliyetlerin toplam üretim hacminin artması nedeniyle düşecek olmasıdır. İkinci neden ise, büyük miktarda üretim yapabilmek için çok sayıda yerel tedarikçiye ihtiyaç duyulması ve bu tedarikçilerin aralarında rekabet etmeleri sonucunda ara mal fiyatlarında görülecek düşüştür. Böylece yavru şirket, üretim maliyetlerinin düşmesiyle piyasada fiyat avantajı elde edecektir.

Yatay DYSY'mı ev sahibi ülkenin dış ticaretine net etkisinin belirlenmesi oldukça g  tt r, ilk olarak, Yatay DYSY'nin yatırımcı ülkeden yapılan nihai mal ihracatını ikame edeceği ve ev sahibi ülkenin nihai mal ithalatının azalacağı öngörülmektedir. Ancak yatırımın ilk yıllarında yavru şirket nihai mal  retilimi için gerekli sermaye malı, hammadde ve ara mal ihtiya ını - kalite standartları ve iç piyasadaki tedarikçilerin yeterince tanınmaması nedeniyle - yatırımcı ülkeden ithal etmektedir. Bu nedenle, ev sahibi ülkenin yatırımcı ülkeden ithalatının tamamının Yatay DYSY ile ikame edilmemesi beklenmektedir. Yatırım yapan ÇUŞ zaman geçtikçe iç piyasadaki hammadde ve ara mal tedarikçileriyle ticari ilişki kurmaya başlar ve aşamalı olarak ihtiya ını yurt içinden karşılamaya yönelmektedir. Dolayısıyla, Yatay DYSY ile hammadde ve ara mal ithalatı arasındaki ilişkinin yıllar geçtikçe zayıflaması ve ev sahibi ülkenin Yatay DYSY'den önce yaptığı nihai mal ithalatının

tamamen yerli üretimle ikame edilmesi beklenebilir. Sonuç olarak, başlangıçta tamamlayıcı olan Yatay DYSY ve ticaret ilişkisinin ilerleyen yıllarda ikame ediciye dönüşmesi öngörülebilmektedir (Göver,2005,8).

3.3.2. Dikey (Vertical) DYSY

Dikey DYSY hammaddeden yararlanma amaçlı girişimde bulunulur (geriye doğru dikey yabancı DYSY) veya pazarın tüketiciye yakın olması açısından (ileriye doğru dikey DYSY) yapılan yatırımlardır (Moosa, 2002,4). Firmaların yabancı ülkelerde ara malları ve girdileri üretmeye karar vermesidir. Bu tip yayılma geriye doğru yayılmazdır. ÇUŞ'ın petrol ve ham petrol üretiminde bulunması örnek olarak verilebilir. ÇUŞ'ın dikey yayılması ileriye doğru da olabilir. Bu takdirde yabancı ülkelerde tamamlanmış malların üretimi yapılır. Girdi ve ara mallar, merkez ana ülkeden temin edilir. Buna örnek olarak, kimyevi maddelerin kullanımı ve otomobil üretimi verilebilir. Fakat çokuluslu şirketlerde genellikle yabancı yatırımların çoğu geriye doğru olmaktadır (İyibozkurt,2001,142).

Dikey DYSY'mı, ÇUŞ tarafından üretilen nihai malın kullanılan üretim faktörlerine bağlı olarak üretim sürecinin birkaç aşamaya bölünmesi sonucu bir malın üretimi için birkaç ülkede yatırım yapılmasıdır (Braconier ve diğ.,2002,8). Haberleşme ve ulaştırmadaki ilerlemelere, tüm liberalleşme akımlarına rağmen halen daha ülkeler arasında faktör fiyatları ve faktör donanımlarında farklılıklar mevcuttur. Bu durumda farklı faktörleri gerektiren üretim şekillerinde üretim aşamalara ayrılır, her bir aşama üretimde kullanılan hammaddenin ucuz olduğu ülkede üretilir. Sermayenin yoğun olarak kullanıldığı aşama sermayenin ucuz olduğu, emeğin yoğun olarak kullanıldığı aşama emeğin ucuz olduğu ülkelere üretilerek maliyetin ucuz olduğu ülkelere kaydırılır (Hanson, 2001,10). Dikey DYSY belirleyicileri olarak doğal kaynakların zenginliği, hammadde bolluğu, ucuz iş gücü, bunun yanında ev sahibi ülke ve yatırımcı ülke arasında taşıma maliyetlerinin düşük olması ve dış ticaretin serbestçe yapılabilmesi sayılabilir (Braconier ve diğ.,2002,8).

Dikey DYSY'lerinde gözlenen genel eğilim, üretim sürecinin emek-yoğun olan kısmının (montaj) ucuz ve nitelsiz işgücünün bulunduğu ülkelere; idari birimler, araştırma geliştirme gibi diğer kısımlarını ise nitelikli işgücünün yeterli düzeyde bulunduğu ülkelere yapılmaktadır (Göver,2005,10).

3.3.3. Konglomera, küme (Conglomerate) DYSY

Üçüncü tür konglomera DYSY'mı, hem yatay (horizontal) hem de dikey (vertical) DYSY'lerini içermektedir.

Farklı gruplandırma türü, ev sahibi ülke açısından DYSY'mı *i) ithal- ikameci DYSY* *ii) ihracatı-arttırıcı DYSY* ve *iii) devletin başlattığı DYSY* olarak sınıflandırılabilir (Moosa,2002,5).

3.3.4. Diğer Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türleri

3.3.4.1. İthal- İkameci DYSY (import-substituting FDI)

Bu gruptaki DYSY'mı daha önce ev sahibi ülke tarafından ithal edilen malları üretmeye yönelik yatırımlardır. Dolayısıyla yatırım sonucu yatırımlara ev sahipliği yapan ülkenin ithalatı azalır. Bu tür yatırımlar ev sahibi ülkenin piyasa büyüklüğüne, taşıma maliyetine ve ticaret engellerine göre belirlenir.

3.3.4.2. İhracatı Arttırıcı DYSY (Export- Increasing FDI)

İhracatı arttırıcı DYSY'mı, girdi için hammadde ve ara mal gibi yeni kaynaklar bulma ve teşvik etme amaçlıdır. Bu yatırım çeşidi, ev sahibi ülkenin hammadde ve ara mal ihracatını arttırmaya yöneliktir.

3.3.4.3. Devletin Başlattığı DYSY (Government- Initiated FDI)

Örneğin; devlet, ödemeler dengesi açığını kapatmak için yabancı yatırımcılara teşvikler önermektedir. Benzer şekilde Kojima ticaret ilişkili DYSY'mı sınıflandırılması yapmıştır. Kojima'nın sınıflandırmasına göre, DYSY'ları ya ticarete yönelik DYSY'mı (ithalat için talep fazlası vardır, ihracat için de arz fazlası), ya da anti-ticarete yönelik DYSY'dir.

3.3.4.4. Genişleyici ve Korumacı DYSY

Son olarak, DYSY'ları *genişleyici(expansionary)* ve *korumacı (defensive)* olarak da sınıflandırılabilir.

Chen ve Ku (2000) *genişleyici(expansionary)* DYSY'ların ev sahibi ülkede, firmaya özgü avantajlardan yararlanmak amaçlı yapıldığını ileri sürmektedir. Bu tür yatırım yatırımcı firmanın kendi ülkesinde ve yurtdışında satışlarını arttırmaya katkıda bulunmaktadır. Diğer yandan, *korumacı (defensive)* DYSY'ları ise ev sahibi ülkede maliyetleri düşürmek amaçlı ucuz işgücü arama amaçlı yapılmaktadır. Chen ve Yang'ın (1999) ampirik çalışma sonucuna göre, genişleyici DYSY'ların çoğunlukla ölçek, AR&GE yoğunluğu, kârlılık ve teknoloji kullanımı gibi firmaya özgü avantajlardan etkilendiği, korumacı DYSY'ların ise maliyeti düşürücü etkenlerden ve üretim ağı ilişkilerinden etkilendiği bulunmuştur. Genelleme yapmak gerekirse her iki gruptaki DYSY'mı endüstrinin karakteristik özelliklerinden etkilenmektedir (Moosa, 2002,4-6).

3.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Ülkeye Girişi

Firmaların önemli bir kararını oluşturan doğrudan yabancı yatırımlar pek çok farklı şekilde ev sahibi ülkeye girmektedir. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar; Şube Açma ve Yeni Bir Tesis Kurma, Şirket Evlilikleri (birleşme) veya Satın Alma, Uluslar arası Ortak Girişimler (JoinVentures) şeklinde olabileceği gibi, Lisans Anlaşmaları şeklinde de görülebilmektedir.

3.4.1. Şube Açma veya Yeni Bir Tesis Kurma

Doğrudan yabancı yatırım türleri içinde en önemli yeri, şube açma şeklinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar almaktadır. Burada yatırımı yapan ana şirket kısmen veya tamamen şubenin mülkiyetini elinde bulundurmanın yanı sıra yönetim hâkimiyetini de elinde bulundurmaktadır.

Ana merkeze bağlı dış üretim birimlerindeki mülkiyetin dağılımına bağlı olarak, karar ve kontrol mekanizmasına getireceği sınırlamalar yüzünden, ana şirket genellikle şubelerin % 100 sahipliğini tercih etmektedirler.

Bu tür yatırımların tercih edilmesinde yerel ortaklara güvenin yetersizliği, yerel yöneticilerde yönetim yeteneğinin bulunmaması, yerel işletmelerin daha çok aile şirketleri olmaları ve yerli ortaklarla çatışma olasılığı gibi faktörler büyük rol oynamaktadır.

Gerek şube açma gerekse yeni bir tesis kurma şeklindeki yatırımlarda her zaman hoşgörü ile karşılaşılmamaktadır. Bu tür yatırımlarda mülkiyetin büyük bir kısmı yabancı firmaya ait olduğundan, firmaların gittikleri ülkede bağımlılık ilişkilerini geliştirdiği, ülkeyi siyasal ve ekonomik açıdan kendi ülkesinin uzantısı haline getirerek ekonomik ve siyasal bağımsızlığı tehlikeye sokacağı korkusu yaşanmaktadır.

3.4.2. Şirket Evlilikleri (Birleşme) veya Satın Alma

Doğrudan yabancı yatırımların bu türünde firmalar yabancı bir ülkede yeni bir tesis veya şube açmanın yerine mevcut bir yabancı firma ile birleşme yoluna gidebilecekleri gibi firmanın tamamını da satın alabilmektedir. Şirketler arası birleşmeler veya satın almalar yabancı bir pazara girmede en kolay yol olmasıyla, daha iyi bir teknolojiye araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine girmeden ulaşma ve ölçek ekonomilerinden faydalanma imkânlarıyla son zamanlarda doğrudan yatırımcıların tercih ettikleri bir yöntemdir (Seyidoğlu,1999,671).

Şirket birleşmesinde bir şirketin diğer bir şirket içinde erimesi veya iki şirketin yeni bir varlık oluşturması söz konusudur. Bu tür oluşumda taraflar birbirlerinden bağımsız değildirler.

Bu tür birleşmelerde içsel büyümeye göre ölçek ekonomilerini daha hızlı, daha ucuz ve daha az riskle oluşturabilmek temel amaçtır. Özellikle, küçük işletmelerin birleşme yoluna gitmeleri başarılı dış faaliyetler için en güvenilir yol olarak gözükmekle birlikte birleşecek şirketin de iyi seçilmesi gerekmektedir (Özalp,1986,154).

Şirket evliliklerinin temel özellikleri şunlardır;

- Bu şekilde pazara girmek daha az zaman almaktadır; çünkü yatırımcı pazarda belli bir yer edinen ve faaliyetine devam eden bir firmaya sahip olur,

- Yatırımcı başka yollarla elde edilmesi mümkün olmayan veya maliyeti daha yüksek olan kaynakları elde edebilmektedir. Bu kaynaklar, işletmecilik bilgisi, teknoloji, işgücü, ürün çeşitliliği ve dağıtım kanalları olabilir,
- Dış yatırımlar konusunda tecrübesizlik olduğunda yatırımcının başlangıç maliyetleri yüksek olabilmektedir. Bu yüzden doğrudan yabancı yatırım yapılan ülkedeki bir işletmenin satın alınması yeni işletme kurmaktan daha ucuz olur,
- Yatırımcı, yatırıma girdiği bir pazarda rakiplerini eleyebilir veya rakiplerinden önce davranma olanağına kavuşur,

Birleşme veya satın alma şeklindeki gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların bu avantajlarına karşın dezavantajları da vardır (Root ve Ahmet,1993,24):

- İstenilen özelliklere sahip bir yatırımcı bulmak zor olabilir. Ancak, bazı ülkelerde iyi yatırımcı da yeterli olmaz. Zayıf bir bilgi sistemi, farklı standartlarda muhasebe, değiştirilmiş kayıtlar ve şirket sahibinin problemlerini gizlemesi yatırımcının objektif bir değerlendirme yapısını engeller.
- Bazı ülkelerde şirket olarak dışa açılma ev sahibi ülke hükümeti tarafından dış yatırım mevzuatları veya etkin önlemlerle engellenebilir. Yatırım yapılan ülkelerde yerli sahiplerin yerini yabancı sahiplerin alması (özellikle ekonomik gelişme ve ulusal savunma açısından stratejik sayılan endüstrilerde) yerli kontrol kaybını telafi edecek düzeyde bir ekonomik katkı sağlamaz.
- Satın alınan şirket, yerli girişimcilerin tecrübesi dışında bir iş alanına giriyorsa bu durumda sonuç olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Üstelik yatırımcılar satın aldıkları şirketi kendi isteklerine göre yönetmeye ve kontrole çalıştıklarında beklenmedik problemlerle karşılaşabilirler.

Bu yatırım şeklinde ortaya çıkan dezavantajları en aza indirmek için dış pazara giriş kararı planlı giriş sistemi çerçevesinde verilmelidir. Faaliyet gösterilen ortamlar çeşitli olduğundan, uzun dönemli planlama özellikle bu faaliyetler açısından büyük önem taşımaktadır.

3.4.3. Uluslar arası Ortak Girişimler (JoinVentures)

Ortak girişimler kelime anlamı olarak iki veya daha fazla birim arasındaki bir ticari uğraş olarak tanımlanmaktadır. Uluslar arası ticarete JointVentures’ın en geniş tanımı Friedman tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “JointVentures geçici sayılmayacak süre için yapılan her türlü iş birliğidir” (Aydın,1997,11).

Ortak girişim bir veya daha fazla yabancı yatırımcının ev sahibi ülkeye gelerek ev sahibi ülkede diğer bir veya birkaç yerli yatırımcı ile ortak bir işletme kurmasıdır (Seyidoğlu,1999,670).

Özellikle 1980’li yıllarda artış gösteren uluslar arası girişimler, benzer amaçları gerçekleştirmek için iki veya daha fazla şirketin yetenek ve varlıklarını birleştirerek kurdukları bir organizasyon şekli olarak tanımlanmıştır.

Uluslar arası girişimin uzun süre devam edebilmesi için tarafların kararlarını kısa vadeli avantaj ve dezavantajlara göre değil, uzun vadedeki uluslar arası stratejilere göre vermeleri gerekmektedir. Çünkü dış yatırım faaliyeti dış pazarlara giriş, ürün çeşitliliği, dünyaya yayılan geniş bir organizasyon ve dış tanıtım faaliyetleri gibi uzun vadeli faaliyetler bütününe içermektedir.

Uluslar arası ortak girişimler üç şekilde yapılmaktadır: Birincisi, iki farklı ülkedeki yatırımcının üçüncü bir ülkede birlikte yatırım yapmasıdır. Örneğin, Amerikan petrol şirketi ile İngiliz petrol şirketi Orta Doğu’daki petrol aramaları için bir joint venture oluşturabilirler. İkincisi, ülkeye duyulan özel ilgi nedeniyle bir ortak girişim kurulmasıdır. Örneğin, Amerika’nın Honeywell şirketinin Japonya’da kurduğu Honeywell Bilgi Sistemi Şirketi ile Japonya’nın Mitsubishi Ofis Makineleri Şirketi Japonya’ya bilgi sistemi araçlarını satmak amacıyla kurulmuştur. Üçüncüsü, mahalli hükümetin ortak olduğu joint venture’lar kurulabilir. Örneğin Amerika’nın Beehtel Şirketi, eski Batı Almanya’nın Messerschmitt Boelkow-Blom Şirketi ve İran Hükümeti’nin Ulusal İran Şirketi İran’da petrol çıkarmak için İran Petrol Yatırım Şirketi’ni kurmuşlardır (Aydın,1997,12).

3.4.4. Lisans Anlaşmaları

Az sayıda yüksek teknolojiye sahip firmalar için lisans anlaşmaları yabancı ülkelere girmenin diğer bir yoludur. Lisans anlaşmaları sermaye katılımlarını gerektirmediği

gibi riski de azdır (Alkın,1978,30). Yerli firma, üretim patentini, üretim know-how'unu, telif ücreti karşılığında ticaret markası ve malın dağıtım hakkını yabancı ülkedeki firmaya devreder. Tam bir lisans anlaşması ise ürün ihracı yerine teknoloji ihracını ikame edilmesi anlamına gelir. Teknolojinin yabancı ülkeye transfer edilmesiyle söz konusu ürünün o ülkede üretimi sağlanmış olur. Lisans anlaşmalarında lisansı satan lisansör ile alıcı arasında bir sözleşme yapılır. Bu satışlarda, alıcı bir kullanım hakkı kazanmış olmaktadır (Kırankabeş,2006,270).

3.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Teorileri

DYSY'ların etkisi ve sonucu olarak yükselen faiz oranlarının önemi, çok uluslu şirketlerin neden başka bir ülkede yatırım yaparak üretim için kendi ülkesini değil de başka ülkeleri seçtiklerini, ticaret aktivitelerini neden başka ülkeye taşıdıklarını açıklamaya yönelik birçok teorinin gelişimine sebep olmuştur. Bu teoriler neden bazı ülkelerin yabancı yatırımları çekmekte daha başarılı olduklarını başka bir deyişle bazı ülkelerin yabancı yatırımcılar için daha cazip olma sebeplerini de açıklamaya çalışmaktadır. Bu teorilerin bazıları dışa doğru (outward) DYSY'mı; çok uluslu şirketlerin yatırım için yabancı ülkeyi seçmelerinin sebebini, bazıları da içe doğru (inward) DYSY'mı; ülkenin yabancı sermaye çekme eğilimini açıklamaya yöneliktir (Moosa,2002,23). DYSY teorileri tam rekabete ve eksik rekabete dayalı teoriler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Öztürk,2004,110).

Moosa (2002) DYSY'ları aşağıda başlıklar altında sınıflandırmıştır:

- Tam Rekabet Koşullarına Dayanan Teoriler
 - Farklı Getiri Oranları Hipotezi (The Differential of Return Hypothesis)
 - Portföy Çeşitliliği Hipotezi (The Portfolio Diversification Hypothesis)
 - Piyasa Büyüklüğü Hipotezi (The Market Size Hypothesis)
- Eksik Rekabet Koşullarına Dayanan Teoriler
 - Endüstriyel Örgütlenme Hipotezi (The Industrial Organization Hypothesis)
 - İçselleştirme Hipotezi (The Internalization Hypothesis)
 - Yerleşim Hipotezi (The Location Hypothesis)
 - Dunning'in Eklektik Teorisi (The Eclectic Theory)

- Ürün Yaşam Evreleri Hipotezi (The Product Life Cycle Hypothesis)
- Oligopolistik Tepki Hipotezi (The Oligopolistic Reactions Hypothesis)

Moosa'nın (2002) DYSY'lar için yaptığı sınıflandırma Lizondo ve Agarwal'ın yaptığı sınıflandırma ile örtüşmektedir. Bunun yanında DYSY teorileri başka kriterlere göre de sınıflandırılabilir. Örneğin, Moosa söz konusu sınıflandırmayı yaparken Ortodoks Neo-Klasik teorisinden imperalizm Marksist teoriye doğru gruplandırma yapılabileceği veya DYSY'ların belirleyici unsurları makro unsurlar, mikro unsurlar veya stratejik unsurlar şeklinde sınıflandırma yapılabileceğini söylemektedir. Moosa'nın yukarıda yaptığı sınıflandırma Agarwal'ın yaptığı sınıflandırmadan yola çıkılarak yapılmıştır (Moosa,2002,23).

3.5.1. Tam Rekabet Koşullarına Dayanan Teoriler

Tam rekabet koşullarına dayanan teoriler üç başlık altında toplanabilir. Bunlar; farklı getiri oranları hipotezi, portföy çeşitliliği hipotezi ve piyasa büyüklüğü hipotezidir.

3.5.1.1. Farklı Getiri Oranları Hipotezi

Farklı getiri oranları hipotezi DYSY akımlarını açıklamaya yönelik ilk yaklaşımdır. Bu hipoteze göre, sermaye getiri oranının nispi olarak düşük olduğu bir ülkeden yüksek olduğu diğer bir ülkeye doğru beklenen reel getiri oranlarını eşitleyecek şekilde hareket edecektir. Farklı getiri oranları hipotezi firmaların yatırım kararlarını risk yansızlığa bağlı olarak aldıklarını varsaymaktadır ve yatırım sermayenin marjinal getirisinin marjinal maliyete eşit olduğu noktada gerçekleşmektedir. Risk yansızlığı bu durumda, yatırımcılar yatırım kararı alırken kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, bir ülkedeki yatırım kararını başka bir ülkedeki yatırım kararının tam ikamesi olarak değerlendirmektedir.

Farklı getiri oranları hipotezinin öne sürdüğü sermaye getiri oranları ile DYSY'mı arasındaki pozitif ilişkiyi incelemek için birçok ampirik çalışmalar yapılmıştır ama çalışmalar sonucu anlamlı sonuca ulaşılamamıştır. Bu hipotezdeki sorun, sermaye hareketlerini sadece tek yönlü olarak açıklamasıdır, sermaye akımlarını sadece sermayenin göreceli getirisinin düşük olduğu ülkeden yüksek olduğu ülkeye doğru

hareket ettiğini varsaymaktır, tersinin geçersiz olduğunu kabul etmektedir (Moosa,2002,24).

3.5.1.2. Portföy Çeşitliliği Hipotezi

Portföy çeşitliliği hipotezi, yatırımcılar yatırım yerini belirlerken hem beklenen getiri oranını hem de yatırım riskini dikkate aldıklarını vurgulamaktadır (Sekkat,2004,5).

3.5.1.3. Piyasa Büyüklüğü Hipotezi

Piyasa büyüklüğü hipotezine göre, DYSY'ların hacmi ev sahibi ülkenin piyasa genişliğine bağlıdır ve piyasa genişliği çok uluslu şirketlerin o ülkedeki satışlarına veya ülkenin GSMH' sına göre ölçülmektedir. Bir ülkenin piyasa büyüklüğü ölçek ekonomilerinin işleyişine güvence verecek şekilde büyüdüktan sonra söz konusu ülke, yabancı yatırım akımlarının potansiyel hedefi haline gelir.

Doğrudan yatırımlar ve çıktı arasındaki ilişki neo-klasik modelin yurtiçi yatırımlarından da türetilir. Hipotezin, firmalar söz konusu ülkede yatırımlarını satışlarına bağlı olarak artırır görüşü neo-klasik kuramın yurtiçi yatırımları teorisine dayanmaktadır (Moosa,2002,24).

3.5.2. Eksik Rekabet Koşullarına Dayanan Yaklaşımlar

Eksik rekabete dayalı teorilerin ana akımını Raymond Vernon'un Ürün Döngüsü Teorisi, Peter J. Buckley ve Mark Casson'ın İçselleştirme Teorisi ve John H. Dunning'in Eklektik Paradigması oluşturmaktadır. Bu ana akım teorilerinin yanında Stephen Hymer ile Charles P. Kindleberger'in teorileri, Frederick T. Knickerbocker'in Oligopolistik Tepki Teorisi ve Richard E. Caves'in teorileri vardır. Aksak rekabete dayalı bu teoriler, DYSY akımlarının neden ortaya çıktıklarının, hangi koşullar ile şekillendiklerinin ve 'nereye' akacaklarının belirlenmesinde önemli katkılar sağlamaktadırlar.

3.5.2.1. Endüstriyel Örgütlenme Hipotezi

Hymer'in 1976 yılında ileri sürdüğü endüstriyel örgütlenme hipotezi Kindleberger, Caves ve Dunning tarafından geliştirilmiştir. Bu hipoteze göre, bir firma yabancı bir ülkede şube ya da yan kuruluş kurarsa o ülkedeki yerel firmalara göre bir takım dezavantajları olacaktır. Bu dezavantajları şu şekilde saymak mümkündür; dil, kültür, yasal sistem ve diğer ülkeler arası farklılıklardır. Örneğin, yabancı ülkede

yatırım yapan bir firma, işçilere ev sahibi ülkenin yerel firmalarına göre daha fazla maaş ödemek zorunda kalabilir çünkü ülkenin yerleştiği olan emek arz edenler yabancı firmada çalışmayı daha riskli görmektedirler. Bu dezavantajlara rağmen firma yatırım yapma kararı almışsa, firma iyi bilinen marka ismi, patent ile korumalı teknoloji, yönetim becerileri ve diğer firmaya özgü faktörler gibi maddi olmayan (soyut) varlıklara sahip olması gerekmektedir. Kindleberger'e göre firmanın sahip olduğu karşılaştırmalı avantajlar firmaya özgü olmalı, diğer yurtdışındaki yan kuruluşlara taşınabilir ve firmanın karşılaşacağı dezavantajların üstesinden gelecek şekilde firmaya maddi getiri sağlayacak nitelikte olmalıdır. Lall ve Streeten avantajları aşağıda kapsamlı bir şekilde özetlemişlerdir;

Sermaye: yerel ve küçük ölçekli rakiplerine göre daha ucuz ve daha büyük miktarda sermayeye sahip olma.

Yönetim: üstün yönetim becerisine sahip olma veya yüksek girişimcilik durumlarında risk alabilme yeteneği veya kârlı girişimleri tespit edebilme yeteneği.

Teknoloji: bilimsel buluşları veya bilgiyi ticari kullanıma dönüştürmede üstün teknolojiye sahip olma. Bu bilimsel bilgi, yeni üretim süreçleri, ürün farklılaştırma ve birçok destekleyici aktivitelerden oluşmaktadır.

Pazarlama: Pazar araştırması, reklam, tanıtım ve dağıtım fonksiyonları.

Hammaddeye Ulaşım: Nihai pazarı kontrol altında tutmaya bağlı olarak hammaddeye erişimde imtiyaz sahibi olma, hammaddeyi üretime taşıma.

Ölçek Ekonomiler: ölçek ekonomilerinden yararlanmayı sağlayan becerilerin oluşturulması ve faydalanabilmek için finansmana ve bilgiye sahip olma.

Pazarlama ve Siyasi Güç: ev sahibi ülkenin sağladığı çeşitli ayrıcalıklardan faydalanabilme yeteneği.

Endüstriyel örgütlenme hipotezi yatırımcı firmaların başka ülkede yatırım yapmalarının sebebini açıklamakta ama neden A ülkesini değil de B ülkesini tercih etmelerinin sebebini açıklayamamaktadırlar. Yerleşim hipotezi bu sorunun cevabını açıklamaktadır (Moosa,2002,30-32).

3.5.2.2. İçselleştirme Hipotezi

İçselleştirilmesi Hipotezi; çok uluslu şirketlerin uluslar arası piyasalarda birçok düzensizlikler ve gecikmelerle karşılaşabilecekleri görüşünden hareket etmektedir. Çok uluslu şirketler yabancı piyasalarda mevcut olan ve üretim süreçlerini olumsuz etkileyen piyasalardan kurtulmak için kendi üretim faaliyetleri ile ilgili olan bu piyasaları içselleştirmektedir. Firmalar yerel ve yabancı yatırımlara sahip olmakla sağlanacak kazançların, dış ticaret yoluyla sağlanacak kazançtan fazla olduğuna inandığı an doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelmektedir.

Asıl fonksiyonları mal ve hizmet üretmek olan şirketlerin, bu görevlerini yerine getirebilmeleri, üretim sürecinin dışındaki bazı faktörlere bağlıdır. Araştırma ve geliştirme faaliyetleri, yönetim, organizasyon, finansman, reklam ve pazarlama gibi fonksiyonlar, üretim sürecini etkileyen önemli faaliyetlerdir. Şirketler, faaliyet alanları arasında koordinasyon sağlamak amacıyla, bu faaliyet alanlarını içeren piyasaları, şirket sistemi içinde toplamaktadırlar (Kırankabeş,2006,280-281).

Teori, Buckley ve Casson'un 1976'daki çalışmaları üzerine temellenmiştir. İçselleştirme teorisi, ÇUŞ'ın bir piyasada satış yapmasında kiralama veya lisanslama yöntemini mi kullanacağını yoksa DYSY yoluyla bizzat kendisi mi üreteceğini açıklamaya çalışmaktadır. Yani neden bir firma doğrudan yatırımı tercih eder sorusuna cevap aramaktadır. Bu bağlamda firma lisanslama ve DYSY arasında tercih yapmaktadır.

İçselleştirme hipotezine göre, firmalar içselleştirme işlemlerini pazar işlemlerine tercih ettikleri zaman DYSY'mı ortaya çıkmaktadır. Bu fikrin temelleri Coase tarafından ileri sürülmüştür ve pazarlama maliyetleri firma kurularak tasarruf edilebilmektedir. Örneğin, firma yağ ürünlerini satın almada problemlerle karşılaşılıyorsa firma yabancı rafine yağları kullanabilir. Bu problemler beşeri sermaye, bilgi, pazarlama ve yönetim tecrübeleri gibi ara malların piyasa eksikliği ve bozukluğundan kaynaklanmaktadır. İçselleştirme zamane gecikmeleri, pazarlama ve belirsizliklerden kaçınma gibi avantajları sağlamaktadır (Moosa, 2002,32).

İçselleştirme hipotezi firmaların yurtdışına ihracat yapma ve ithal etmek yerine DYSY tercih etmelerinin sebebini açıklamaktadır. Hipotez aynı zamanda belirsizliği ortadan kaldırmaktadır. Örneğin, dünyanın farklı bölgelerinde firma, demir maden piyasasında arz belirsizlikleri ve taşıma maliyetleri ile karşı karşıya kalabilmektedir.

Ancak, firma yabancı madencilik firmaya sahip olursa demir madenine ulaşım ve nakliyat belirsizliği içselleştirme ile ortadan kalkmış olur (Moosa,2002,33).

3.5.2.3.Yerleşim Hipotezi

Yerleşim hipotezine göre, DYSY'larının varoluş sebebi uluslar arası piyasada bazı üretim faktörlerinin emek ve doğal kaynaklar gibi mobil olmayışıdır. Bu immobilité, üretim faktörleri maliyetinde yerleşim ilişkili farklar doğurmaktadır.

Üretim faktör maliyetlerinin yerleşim ilişkili farklarından biri düşük ücretlerdir. Ev sahipliği yapan ülkedeki ücret düzeyinin, yatırımı yapan ülkedeki ücret düzeyine göre düşük olması DYSY'larının önemli belirleyicisidir. Bu sebepten dolayı Hindistan gibi ülkeler emek yoğun üretim (ayakkabı ve tekstil üretimi gibi) yüksek ücretli ülkelere göre daha cazip gelmektedir.

DYSY'mı ve düşük ücret düzeyi arasındaki ilişki anlamsız ise, yüksek ücret düzeyi kaliteli emeğin belirleyicisi olabilir. Örneğin, bankacılık, finans ve AR&GE bu alanda düşük ücret ödenen ülkeye taşınmaz. Bilinmesi gereken uluslar arası emek üretkenliğinde ücret oranları tek başına güvenilir değişken değildir (Moosa,2002,33-34).

3.5.2.4.Dunning'in Eklektik Teorisi

Eklektik teori Dunning tarafından endüstriyel örgütlenme hipotezi, içselleştirme hipotezi ve yerleşim hipotezinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Moosa,2002,36). Teorinin temeli, faktör gelirlerine ve piyasa başarısızlığına dayanmaktadır (Jarvorcik,2004,41). Hymer 1976 yılıki tezinde, ekonomik faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren firmaların, tek ülkede üretim yapan firmalara göre bazı ek maliyetlere katlanmak zorunda kaldığını ve bu maliyetler karşısında üretimlerini sürdürebilmek için rakipleri karşısında ileri teknoloji, ölçek ekonomileri gibi firmaya özgü bazı avantajlara sahip olmaları gerektiğini öne sürmüştür.

1977 yılında Dunning Hymer'in tezini geliştirmiştir. Literatürde "OLI Paradigması" veya "Eklektik Paradigma" olarak bilinen teoriye göre birçok uluslu şirketin DYSY'mı yapması için 3 temel avantajın bir araya gelmesi gereklidir: Bunlara Mülkiyet Avantajı, Konumsal Avantaj ve İçselleştirme Avantajı'dır (Göver,2005,5). Çok uluslu şirketlerin en uygun kararı verebilmeleri için çok sayıda değişkeni ele alarak firmaların uzun vadeli değerini maksimum yapacak giriş şeklini belirlemeleri

gerekmektedir (Aydın,1997,37). Dunning DYSY'larının nedenini; yeni bir piyasa aramak, yeni kaynak aramak, daha iyi operasyonel etkinlik sağlamak amacıyla yatırıma gidildiğini ileri sürmektedir.

Dunning'e göre bir firmanın yurtdışında üretim yapması şu üç koşulu bağıdır (Bevan ve Estrin,2004,777-778).

1. Firma maddi veya maddi olmayan mal ve becerilere sahip olmalıdır ki üretim yapacağı dış ülkede oradaki bilgi ve tecrübeye sahip yerli firmalarla rekabet edebilsin.
2. Gideceği ülkede elde edeceği bir avantaj sayesinde, ev sahibi ülkede üretim yapmak, kaynak ülkede üretip ihraç etmekten daha karlı hale gelmelidir.
3. Firmanın dış yatırım yapması, bu becerilerini satması, kiralaması veya lisanslamasından daha karlı olmalıdır.

İşte bu koşullar sırasıyla Dunning'in kısaca OLI ismini verdiği mülkiyet (Ownership-O), konum (Location-L) ve içselleştirme (Internalization-I) avantajlarıdır, kelimelerinin İngilizce karşılıklarının baş harflerinden hareketle (Ownership, Location, Internalization) OLI Paradigması denilmektedir (Jarvorcik,2004,41).

Eklektik Teori aşağıdaki soruları cevaplamaya çalışmaktadır; Birincisi, bir ülkede belirli bir mala talep varsa, neden talep edilen ürün ülkede yerel firmalar tarafından üretilmemekte veya diğer başka bir ülkeden ithal edilmemekte? İkincisi, firma işlem faaliyetlerini genişletmek istiyorsa neden başka kanallarla yapmıyor? Bu kanallar i) ülke içinde üretim yapmak ve diğer ülkelere ihracatta bulunmak; ii) ülke sınırları içinde yeni ticari alanları geliştirmek; iii) firmanın sahip olduğu teknolojileri yabancı firmalara lisanslamaktır. (Moosa,2002,37).

1.Mülkiyet Avantajı (Ownership Advantages- O)

Gelir getiren niteliklere imtiyaz (patent, ticari sır veya ticari marka ile) sahipliği ve ayrı ama ilişkili aktivitelerin tek merkezden yönetimi (ölçek ekonomisi ve sinerji, coğrafi risk yayılımı ve sınır ötesi arbitraj olanağı ile) ile elde edilebilecek avantajlardır (Bevan ve Estrin,2004,777-778).

Mülkiyet avantajları; firmanın belirli bir teknoloji kullanımında üstünlüğe sahip olması, hammadde temininde monopol güce sahip olma, finansman kaynağına kolay ulaşım, belirli bir üretimde tek ve lisans sahibi olma, ürüne ilişkin üretim sırlarını ve

haklarını piyasada güvence altına alma ve üretime ilişkin nitelikli iş gücü çalıştırma gibi avantajların tamamından oluşmaktadır (Moosa,2002,37).

Çok uluslu şirketlerin sahip olduğu firmaya özgü fikri sınâî mülkiyet hakları, teknolojik üstünlükler, organizasyon ve yönetim modelleri, ticari markalar, dağıtım kanalları, bilgi ve finans kaynaklarına erişimdeki üstünlükler, firmanın ölçek büyüklüğünden dolayı elde ettiği ucuz girdi temin edebilme ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkânı, çok uluslu şirketlere ev sahibi ülke firmaları karşısında avantaj sağlamaktadır.

Çok uluslu şirketlerin bu tür mülkiyet avantajlarını elde etmesinde yatırımcı ülkenin ekonomik koşulları ve hükümet politikaları etkili olmaktadır. Örneğin, çok uluslu şirketlerin ölçek ekonomilerinden yararlanmasında ev sahibi ülkede şirket birleşmelerinin ve endüstriyel yoğunlaşmanın serbest olması, çok uluslu şirketlerin teknolojik üstünlük elde etmesinde hükümetlerin AR-GE çalışmalarına destek vermesi ve bu çalışmalar için gerekli insan kaynağının ev sahibi ülkede mevcut olması önemli bir etkiye sahiptir (Göver,2005,5).

2.Konumsal Avantaj (Locational Advantages- L)

Yatırımın yapılacağı dış ülkedeki üretim şeklinin üstünlüğü, düşük ulaştırma maliyetleri, ucuz işgücü, müşteriye yakınlık, yerel imaj ve dış ülkenin uyguladığı ticaret uygulamaları gibi etkenlerden doğan avantajlarıdır (Bevan ve Estrin, 2004, 777-778).

Konumsal Avantaj; DYSY'in hangi ülkede yapılacağını belirleyen avantajlardır. Bir firma yatırımı hangi ülkede veya bölgede yapacağına karar vermeden önce, yatırımın özelliklerini ve yatırım yapılacak yerin sağladığı avantajları göz önünde bulundurarak karar verir. Faktör maliyetleri ve verimliliği, yatırımcı ülke ile ev sahibi ülke arasındaki uzaklık, pazar büyüklüğü, doğal kaynakların bolluğu, gümrük tarifeleri, altyapının yeterliliği, yatırım teşvikleri gibi unsurlar yatırım yerinin sağlayacağı avantajlar arasında yer almaktadır. Yukarıda saydığımız unsurların varlığı, firmaları ihracat yapmak yerine yatırım yapmaya yöneltmektedir (Göver,2005,5-6).

3.İçselleştirme Avantajı (Internalization Advantages- I)

İçselleştirme avantajı, firmaların elinde bulundurduğu varlıklarını lisans verme, franchise anlaşması yapma gibi yöntemlerle ev sahibi ülke firmalarına kullanırmak

yerine kendi kuracağı şirket ile yerel piyasada faaliyet göstermeyi tercih etmesidir (Göver,2005,6). İçselleştirme avantajı, firmanın yurtdışında yatırım yapmasını, yabancı piyasada yerleşmesini daha cazip hale getirmektedir. İçselleştirme avantajları; yatırımı gerçekleştirecek olan firma için asimetrik bilgiyi ve onun doğuracağı risklerin en aza indirilmesi, araştırma ve pazarlama maliyetlerinin düşük olması, hükümet müdahaleci politikalarının olmaması şeklinde sıralanabilir.

3.5.2.5. Ürün Yaşam Evreleri Hipotezi

Bu teori, 1966 yılında Vernon tarafından geliştirilmiştir. Teori geleneksel Neo-klasik ticaret teorisinin açıklamadığı uluslar arası üretimi açıklamaya çalışmaktadır (Vernon,1966,190-207). Teorinin geliştirilme amacı Amerika Birleşik Devletlerindeki çok uluslu şirketleri açıklamaya yöneliktir yani, üretim sürecinin uluslaşmasını açıklanmaya çalışılmıştır. Ürün yaşam evreleri hipotezine göre, ürün devreleri 3 aşamada incelenmektedir. Ürünün piyasaya sürülmesi, ürünün olgunlaştırılması ve son olarak da ürünün standartlaşması (Moosa,2002,38).

Vernon'un temel varsayımı, gelişmiş ekonomilerde teknoloji düzeyinin birbirinden çok farklı olmadığı, söz konusu farklar ise gelişmiş ve az gelişmiş ekonomiler arasında mevcut olduğudur. Üretimin ilk aşamasında, gelişmiş ülkede firma tarafından yeni geliştirilen ürün ilk başta yerel tüketiciler için üretilmeye başlanır. Bu ürün yeni geliştirildiği için üretiminde ileri teknoloji kullanılmaktadır, ürün az miktarda üretilerek sadece iç piyasa için yapılmaktadır. Vernon'a göre ürünün ilk yenilik aşamasının gelişmiş ekonomilerde başlamasının sebebi, ürün daha yeni geliştirildiği için yüksek AR&GE maliyetleri içermesidir, nitelikli iş gücüne ihtiyaç vardır ve ürünün piyasa değeri yüksek olduğu için ancak talep gücü yüksek olan iç piyasada alıcı bulmaktadır.

Ürün iç piyasada yeterince olgunlaştığında üretim miktarı arttırılarak dış piyasalara da ihracat yapılmaya başlanacaktır. Ürünün miktarı arttıkça artık standartlaşmaya başlayacaktır. Artık ilk aşamadaki AR&GE faaliyetlerine ve nitelikli iş gücüne gerek kalmadan standart üretim yapılmaktadır. Geliştirilen ürünü başka firmalar da üretmeye başlayacaktır, üretici sayısının artmasıyla, üretim artık ücret seviyesinin düşük olduğu ülkelere kaydırılacaktır. Sözü edilen ürün artık yenilikçi firma tarafından değil de daha düşük maliyetle başka ülkede üretilmektedir. İlk aşamada

yeni olan ürün artık her yerde serbestçe üretilmektedir ve bundan sonra daha yeni ürünlerin geliştirilmesi gerekmektedir (Vernon,1966,190-207).

Ürün yaşam evreleri teorisi DYSY akımlarını açıklamada önemli katkılarda bulunmuşsa da hammadde arayan yatırımları açıklamakta kullanılamamaktadır. Ayrıca teori ürün döngülerinin kısa süreli olduğu durumlarda güçsüzleşmesi, yeni buluşların genelde ÇUŞ tarafından yapıldığı günümüz ekonomik yapısında anlamının azalması, belirsizliğe ve sınır ötesi üretimde maliyetlere gereğinden fazla önem vermesiyle eleştirilmektedir (Dunning,1991,117-35).

3.5.2.6. Oligopolistik Tepki Hipotezi

Teoriye göre bir firma herhangi bir ülkedeki pazar payını arttırmak için yatırım yapar. Bunun hemen ardından bu firmaya rakip olan diğer oligopol firmalar da pazar paylarını kaybetmemek için hemen o ülkede yatırım yapmaktadır (Öztürk,2004,117). Bu tip yatırımlara aynı zamanda liderin takip edilmesi ismi de verilmektedir (Head ve diğ.2002,454).

4. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI, ÖZELLİKLERİ, TÜRLERİ VE ÖNEMLİ BÜYÜME MODELLERİ

Çalışmada ekonomik büyüme geniş bir perspektif ile incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, ekonomik büyüme kavramının literatürde rastlanan birçok tanımına yer verilmiştir. Bir sonraki alt bölümlerde ise ekonomik büyümenin özellikleri ve türleri sıralanmıştır. Bu girişin hemen ardından bazı önemli büyüme teorilerine değinilmiştir.

4.1. Büyüme Kavramının Tanımı

Ekonomik büyüme, ekonominin üretim kapasitesinin arttırılması ve dolayısıyla daha fazla mal ve hizmet üretmesidir. Zaman içinde bir taraftan ülkenin üretim faktörlerindeki artışlar, diğer taraftan teknoloji düzeyindeki gelişmeler nedeniyle ekonominin üretim kapasitesi artacaktır ve daha fazla mal ve hizmet üretilme olanağı ortaya çıkacaktır (Ertek,2008,53). İktisadi büyüme, ya da gelişmeden bahsedebilmek için üretimde bir artışın olması şarttır. Aksi halde ekonomik durgunluk veya gerileme söz konusu olacaktır. Ayrıca bu artışın devamlı olması gerekmektedir (Kargül,1983,142).

Ünsal, ekonomik büyümeyi bir ülkenin mal ve hizmet üretim kapasitesinde meydana gelen artış şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmesinin tek yoludur. Bu nedenle temel makro ekonomik hedeflerden biri, hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmektir (Ünsal,2009,15). Ekonomik büyümenin tanımında, ülkenin mal ve hizmet üretim kapasitesindeki artıştan bahsedildi. Ülkenin mal ve hizmet üretim kapasitesindeki artış iki farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlardan ilki, ekonomide mal ve hizmet üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin miktarındaki artıştır; diğeri ise, ekonomi tam istihdam durumundayken ve faktör miktarı sabitken, faktörlerin verimlilik düzeyinde meydana gelen artış şeklindedir (Parasız,2003,10).

İktisadi büyüme, üretim olanakları eğrisinin genişlemesi şeklinde de tanımlanmaktadır. Bir ekonominin belli bir teknoloji düzeyi ile tüm üretim

faktörlerinin kullanılması halinde ulaşabileceği maksimum üretim düzeyine üretim olanakları eğrisi denmektedir. Bir ülkenin kısıtlı kaynaklarını kullanarak ya da kaynaklarının niteliklerini iyileştirerek üretim olanakları eğrisini genişletmesi mümkündür. Bu durumda, ekonomide daha fazla mal ve hizmet üretimi sağlanacak ve fiili üretim artışı gerçekleşecektir (Kreinin,1995,74). Fiili büyüme, milli üretimdeki yıllık oransal artıştır ve ekonomideki atıl kaynakların üretime katılmasıyla fiili büyüme gerçekleşecektir. Potansiyel büyüme ise, ekonominin büyüyebileceği sınırı ifade etmektedir. Potansiyel büyüme, ekonominin sahip olduğu kaynakların etkin kullanımı ya da bunların miktarının artırılması durumunda gerçekleşecektir.

Genelde iktisadi büyüme ile iktisadi kalkınma ve iktisadi gelişme kavramları gerek yazı gerekse konuşma dilinde çoğu kez aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak, her ne kadar bu kavramlar birbirinin yerine kullanılıyorsa da farklı anlamlar taşımaktadır.

İktisadi büyüme ile iktisadi kalkınma ya da iktisadi gelişme arasındaki farkı en tutarlı şekilde ortaya koyan iktisatçı Alfred Amonn olmuştur. Amonn'a göre ülke ekonomisi zamanla iki yönde değişme göstermektedir: 1.Gövdesi ile büyür ve genişler. Örneğin; nüfusu artar, işgücü çoğalır, üretim faktörlerinde artışlar olur. 2. Bünye ve çatısı ile değişir. Örneğin; milli hâsıla içinde tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin payları değişir, işgücünün bu sektörlerle dağılımı farklılaşır, altyapıda çeşitli değişimler meydana gelir.

Bu anlamda, ülke ekonomisinin nüfus, işgücü, toprak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artışlara büyüme denilmektedir. Kalkınma ya da gelişme ise, ekonominin bünye ve çatısında meydana gelen değişimleri ifade etmektedir. Ekonomik büyüme olmadan, ekonomik gelişme ya da kalkınma olamayacağı için, büyüme kalkınmayı etkileyen önemli unsurdur.

Yukarıda söz ettiğimiz açıklamalardan hareketle, iktisadi büyümenin ölçülebilir bir olay olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim gerek kişi başına gelir, gerekse büyüme hızı rakamla ifade edilebilen kavramlardır. Ancak politik düzen, eğitim sistemi, halkın değişiklik ve yenilikleri benimseme kapasitesi, çalışmayı çekici kılan her türlü itici güçler gibi rakamla ölçülemeyecek davranış ve müesseseler de iktisadi büyüme üzerinde etkili olmaktadır. (Acar,2002,9-10).

4.2. Ekonomik Büyümenin Özellikleri

Ekonomik büyümenin başlıca özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz;

- Ekonomik büyüme sayısal bir olgudur, milli gelir ve gayri safi milli hâsıladan meydana gelen değişimler sayısal olarak ölçülmektedir.
- İktisadi büyüme uzun dönemli bir olgudur, yatırımların arttırılması ve yatırımlara bağlı olarak üretimde artışların sağlanması ancak uzun dönemde mümkün olmaktadır. İktisadi yapının değiştirilmesi ancak uzun dönemde (en az birkaç yılda) mümkündür. Ayrıca ekonomik büyüme uzun dönemde, istikrarlı bir eğilim çizgisi yerine dalgalanmalar gösterebilmektedir (Kaya ve Han,2007,267).
- İkame yatırımlarının iktisadi büyümeye bir etkisi yoktur. Örneğin, beş katlı eski bir binanın yıkılıp yerine tekrar beş katlı bir binanın inşa edilmesi halinde büyümeden bahsedilemez. Burada ikame yatırımı söz konusudur. Eğer, yıkılanın yerine on katlı bir bina inşa edilmiş olsaydı, ilave beş kat, büyümeyi ifade edecektir.
- İktisadi büyüme nominal değil reel (gerçek) bir artışı ifade etmektedir. Yani, iktisadi büyümede mevcuda bir ilave söz konusudur. Örneğin, fiyatların yükselmesi nedeniyle bir yıldan diğerine meydana gelen GSMH'daki artışı fiziki (reel) değil fiktif bir artıştır.
- Ekonomik büyümenin tek başına gelir dağılımını iyileştirdiği söylenemez. Gelir dağılımındaki iyileşme, ekonomide gerçekleşen reel gelir artışının ekonomik aktörler arasında ne şekilde paylaştırıldığı ile ilgilidir.
- Ekonomik büyüme dinamik bir makro ekonomik göstergedir. Yani, büyümeyle birlikte ekonomide genellikle hareketlilik ve istikrarsızlık da baş gösterebilmektedir. Daha hızlı büyüyen bölgelerde ve sektörlerde hareketliliğin artması doğaldır. Bir yanda bu gelişmeler olurken, diğer yanda bazı bölgelerin gerilemesi ve bazı sektörlerin önemini kaybetmesi çeşitli sorunların gündeme gelmesine de yol açmaktadır.
- İktisadi büyüme aynı zamanda makro bir olgudur. Büyüme sadece bazı bölgeleri ve sektörleri değil ekonominin bütününe kapsamaktadır (Acar,2002,35-36).

4.3. Ekonomik Büyümenin Türleri

İktisadi büyüme türlerini dokuz grupta toplamak mümkündür (Özgüven,1988,85).

4.3.1. Spontane Büyüme

Ekonomik gelişmenin ilk ve en önemli örneklerini Batı Avrupa’da ve kuzey Amerika’da görülmektedir. Batı ülkelerindeki iktisadi gelişme hemen tamamen kendiliğinden ortaya çıktığı-yani devletin müdahalelerine gerek kalmadan gerçekleştiği-için buna “spontane”, yani kendiliğinden ortaya çıkan gelişme adı verilmiştir (Üstünel,1990,227). Bu tür büyümede devletin ekonomiye müdahalesi asgari düzeydedir. Üretim faktörleri kendiliğinden harekete geçmekte ve belli oranda bir büyüme sağlamaktadır. Spontane büyüme; fizyokrat, klasik ve neo-klasik iktisatçıların oluşturduğu teorilerde yer almıştır.

4.3.2. Planlı Büyüme

Planlı büyümede, kıt kaynakların hangi malların üretimine ne oranda tahsis edileceği bir plan dâhilinde yürütülmektedir. Amaç, her alanda etkinliğin sağlanması ve verimin artırılmasıdır. Eğer, plan uygulaması tüm sektörler için zorunlu ise, "otoriter planlama" söz konusudur. Sovyetler Birliği'ndeki uygulama, bu tür planlamaya örnek gösterilebilir. Eğer, plan uygulaması bazı sektörler için zorunlu ise, "yol gösterici planlama" dan söz etmek mümkündür. Türkiye’de, 1963 sonrası dönemde uygulanan planlama, yol gösterici planlamaya örnek gösterilebilir. Sözü edilen dönemdeki planlar, kamu sektörü için zorunlu iken özel sektör için yol gösterici özellik taşımıştır (Acar,2002,33-34).

4.3.3. Kapalı Büyüme

Bu tür büyüme, ülkenin kendi öz kaynaklarına dayanmaktadır. Kapalı büyümede devlet ekonomiye her bakımdan müdahalede bulunmaktadır. Kapalı büyümede amaç ülkenin büyük ölçüde kendi kaynaklarından yararlanması ve dış ülkelere bağımlılığının en aza indirilmesidir. 19.yüzyıl Japonya’sı ile yakın geçmişte Arnavutluk’da gerçekleştirilmeye çalışılan büyüme, kapalı büyümeye örnek gösterilebilir (Özgüven,1988,85).

4.3.4. Açık Büyüme

Açık büyüme modeli, kapalı büyüme modeli işleyişinin tam tersidir. Bu tür büyümede ekonomi yurtdışı üretim faktörlerine açık bir şekilde büyüme gerçekleştirmektedir. Açık büyümede uluslararası sermaye ve emek önemli rol oynamaktadır. Açık büyüme, serbest piyasa ekonomisini benimsemiş olan ülkelerde görülmektedir.

4.3.5. Durgun Büyüme

Bu tür büyümede, milli gelir artış hızı ile nüfus artış hızı birbirine eşit olduğu için kişi başına gelir artış hızı sıfır olmaktadır (Acar,2002,34). Bu bakımdan, kişilerin refah düzeyi pek değişmemektedir.

4.3.6. Üstel Büyüme

Üstel büyüme gittikçe artan bir büyümedir. Bileşik faiz örneğinde olduğu gibi, bazı ülkelerin belli dönemlerinde görülmekle birlikte, üstel büyümeyi devamlı şekilde gerçekleştiren ülkeye pek rastlanmamıştır.

4.3.7. Biyolojik Büyüme

Bu tür büyüme, canlıların büyümesinden esinlenmiştir. Yani, büyüme önce hızlı şekilde devam etmekte, daha sonra yavaşlamaya başlamakta ve bir yerde durmaktadır. Hatta bu noktadan sonra gerileme başlamaktadır (Özgüven,1988,87).

4.3.8. Dengeli Büyüme

Dengeli büyüme modelinde ekonominin tüm sektörleri benzer oranlarda büyüme gerçekleştirmektedir. Bu tür büyümenin en önemli özelliğini sektörler arası karşılıklı bağımlılık oluşmasıdır. Bu bağımlılık hem üretimde, hem de tüketimde geçerlidir. Her üretim birimi çıktısına pazar bulmak zorundadır. Dengeli büyümede denge; yatırım malları ile tüketim malları, sanayi malları ile hammaddeler, gıda maddeleri ile giyecek malları, iç talep ile dış talep gibi konularda kurulmaya çalışılır. Bağımlılık korunduğu sürece ekonomi yapısal bir değişim gerçekleştirmeden büyüme gerçekleşmiş olacaktır. Kaynak israfının önlenmesi için bu dengeler zorunludur.

4.3.9. Dengesiz Büyüme

Bu tür büyüme, dengeli büyümenin gerçeğe uymadığı düşüncesinden hareketle ortaya çıkmıştır. Konuya ilk değinen Fransız iktisatçısı F. Perroux olmuştur. Perroux, ekonomilerin genellikle eşitsizliklerin, dengesizliklerin ve hiyerarşinin içinde bulunduğunu, bu özelliklerin ortadan kaldırılmaya çalışılması yerine onlardan faydalanma yoluna gidilmesinin çok daha yararlı olacağını ifade etmiştir. A.O. Hirschman ise, büyüme ve kalkınma sürecinde bazı bölgelerin diğerlerine oranla daha ileride olabileceğini ve bu durumun (dengesizliğin) büyüme ve kalkınmayı kolaylaştıracağını belirtmiştir.

Dengesiz büyüme anlayışına göre, ekonomide, daha ileride olan bölgeler ve sektörler adeta lokomotif rolü oynamaktadır. Nasıl ki lokomotif peşine vagonları takıp gidiyorsa, ekonomilerde de öncü bölgeler de sektörler peşlerine diğer bölgeleri ve sektörleri takacak ve onların büyümelerine ve gelişmelerine katkı sağlayacaktır (Acar,2002,35).

4.4. Ekonomik Büyüme Modelleri

Büyüme konusu toplumsal refah artışının en önemli göstergesidir ve iktisatçıların her zaman yoğun ilgisini çekmiştir. Adam Smith'den bu yana büyümenin temel belirleyicilerinin neler olduğu, büyümeyi sağlamak için neler yapılması, hangi politikaların izlenmesi gerektiği konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Günümüz koşullarında ulusal ekonomiler için iktisadi büyüme hedef haline gelmiş ve bu hedefe ulaşma adına farklı dönemlerde farklı modellere başvurulmuştur.

4.4.1. Klasik Büyüme Kuramı

Klasik büyüme teorisi 18.yüzyılın sonlarında 19.yüzyılın başlarında başlayan Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823), Robert Malthus (1766-1834) ve Karl Marx (1818-1883) gibi klasik iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir. Model, 19. yüzyıl başındaki İngiltere'nin sorunlarından büyük ölçüde esinlenmiştir. Sanayi devriminin ilk aşamalarında tasarruf artışı ve sermaye birikiminin oldukça hızlı olması, teknik yeniliklerin sanayi sektöründe verimi yükseltmiş ve üretim artışını sağlamıştır (Acar,2002,61).

Klasik iktisatçıların gelişme teorisine göre, kapitalist düzende devamlı üretim artışları esas itibarıyla “ sermaye birikimine” ve “teknolojik ilerlemeye” bağlı

sayılmaktadır. Klasikler, iktisadi gelişmeyi etkileyen faktörlerden “teknik ilerlemeyi” gelişme sürecinin “itici kuvveti” olarak kabul ederler; “sermaye birikimine” ve dolayısıyla yatırım seviyesinin yükselmesi de teknik ilerlemeyi hızlandırdığı ve yeni buluşların uygulanmasına imkân verdiği için özel bir önem vermektedirler (Üstünel, 1990,234).

4.4.1.1. Adam Smith (1723-1790)

İktisadın ilk kurucusu olarak nitelenen Adam Smith doğal düzeni savunmuştur. Adam Smith, bireyin çıkarını maksimum kılma çabası olarak tanımlanan **rasyonellik** ilkesini savunmuştur. Adam Smith’e göre kendi çıkarlarını maksimum kılma gayreti içinde bulunan bireyler, toplumun refah düzeyinin yükselmesini de sağlamaktadırlar (Alkın,1975,28).

Adam Smith 1776’da yayınlanan “Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Sebepleri Üzerinde Bir Soruşturma” adlı eserinde ele aldığı temel iktisadi problem, bir ulusun zenginleşmesi ve ekonomisinin büyüme sürecidir. Smith’e göre, ekonomik büyüme sürecine giren ekonomilerde sermaye birikimi, nüfus ve gelir gittikçe artmaktadır. Ancak verimlilikteki artış sürekli değildir, süreç ilerledikçe kârlar düşecektir, sermaye birikimi azalacaktır, bunun beraberinde gelir artışı duracaktır ve nüfustaki artış yavaşlayarak ekonomi durgunluk safhasına girecektir (Hiç,1994,272).

Smith’in ekonomideki en önemli katkısı; tam rekabet mekanizması altında kaynakların optimal dağılımıyla ilgili olarak ilk bilimsel analizi geliştirmiş olmasıdır. Smith’in özellikle de liberal serbest ticarete dayalı görüşlerini savunduğu Ulusların Zenginliği eseri, 19.yüzyıldaki ekonomik ilişkilerin şekillenmesinde oldukça önemlidir (Uzunoğlu ve diğ., 2006,38).

Adam Smith piyasa sisteminin işleyişiyle ilgili olarak “görünmez el” olarak bilinen ifadeyi ilk kullanan iktisatçıdır. Adam Smith tam rekabet koşullarında arz ve talep güçlerinin işlemlerini basitçe “görünmez el” şeklinde ifade etmiştir. Böyle bir ortamda, tüketicilerin mal ve hizmet talepleri üreticiler tarafından piyasaya sunulmakta ve dengede arz ve talep eğrileri kesişmektedir. Bu noktada hem tüketiciler hem üreticiler değişimden kazançlı çıkmaktadırlar (Parasız,2005,5).

Smith kapitalist ekonomik kalkınmaya katkı yapan birincil etmenler olarak iş bölümü ve birikim yasası üzerinde durmaktadır. Bu iki olguyu ulusların zenginliği olarak nitelendirmektedir. Smith’in analizinde fiziksel sermayenin birikimi teknolojik

ilerleme, emeğin uzmanlaşması, ekonomik servet artışının kaynaklarıdır. Sermaye biriktikçe ve yeni teknoloji üretime sokuldukça ekonomik büyüme de devam edecektir (Parasız,2005,6).

Smith sadece “klasik iktisat” diye adlandırılan bir ekonomik düşünce sisteminin kurucusu olmakla kalmamış, kendisine tamamen zıt görüşler öne süren Karl Marx’ı ve Marksist İktisatı derinden etkilediği gibi günümüzde Yeni Klasik İktisat diye adlandırılan çağdaş bir düşünce sisteminin de özünü oluşturmuştur (Savaş,2007,259).

4.4.1.2. Jean Baptist Say (1767-1832)

Smith’in “Ulusların Zenginliği” ile temeli atılan Klasik İktisat Teorisi’ne Smith’in ardından önemli destek gelmiştir. Bunlardan biri, bir Fransız iktisatçısı olan Say’dır. Klasik iktisadın yanlısı olan Say, rekabet, serbest ticaret ve ticaretteki engellerin kaldırılması konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Say “her arz kendi talebini yaratır” şeklinde tanımlanan Say Yasası ile anılmaktadır. Say Yasası Mahreçler Kanunu olarak da bilinmektedir ve bu kanun üç varsayıma dayanmaktadır:

- 1) Fiyatlar tamamen maliyetlere eşit olmalıdır.
- 2) Maliyetler gelire eşit olmalıdır.
- 3) Tüm gelirler harcanmalıdır (Uzunoğlu ve diğ., 2006,107).

“Say Yasası”, mal üretiminin, toplam mal arzını satın almaya yetecek toplam efektif talebi yaratacağını söylemektedir. Bu yasaya göre aşırı üretime yer yoktur. Satılan her malın fiyatından ücretlere, faizlere ve kâra/ ranta yetecek kadar kazanç kalacaktır. Bunlar harcanarak yerlerine ulaştığında talep eksikliği ortadan kalkacaktır. Satış hâsılatından elde edilen gelir tasarruf edildiğinde, harcamayı garantiye alacak şekilde yatırıma dönüşmektedir. Say tasarrufun, tüketimi azaltmayacağını her tasarrufun eninde sonunda yeniden harcama akımına döneceğini açıklamıştır (Savaş,2007,299).

Say, bir malın değerini, onun üretimi için kullanılan emek miktarına göre belirleyen emek-değer kuramına karşı çıkmıştır. Malın değerini, onun tüketiciye sağladığı fayda belirler diyerek fayda-değer teorisini ileri sürmüştür. Bir malın tüketiciye sağladığı faydayı tüketici ihtiyaçlarına, alışkanlıklarına ve sosyal durumuna göre kendisi belirleyeceğini savunmuştur (Erim,2007,51).

4.4.1.3. Thomas Robert Malthus (1766-1834)

Malthus'un nüfus teorisi ile ilgili kitabı “ Nüfus İlkeleri Üzerine Bir Deneme” 1789 yılında yayınlanmıştır. Eserde iki hâkim konu vardır; birincisi, ne kadar reform yapılırsa yapılsın zenginler ve yoksullardan oluşan mevcut sınıf yapısını değiştirmek mümkün değildir. İkincisi, yoksulluk ve acı her toplumda halkın büyük çoğunluğunun kaderidir.

Nüfus Teorisi

Malthus'un nüfus teorisi aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Nüfus artışı gıda maddeleri ile sınırlıdır.
- Nüfus, gıda maddeleri el verdiği ölçüde geometrik olarak artarken, gıda maddeleri aritmetik olarak artmaktadır.
- Nüfus artışını engelleyecek denetimler etkisiz olursa, nüfus ancak gıda maddelerinin arzı sayesinde denetlenebilecektir.

Malthus nüfus artışı denetimini ikiye ayırmıştır; birincisi grupta koruyucu tedbirler yer almaktadır (doğum kontrolü), ikinci grupta ise, ölüm oranlarını artmasını sağlayan faktörlerdir (hastalık, kıtlık, savaşlar vb.). İlk gruptaki koruyucu önlemler yetersiz kalırsa, ikinci gruptaki faktörler devreye girmektedir (Erim,2007,53).

Malthus'un nüfus teorisine göre, doğum oranları yüksek olduğundan nüfus ikiye katlanırken, toprak arzı sabit olduğundan yiyecek arzı en fazla başlangıç yılındaki kadar artmaktadır. Nüfus artışı ile yiyecek artışı arasındaki bu dengesizlik ilkel toplumlarda doğal olarak açlık, sefalet ve savaştan dolayı artan ölümlerle, medeni toplumlarda ise ahlaki ve yasal kurallarla dengelenebilecektir. Ahlaki kurallar açlıktan dolayı çocuklarının ölmesini istemeyen ebeveynlerin daha az çocuk yapmaları, yasal kurallar ise erken yaşta evlenmelerinin yasaklanması şeklinde olmaktadır (Savaş, 2007,344-350).

Günümüzde, Batılı ülkelerde Malthus'un nüfus artışı ile ilgili olarak çizdiği karanlık tablonun doğrulanmadığı görülmektedir. Ancak dünyanın fakir bölgelerinde Malthus'un yasalarını doğrular nitelikte örnekler mevcuttur. Malthus'un tahmin edemediği nokta teknolojiadaki gelişim ve ilerleme olmuştur. Yeni teknolojilerin

tarımda yaratacağı verim artışı ile aynı miktarda toprak daha çok insanı besler hale gelmiştir (Erim,2007,53).

4.4.1.4. David Ricardo (1772-1823)

David Ricardo iktisat tarihinde üzerinde en çok durulan ve çeşitli yönlerden tartışılan iktisatçılardan biridir (Savaş,2007,309). David Ricardo, diğer klasik iktisatçılar gibi uluslar arası ticaret üzerindeki her türlü müdahaleyi reddetmiştir. Dönem içerisinde yankı uyandıran “On The Principles of Political Economy and Taxation” (Politik Ekonomi ve Vergilendirme İlkeleri Üzerine) adlı eserini 1817 yılında yayınlamıştır. Bu çalışmasında Ricardo, malların bir fiyatı olduğu gibi emeğin de bir fiyatı olduğunu savunmaktadır. Yine bu eserde “Karşılaştırmalı Maliyetler Teorisini” de ileri sürmüştür (Uzunoğlu ve diğ., 2006,178).

D. Ricardo doğrudan doğruya büyüme konusunu değil uzun dönemde üretim faktörleri paylarının ne olacağını, yani gelir bölüşümünü incelemiştir. Kurulan modelde büyüme ve bölüşüm iç içe girmiş durumlardır. Ricardo ücreti ikiye ayırmıştır;

1.Doğal Ücret: işçinin yaşamasını ve neslinin devamını temin eden ücrettir.

2.Piyasa Ücreti: Bu ücret pazarda emeğin arz ve talebine göre belirlenen ücrettir. Ricardo uzun dönemde ve normal koşullarda belirlenen fiyatla ilgilenmiştir. Piyasa fiyatı kısa dönemi, doğal fiyat ise uzun dönemi belirlemekte ve üretim maliyeti tarafından oluşmaktadır. Ricardo uluslar arası mübadelelerde tam rekabet koşullarının ülkeleri işbölümü ve uzmanlaşmaya götüreceğini savunmuştur. Smith’in mutlak üstünlük teoremini, karşılaştırmalı üstünlük görüşüyle tamamlamıştır ve bir ülkenin yalnızca mutlak olarak üstün olduğu mallara değil karşılaştırmalı olarak üstün bulunduğu mallarda uzmanlaşacağını ileri sürmüştür (Kıraçlar,2005,26).

Ricardo’nun Değer Analizi

Ricardo “değer” analizini; bir malın değerinin o malın üretilmesi için gerekli emek miktarına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Adam Smith’in “kullanım değeri” ve “mübadele değeri” şeklindeki ayırımına karşı çıkmıştır. Ricardo, herhangi bir malın mübadele değeri (fiyat) olabilmesi için, kullanma değeri (fayda)’nın da gerekli olduğunu savunmuştur (Kazgan,2010,73). Ricardo “mübadele değeri” üzerine

durmuş ve “bir mal hiçbir şekilde fayda sağlamıyorsa, yararlı değilse mübadele değerinden yoksundur” şeklinde yorumlamıştır (Erim,2007,56).

Bir malın değişim kıymetine sahip olabilmesi için bir “fayda” sağlaması şarttır. Ancak, fayda tek başına değişim kıymetinin bir ölçüsü olamaz. Faydanın yanında, değişim kıymetini belirleyen iki faktör daha vardır. Bunlardan biri malın “kıtlık” derecesi diğeri de o malın üretimi için gerekli “emek miktarıdır” (Savaş,2007,314).

Malların üretimi için gerekli olan emeği Ricardo “doğrudan emek” ve “dolaylı emek” şeklinde ikiye ayırmaktadır. Doğrudan emek üretimde sermaye ile birlikte kullanılan emektir. Dolaylı emek ise, sermaye mallarını (makine, teçhizat vb.) üreten emektir (Erim,2007,57).

Ricardo’nun Azalan Getiriler Yasası

Ricardo, nüfus artışı zorunlu olarak gıda maddelerine olan talebi arttıracığını, gıda maddelerine olan talep artışının ise tarımsal faaliyetleri hızlandıracağını ileri sürmüştür. Bu durumda, önce verimli topraklar işlenecektir; fakat, zamanla verimli topraklar yeterli olmayınca daha düşük verimli topraklar işlenmeye başlanacaktır, sonuç olarak tarımsal ürünler daha zor koşullarda ve daha yüksek maliyetle üretileceğinden gıda maddelerinin fiyatları artacaktır (Acar,2002,62). Marjinal topraklar kullanıma açıldıkça, üretim daha güç koşullarda ve maliyetli olduğu için ve üretim daha az verimli toprakta üretilmeye başladığından ek bir birim gıda üretimi daha pahalı hale gelecektir (Parasız,2005,8). Bu durumda, doğal ücret haddi de yükselerek rant artışlarıyla birlikte, hem tarım hem de sanayi kesiminde, kârları düşürecektir. Kârların, azalarak sermaye birikimini olanaksız kılacak düzeye kadar düşmesi, net yatırımları durdurup sistemi durgun bir hale getirecektir. Sistemin ulaştığı bu durgunluk halinde ücretler, doğal ücret haddi düzeyindedir; nüfus artık artmamaktadır; net yatırım sıfırdır, büyüme de durmuştur (Alkın,1975,45).

Ricardo’nun Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

Serbest ticaretin yararları A.Smith tarafından da belirtilmiştir. Smith’e göre serbest ticarete her ulus, kendisine en uygun malların üretiminde uzmanlaşacaktır. Ancak bir ülke birçok malda, hatta bütün mallarda doğal bir üstünlüğe sahipse ne olacaktır

veya aksine bir ulusun hiçbir malda doğal bir üstünlüğü yoksa ne olacaktır? Bu gibi durumlarda uzmanlık alanı nasıl belirlenecek ve hangi mallar serbest dış ticaret koşullarında ithal ve ihraç edilecektir. Ricardo'nun "mukayeseli (karşılaştırmalı) üstünlük teorisi" bu tür sorulara cevap vermek amacıyla geliştirilmiştir (Savaş,2007,330).

Teoriye göre, bir ülke kendi üretemediği veya başka ülkelerden daha ucuza üretemediği malları ithal edecektir. Yani, Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre, eğer bir ülke diğerine göre nispeten daha düşük maliyetle üretebileceği mallarda uzmanlaşırsa, toplam dünya çıktı miktarında artış olacaktır. Dolayısıyla bir ülke başka bir ülkeye göre daha düşük maliyetle ürettiği malı, o ülkenin kendi uzman olduğu malla değiş tokuş yapacaktır. Uzmanlaşma ve ticaret sonucu bütün ülkelerin tüketim olanaklarında bir artış olacaktır. Bu argüman serbest ticareti temel almaktadır. Ricardo, "mutlak üstünlük" diye bilinen görüş yerine "mukayeseli üstünlük" kavramını geliştirmiştir ve ülkeler arası uzmanlaşma ve ticareti bu yönde açıklamıştır (Parasız,2005,9).

4.4.1.5. Karl Marx (1818-1883)

Karl Marx 1847-48'de "Komünist Bildiri" (Communist Manifesto) ve 1867'de "Kapital" (Das Kapital) adlı eserleriyle yaşadığı çağdaki ekonomik dönüşümü ele almıştır. Bu dönemler, tarım toplumundan kapitalist topluma geçişteki sancıların yaşandığı döneme denk gelmektedir. Fabrikalar kurulmuş, üretimde makineler kullanılmaya başlamış ve buhar enerjisine geçilmiştir ancak sendikalar, sosyal güvenlik yasaları, yaşam koşullarına uygun altyapı henüz hazır değildir. Marx, çalışmalarında emeğin sömürüsü üzerine kurulmuş kapitalist sistemi ele almıştır (Barber,1995,169-170). Marxist büyüme modeli, kapitalist sistemdeki çelişkilerin devamlı bir büyüme sağlayacağını ancak, büyüme süreci içinde çelişkilerin gittikçe şiddetlenerek sonunda sistemi çökerteceğini ileri sürmüştür (Acar,2002,67).

Marksist teoriye göre, üretimde değer artışına yol açan tek üretim faktörü işçinin emeğidir; kapitalist sistemde işçi üretime yaptığı katkının tam karşılığını alamaz, asgari geçim seviyesinde bir ücret almaktadır; "artık değer" ise kapitalist sınıfın karını teşkil etmektedir. Bu düzende "teknik ilerleme" devamlı olarak üretimde sermaye yoğunluğunu artırıcı ve emek yoğunluğunu azaltıcı yönde olacaktır ve teknik ilerleme ile birlikte üretimde "artık değer" yaratan emeğin rolü azalacaktır.

Kapitalistler büyük yatırımlara girerek yeni teknolojiler uygulayacaktır. İşçilerin yerini makineler alacak ve makineleşmenin işsiz bıraktığı geniş bir “proleter” işsiz ordusu meydana gelecektir. Azalan kâr seviyeleri ve dengesiz üretim krizleri kapitalist düzeni sarsmaya başlayacaktır. Marx bu analizin sonunda, kapitalist sistemin çöküp komünist bir düzene geçileceği görüşünü savunmuştur (Üstünel,1990, 234-235).

Marx’ın teorisini klasik teoriden ayıran özellikler ise Marx’ın Malthus’un nüfus teorisini reddetmesidir. Marx, toplumu klasik teorideki gibi üç sınıftan değil (kapitalist veya girişimci, toprak sahibi veya sermayedar, emekçi) üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar diye iki sınıfa ayırmış, ücretleri ise emek- zaman teorisine göre belirlemiştir (Barber,1995,170-175).

Marx’ın Emek-Değer Teorisi

Marx’a göre bir malın değerini o malın üretimi için gerekli emek-zaman birimleri belirlemektedir (Alkın,1975,60).

P = Yıl içinde işçi başına yaratılan değer

C = Yıl içinde yeni üretilen sabit sermaye

V = Yıl içinde yeni üretilen değişir sermaye

S = İşçi başına artı değer

$$P = C + V + S \quad (4.1)$$

Bu eşitliğe göre, bir yılda işçi başına yaratılan değer; aynı yılda yeniden üretilen sabit sermaye ile değişir sermaye ve işçi başına artı değer toplamına eşittir. Burada sabit sermaye; makineler, ulaştırma ve enerji teçhizatı, binalar ve çeşitli mallardan oluşmaktadır. Marx’a göre, değer yaratmak için sabit sermayeyi meydana getiren unsurlar gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü bunlar kendi başına değer yaratamamaktadır. Değişir sermaye ise, işgücü kiralamak, kullanılan emeğe yapılan ödemeleri (ücretleri) içermektedir. Değer yaratan sermaye değişir sermayedir. Artı değer, toplam değer veya gayri safi milli hâsıla ile toplam değeri yaratmak için

yapılan harcamalar (sabit sermaye ile değişken sermaye toplamı) arasındaki farktan oluşmaktadır (Acar,2002,68).

Büyümeyi Belirleyen Oranlar

Marx modelinde üç önemli oran vardır:

$$\text{Artı Değer Oranı : } a = \frac{s}{v}$$

$$\text{Kâr Haddi: } k = s/(c + v)$$

$$\text{Sermayenin Organik Bileşimi: } b = \frac{c}{v} \text{ veya } b = C/(C + V)$$

Kâr haddi oranının pay ve paydasındaki terimler değişken sermaye ile bölündüğünde

$$k = \frac{s}{c + v} = \frac{\frac{s}{v}}{\frac{c}{v} + 1} = \frac{a}{b + 1} \text{ veya}$$

$$b = \frac{c}{c + v} \text{ kabul edilirse}$$

$$k = \frac{s}{c + v} = \frac{\frac{s}{v}}{\frac{c}{v} + 1} = \frac{a}{\frac{b}{(1 - b)} + 1} = a(1 - b) \quad (4.2)$$

Bu ifadenin anlamı şudur: Kâr haddinin seyrini, artı değer oranı ile sermayenin organik bileşimindeki değişimler belirlemektedir. Artı değer oranı sabitken, sermayenin organik bileşimi yükselirse kâr haddi düşecektir (Alkın,1975,62).

Modelin Eleştirisi

Günümüzün gelişmiş ülkelerinde büyüme sürecinin Marx'ın çizdiği çerçevede yürüdüğünü söylemek mümkün değildir. Ücretlerdeki artışlar, hızlı teknik ilerlemenin mümkün kıldığı verimlilik artışı ile birlikte yürütüldüğünden, kârların düşmesi önlenmiş hatta ücretlerle birlikte kârlar da artmıştır.

Öte yandan, zamanla firmaların ölçekleri büyümüş ve tekelleşme eğilimi artmıştır. Bu bir bakıma Marx'ı doğrulamıştır. Ancak, büyük firmaların yanında küçükler de varlıklarını sürdürmüşler ve monopollü rekabet ve oligopol piyasaları kapitalist ülkelerde en yaygın piyasa türleri olmuştur.

Marx'ın monopolleşmeye ve küçük işletmelerin elenmesine paralel olarak orta sınıfın ortadan kalkacağı şeklindeki öngörüsü ise gerçekleşmemiş, aksine orta sınıf daha da büyümüş ve güçlenmiştir (Acar,2002,71).

4.4.2. Neo-Klasik İktisat Düşüncesi

On dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreğinde iktisat düşüncesinde ortaya çıkan değişiklikler iktisadın klasik özelliklerinin terk edilmesi için uğraş veren iktisatçılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Onların ileri sürdüğü kurama “marjinalist kuram” ya da “neo-klasik kuram” denilmektedir (Erim,2007,124). Neo-klasik büyüme teorisi, nüfus artışına ve teknolojik değişmeye tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl karşılık verdiğini açıklamaktadır. Bu teori 1956’da birbirinden bağımsız olarak ABD’li SOLOW ve Avustralyalı SWAN tarafından geliştirilmiştir (Parasız,2003,131). Neo-klasik okul, dar anlamda, 1870’lerden 1920’lere kadar geçen yarı yüzyıllık dönemde, klasik “değer teorisinde” köklü değişme yapan ve geçimlik veya tabii ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçen, fakat bunun dışında klasik görüşleri ve birtakım kayıtlarla liberal ideolojiyi sürdüren iktisatçıların okulu olmuştur (Kazgan, 2010,114).

Neoklasik modelde işçilerin fayda maksimizasyon davranışlarından türetilen emek arz eğrisi ile firmaların kar maksimizasyon davranışlarından türetilen emek talep eğrisinin kesiştiği noktanın temsil ettiği ücret haddinde, emek piyasasında denge sağlanmaktadır ve emek arzı-emek talebine eşittir (Berber,2006,142-143). Böyle bir durumda emek piyasasında bazı kişilerin denge ücret haddinden çalışmak istedikleri halde işsiz olmaları söz konusu değildir. Serbest piyasa mekanizması kendiliğinden emeğin tam kullanımını- tam istihdamını sürekli olarak sağlamaktadır (Ünsal,2009,31).

Marjinalist okulun iktisat düşüncesine getirdiği yenilikler, batı ekonomilerinin kaydettiği teknolojik ilerlemeler ve iktisadi büyüme, Klasik ve Marksist tahminleri alt üst etmiştir. 19.yüzyılın ilk yarısından itibaren Batı dünyası sanayi malları üretiminde büyük bir artış gerçekleştirmeyi başarmıştır. İktisadi büyümenin işçi sınıfının koşullarını kötüleştireceği yolundaki “kötümser” tahminler boşa çıkmıştır (Erim,2007,124).

Modelin Temel Varsayımları

Neoklasik Büyüme Teorisi'nin başlıca varsayımları şunlardır: a) Üretim faktörleri arasında ikame mümkündür. Bu ikame, faktör fiyatlarının değişmesi vasıtasıyla sağlanmaktadır. b) Emeğin dışsal bir faktör olduğu ve nüfus artış hızına bağlı olarak arttığı varsayılmıştır. c) Teknolojik gelişmenin dışsal bir faktör olarak kabul edilmektedir. d) Ekonomide tam rekabet koşulları geçerlidir. e) Üretim fonksiyonu olarak, Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılmaktadır. f) Üretim fonksiyonu emek başına terimlerle ifade edilmektedir. g) Üretim fonksiyonunun üç temel özelliği vardır. İlk özellik, emek ve sermaye için azalan verim kanununun geçerli olmasıdır. İkinci özellik, üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiri sağlamasıdır. Üçüncü özellik, “Inada Koşulları¹” (Inada Conditions) geçerliliğidir. h) Ekonominin dışa kapalı olduğu varsayılmıştır ve devlet harcamaları dikkate alınmamıştır. i) Yakınsama (convergence) hipotezi geçerlidir. Yakınsama hipotezine göre, yoksul ülkeler zengin ülkelere daha hızlı büyürler ve zamanla bu iki grubun kişi başına gelir düzeyleri birbirine yaklaşır (Şen,2007,5).

4.4.2.1. Solow Modeli

Robert Solow 1956 yılında, iktisadi büyüme ve kalkınma konusunda ileride önemli gelişmeye yol açan, “İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı” adlı makale yayınlamıştır. Solow'un temel tezi, uzun dönemde ekonominin *kararlı büyüme* (steady state) sergileyeceğidir. Kararlı büyüme, *kişi başına sermaye donanımının uzun dönemde erişeceği denge konumunu* ifade etmektedir. Buna göre teknolojinin değişmediği varsayımı altında, ekonomik dinamikler kişi başına sermaye donanımını önce belirli bir noktaya çekecek, sonra da kişi başına sermaye donanımının bu düzeyde kalmasını sağlayacaktır (Paya,1997,428). Solow'un geliştirdiği modelde yalnızca bir mal olduğundan, bu basitleştirici varsayım, modelde dış ticaretin olmayacağı anlamına gelmektedir. Modelin bir başka varsayımı teknolojinin dışsallığıdır, yani bu basit dünyada teknoloji, AR-GE faaliyetleri dâhil, firma davranışlarından etkilenmemektedir (Jones,2001,18-19). Basitlik amacıyla Solow

¹ Inada koşullarına göre, sermaye/emek sıfıra doğru giderken sermayenin/emegin marjinal ürünü sonsuza yaklaşır ve sermaye/emek sonsuza doğru giderken sermayenin/emegin marjinal ürünü sıfıra yaklaşır.

modeline ilişkin aşağıdaki açıklamalarda, nüfusun ve üretim teknolojilerinin değişmediği varsayılmıştır (Ünsal,2009,589).

Solow modeli biri üretim fonksiyonu, diğeri de sermaye birikimi eşitliği olan iki denklem çerçevesinde oluşturulmaktadır. Üretim fonksiyonu, buldozer, mühendisler, demir-çelik işçileri gibi girdilerin, çıktı üretmek için nasıl bir araya geldiklerini tanımlamaktadır. Girdiler sermaye (K), işgücü (L) ve çıktı (Y) ile gösterilmektedir. Üretim fonksiyonu, Cobb-Douglas biçimde olduğu varsayılırsa şöyledir:

$$Y = F(K, L) = K^{\alpha} L^{1-\alpha} \quad (4.3)$$

Denklemde α , 0 ile 1 arasında değer alan sayıdır ve bu üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiriye sahiptir. İşçilere birim işgücü başına w kadar ücret ve kiralanan birim sermaye başına da r kadar ödeme yapılmaktadır. Tam rekabet koşullarının geçerli olduğu ekonomide, firma sayısının çok fazla olduğu, firmaların da fiyatı veri aldıkları varsayılmaktadır. Karlarını maksimum kılmaya çalışan firmalar aşağıdaki problemi çözeceklerdir: (Jones,2001,20)

$$\max_{K,L} F(K, L) - rK - wL \quad (4.4)$$

Bu problemde firmalar, işgücünün marjinal ürünü ücrete eşit oluncaya kadar işgücü; sermayenin marjinal ürünü sermaye getirisine eşit oluncaya kadar da sermaye kiralamayı sürdüreceklerdir:

$$w = \frac{\partial F}{\partial L} = (1 - \alpha) \frac{Y}{L}, \quad r = \frac{\partial F}{\partial K} = \alpha \frac{Y}{K} \quad (4.5)$$

$wL + rK = Y$; girdilere yapılan ödemeler (“faktör ödemeleri”), ortada ekonomik kar kalmayacak şekilde, çıktı değerine tam tamına eşit olmaktadır. Bu sonuç, ölçeğe göre sabit getirili üretim fonksiyonlarının genel bir özelliğidir.

Üretim fonksiyonu;

$$Y = F(K, L) = K^{\alpha} L^{1-\alpha}, \quad y \equiv \frac{Y}{L}, \quad k \equiv \frac{K}{L} \quad \Rightarrow \quad y = k^{\alpha} \quad (4.6)$$

Bu üretim fonksiyonu, işçi başına sermaye ne kadar fazla olursa, firmaların ürettiği işçi başına çıktı o ölçüde çok olmaktadır. Bununla birlikte, işçi başına çıktıda azalan getiri vardır: Bir işçiye verilen her ek birim sermaye, o işçinin üretimini gittikçe azalan ölçüde arttırmaktadır.

Solow modelinin ikinci temel denklemi, sermaye birikiminin nasıl olduğunu tanımlayan eşitliktir. Sermaye birikimi denklemi;

$$\dot{K} = sY - dK \quad (4.7)$$

Bu eşitliğe göre, sermaye stoğundaki değişmeler ($\dot{K}$), brüt yatırım miktarından (sY), üretim sürecinde meydana gelen aşınma ve yıpranmaların (dK) çıkarılmasına eşittir.

$\dot{K} \equiv \frac{dK}{dt}$; $K_{t+1} - K_t$ 'nin sürekli zaman biçimidir, dönem başına sermaye stoğundaki değişimdir. Zamana göre türevi göstermek için, değişkenin üzerine nokta işareti konulmuştur.

sY ; brüt yatırımı göstermektedir. Solow modelinde, işçilerin/tüketicilerin, ücret ve sermaye gelirlerinin ($Y = Rk + wL$) sabit bir oranını (s) tasarruf ettikleri varsayılmaktadır. Ekonomi kapalıdır, yani tasarruflar yatırımlara eşittir ve bu ekonomide yatırımlar yalnızca sermaye birikimi amacıyla kullanılmaktadır. Tüketiciler bu sermayeyi üretimde kullanmaları için firmalara kiralamaktadırlar.

dK ; üretim sürecinde oluşan sermaye stoğundaki aşınma ve yıpranmaları yansıtmaktadır. Sermaye stoğunun her dönem ne kadar üretim yapıldığından bağımsız olarak sabit bir d oranında aşınma ve yıpranmaya uğradığını ifade etmektedir (Paya,1997,429).

$$\dot{K} = sY - dK, \quad \frac{\dot{k}}{k} = \frac{sY}{K} - n - d = \frac{sY}{k} - n - d \Rightarrow \dot{k} = sy - (n + d)k \quad (4.8)$$

Bu denklem her dönemde işçi başına sermayedeki değişimin üç terim tarafından belirlendiğini söylemektedir. İşçi başına aşınma ve yıpranma dk , k 'yı azaltırken, işçi başına yatırım sy , k 'yı arttırmaktadır. n , nüfus artış hızını göstermektedir ve nk nüfus büyümesinden kaynaklanan k 'daki azalmadır (Jones,2001,20-24). Denklem, nüfus artışının emek başına sermaye birikimini tıpkı yıpranma gibi azaltmaktadır. Yıpranma sermaye stoğunu eskittiği için k 'yı azaltmaktadır. Nüfus artışı sermaye stoğunu daha geniş bir çalışan nüfusa yayarak k 'yı azaltmaktadır (Parasız,2003,158).

$$y = k^\alpha, \quad \dot{k} = sy - (n + d)k \Rightarrow \dot{k} = sk^\alpha - (n + d)k \quad (4.9)$$

Denklemi sıfıra eşitlersek;

$$k^* = \left(\frac{s}{n+d}\right)^{1/(1-\alpha)}$$

Üretim fonksiyonu yerine yazılırsa;

$$y^* = \left(\frac{s}{n+d}\right)^{\alpha/(1-\alpha)}$$

işçi başına durağan durum miktarını (y^*) verir. Bu eşitlik, Solow modelinin “neden biz zenginiz, diğerleri daha yoksul?” sorusuna verdiği yanıtı göstermektedir. Diğer koşullar sabit kalmak üzere, yüksek tasarruf/yatırım oranına sahip ülkeler, daha zengin olma eğilimindedirler. Bu tür ülkeler, daha çok işçi başına sermaye birikimi yapmaktadırlar ve işçi başına daha çok sermayeye sahip ülkelerin de işçi başına çıktı düzeyi daha yüksektir. Buna göre yüksek nüfus artışına sahip ülkeler, Solow modeline göre, yoksullaşma eğiliminde olacaktırlar. Bu ekonomilerdeki tasarrufların önemli kısmı, artan nüfus karşısında sermaye işgücü oranını sabit tutmak zorundadırlar. Sonuç olarak, Solow modelinde, yüksek yatırım oranlarına sahip ülkeler, düşük yatırım oranlarına sahip ülkelere göre daha zengin, yüksek nüfus artış hızına sahip ülkeler de daha yoksul olma durumundadırlar (Jones,2001,29).

Solow modeli, büyümenin temel sorunlarını kişi başına gelir farklılıkları, yatırım oranlarındaki farklılıklar ve nüfus artış hızına bağlı olarak açıklamaktadır. Bazı ülkelerin daha zengin, bazı ülkelerin ise daha yoksul olma sebebini, bazı ülkelerin daha çok yatırım yapmaları, daha az nüfus artış hızına sahip olmalarına; her ikisi birlikte daha çok işçi başına sermaye birikimi sağlamasına ve bundan dolayı da işgücü verimliliğinin artmasına bağlamaktadır. İkinci ise, Solow modelinde kalıcı büyümeyi teknolojik gelişme sağlamaktadır. Teknolojik gelişme olmaksızın, kişi başına büyüme, sermayeye göre azalan getiri durumuna girildiğinde en sonunda durmaktadır. Teknolojik gelişme, sermayenin marjinal ürünündeki azalmayı ortadan kaldırabilir ve uzun dönemde ülkeler, teknolojik gelişme oranında kişi başına büyüme gösterecektir (Jones,2001,40).

Solow modelinde Teknolojik İlerlemenin Etkileri

Teknolojik ilerlemenin ihmal edildiği temel model teknolojik ilerlemeyi de kapsayacak şekilde genişletildiğinde, teknolojik ilerlemenin emeğin etkinliğini (efficiency of labor, E) arttırdığı kabul edilmektedir:

$$Y = F(K, L * E) \quad (4.10)$$

Burada, (Y) çıktı düzeyi (K) sermaye miktarına, (L) emek miktarı ile (E) emeğin etkinliğinin çarpımına bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda teknolojik ilerleme, emeğin etkinliğinin artmasına ve böylece aynı miktarda sermaye ve emek ile daha fazla çıktı üretilmesine-etkin emeğin miktarının artmasına ve böylece aynı miktarda sermaye ile daha fazla çıktı üretilmesine neden olmaktadır.

Teknolojik ilerlemenin olduğu bir ekonomide etkin işçi başına sermaye düzeyi, bir yandan etkin işçi başına yatırım-tasarruf (s) kadar artmaktadır, öte yandan etkin işçi başına yıpranma (dk), etkin işçi başına nüfus artışı (nk) ve etkin işçi başına teknolojik ilerleme (gk) kadar azalmaktadır. (g),teknolojik ilerleme emeğin etkinliğini sabit bir hızla arttırmaktadır. Teknolojik ilerlemenin olduğu bir ekonomide, işçi başına sermaye düzeyindeki değişme aşağıdaki gibi yazılabilecektir:

$$\Delta k = sf(k) - (d + n + g)k \quad (4.11)$$

$f(k)$ etkin işçi başına üretim fonksiyonu eğrisini, $sf(k)$ etkin işçi başına yatırım eğrisin, $(d + n + g)k$ yıpranmanın, nüfus artışının ve teknolojik ilerlemenin etkin işçi başına sermaye düzeyi üzerindeki etkisini temsil etmektedir (Ünsal,2009,602).

4.4.3. Keynesgil Büyüme Modelleri

İki İngiliz iktisatçı Sir Roy Harrod v Evsey D.Domar tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilen büyüme modelidir. Her ne kadar Harrod ve Domar çalışmalarını ayrı ayrı yapmışlarsa da aralarında çok az farklılık olduğu için birlikte Harrod-Domar modeli olarak ele alınmaktadır.

Harrod- Domar tipi büyüme modeli, Keynesci modelin etkisindedir. Harrod Domar Keynesci görüşleri uzun dönem perspektifinde inceleyerek, ekonominin uzun dönem dengesi için gerekli koşulları araştırmışlardır (Paya,1997,423). Modelin hareket noktası olarak 1930'lu yıllardaki sürekli işsizliğin varlığının Keynesce dikkate alınarak geliştirilmiş bulunan kısa dönem denge geliri kuramını ele almaktadır. Keynes kısa dönem istihdam ve üretim hacminin tayininde toplam talebin önemine dikkati çekerken Domar ve Harrod, talebin uzun dönemdeki gelişmesi açısından büyüme problemi ile ilgilenmiştir. Harrod-Domar analize devleti de katmaktadır, başka bir ifadeyle maliye politikasıyla para politikasını dikkate almaktadır (Leccaillon,1985,261).

Keynes, tasarruf ve tüketime gelir seviyesine bağlı olduğunu ileri sürmüş, böylece yatırımların bir çarpan katsayısı ile gelir seviyesini tayin ettiğini tespit etmiştir. Başka bir ifade ile Keynes yatırımların *gelir yaratıcı* rolünü ortaya çıkarmıştır. Yatırımların *kapasite arttırıcı* rolü ise Keynes'in statik olan bu modelinde hesaba katılmamış: Harrod-Domar gibi Keynes-sonrası dinamik modellerde ele alınmıştır. Harrod-Domar büyüme modelinin vurguladığı temel prensip net yatırımın ikili etkisidir. Net yatırım bir yandan üretime yönelik bir talep oluştururken öte yandan çıktı üretmek için ekonominin kapasitesini arttırmaktadır. Sonuç olarak, bir ekonomide herhangi bir dönemde gerçekleştirilen net yatırımın bir *talep*, bir de *kapasite etkisi* olacaktır. Eğer herhangi bir dönemde net yatırım miktarı dönemin net tasarrufuna eşitse ve eğer gelir ve çıktı düzeyinde denge olacaksa planlanan tasarrufla planlanan yatırım birbirine eşit olmalıdır (Keynesgil durum). Keynesgil modelde olmayan husus, bu net yatırım döneminin ayrıca kapasite etkisi yaratacağıdır. Net yatırım bu dönem ekonominin prodüktif kapasitesini, gelecek dönem potansiyel çıktısını arttıracaktır. Eğer genişleyen bu kapasite tam olarak kullanılacaksa, gelecek dönemdeki toplam talebin bu dönemin toplam talebini aşacaktır. Böylece genel olarak bir dönemden diğerine yatırım yapılırsa, net yatırım sonucu oluşan prodüktif kapasite toplam talebi dönemden döneme arttıracaktır (Parasız,2003,89).

Harrod'a göre, iktisadi büyüme esas itibariyle bir ekonominin sahip olduğu insangücü ile “ yatırım kapasitesi” ve “sermaye hâsıla oranı” adını verdiği teknik bir katsayının büyüklüğüne bağlıdır. “Sermaye hâsıla oranı” bir birim gelir artışı yaratabilmek için kaç birim sermaye yatırımı yapılması gerektiğini göstermektedir. Sermaye hâsıla oranı teknoloji ile yakından ilgilidir (Üstünel,1990,235).

4.4.3.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Ekonomik büyüme için sermaye stokunun artırılması gerekmektedir. Sermaye stokunun artması yatırımlarla gerçekleştirilebilecektir (Ertek,2008,390). Temel teori toplam çıktının oluşumunu sermaye-çıktı (hâsıla) oranı aracılığıyla sermaye stoğuna bağlayan bir üretim fonksiyonu içermektedir. Belirli bir miktar çıktı üretmek için belli bir sermaye malı gerekmektedir. K sermaye stokunu, Y üretim düzeyini belirtiyorsa, ortalama sermaye-çıktı oranını K/Y olarak tanımlamak mümkündür (Parasız,2003,90).

Sermaye stokunun artışı (ekonominin üretim kapasitesinin artması) üretilebilecek mal ve hizmetleri, diğer bir deyişle reel GSYİH'yı artırmaktadır. Sermaye stokunun artışı ile reel GSYİH'nın arasındaki ilişki,

$\Delta K = k\Delta Y$ formülü ile gösterilmektedir. Burada,

$k = \frac{\Delta K}{\Delta Y}$ olup, buna marjinal sermaye hasıla oranı denmektedir. Bunun anlamı şudur: reel GSYİH'da bir birimlik artış için sermaye stokunun k katı artması gerekmektedir.

$k = \frac{\Delta K}{\Delta Y}$ $\Delta Y = \frac{\Delta K}{k}$ şeklinde de gösterilebilir.

Sermaye stokunun artışı yatırımlara, yatırımlar da tasarruflara bağlıdır. Ekonomideki (ortalama) tasarruf oranı,

$s = \frac{S}{Y}$ ile gösterilir. Burada s : tasarruf oranı, S =tasarruflar, Y =reel GSYİH'dır. Bu formül, $S = sY$ şeklinde de gösterilir.

Tasarrufların hepsinin yatırıma gittiği ($S = I$) varsayımı ile $S = sY$ ilişkisi $I = sY$ veya $Y = \frac{I}{s}$ şeklinde gösterilebilir.

Ekonomik büyüme oranı formülü $g = \frac{\Delta Y}{Y}$ olduğuna göre, Y için, $Y = \frac{I}{s}$ ilişkisi, ΔY için de $\Delta Y = \Delta K/k$ ilişkisi $g = \Delta Y/Y$ formüldeki yerine koyarsak,

$g = \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\frac{\Delta K}{k}}{\frac{I}{s}}$ formülü elde ederiz.

$\Delta K = I$ olduğuna göre, $g = \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta K/k}{I/s}$ formülde I yerine ΔK değerini koyarsak $g = \frac{s}{k}$ formülü elde ederiz. Böylece ekonomik büyüme oranı bir taraftan ekonomideki tasarruf oranına, diğer taraftan marjinal sermaye-hasıla katsayısına bağlıdır. Tasarrufların sadece ülke tasarruflarından oluşması gerekmez. Yabancı ülkelerin tasarruflarından da, borç almak suretiyle yararlanılabilir (Ertek,2008,390-395).

Parasız, ortalama sermaye-çıktı oranının tersine, yani çıktı-sermaye Y/K oranına *sermayenin ortalama prodüktivitesi* denmektedir. Teknolojik ilerlemeler bu oranları etkileyecektir ve basitlik amacıyla teknolojinin değişmediği varsaymaktadır.

Dolayısıyla $\frac{Y}{K} = \left(\frac{\Delta K}{\Delta Y}\right)$ dır. Çıktının sermaye stok oranına σ (sigma) ile

gösterilmektedir. Domar bu orana “*sermayenin potansiyel sosyal verimliliği*” demektedir (Parasız,2003,90). “Sosyal” verimlilikten kasıt, yapılan yatırımların doğrudan etkilediği hâsıla artışı değil, o yatırımların bütün ekonomide getirdiği net hâsıla artışıdır (Hiç,1975,82).

Büyüme süreci ilk defa bu model yardımıyla sistematik bir biçimde incelenmiştir. Keynes, tasarruf ve tüketimin gelir seviyesine bağlı olduğunu ileri sürmüş, böylece yatırımların bir çarpan katsayısı ile gelir seviyesini tayin ettiğini tespit etmiştir. Keynes yatırımların gelir yaratıcı rolünü ortaya çıkarmıştır.

4.4.4. İçsel Büyüme Modelleri

Geleneksel büyüme modelleri, ekonomilerin uzun dönemli büyüme süreçlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Fiziksel ve beşeri sermaye yatırımları gibi etmenlerin uzun dönemli büyüme etkisi yarattıklarını savunan içsel büyüme modelleri 1980’li yılların ortalarından itibaren önem kazanmıştır.

Solow modelindeki eksiklik, büyümenin nasıl meydana geldiğini ve dolayısıyla büyümeyi etkileyen politikaların neler olduğunu açıklamayı amaçlayan yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1980’lerin sonlarında ortaya çıkan ve öncülüğünü Amerikalı iktisatçı Paul Romer (1986) ve yeni klasik okulunun kurucusu Robert Lucas’ın (1988) geliştirdiği bu yaklaşıma, içsel büyüme teorisi denmektedir. Solow modelinde büyümenin nasıl ortaya çıktığının açıklanmamasından hareket eden yeni büyüme teorisinde, teknolojik gelişmenin nasıl ortaya çıktığı açıklanmaktadır: Solow modelinde dışsal olan teknolojik gelişme yeni büyüme teorisinde artık içseldir (Ünsal,2009,38).

Büyüme literatürüne hâkim olan Neo-Klasik kurama alternatif olarak geliştirilen içsel büyüme teorileri, teknolojiyi içselleştirerek ve Neo-Klasik kuramın varsayımlarını değiştirerek iktisat yazınına önemli bir katkı yapmıştır. Bu yeni büyüme teorilerinde beşeri sermayenin ekonomik büyümeye kaynaklık edeceği açık bir şekilde ifade edilmektedir.

4.4.4.1. Romer’in İçsel Büyüme Modeli

Romer’in modelinde üretim fonksiyonunda 4 temel girdi bulunmaktadır. Bunlar Emek (L), sermaye (K), teknoloji (A) ve beşeri sermayedir (H). Model esasen

bilginin iki temel bileşeninin iki ayrı özelliğini göz önünde tutmaktadır. Bu bileşenler, beşeri sermaye ve teknolojik gelişmedir.

Solow modelinde sermayenin bina-makine ve teçhizattan veya kısaca fiziksel sermayeden ibaret olduğunun kabul edilmesine karşılık, yeni büyüme teorisi diye de nitelendirilen içsel büyüme teorisinde, sermayenin hem fiziksel sermayeyi hem emek girdisinin sahip olduğu bilgi, tecrübe ve becerilerden oluşan sermayeye veya kısaca **beşeri sermayeyi** (human capital, H) kapsadığı kabul edilmektedir. Bilgiyi ve beşeri sermayeyi ön plana çıkaran içsel büyüme teorisinde, üretim fonksiyonu beşeri sermayeyi de kapsamaktadır ve aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$Y = AK^{\frac{1}{3}}(HL)^{2/3} \quad (4.12)$$

Ayrıca, işçilerin daha fazla sermaye ile çalışmaları bilgi ve becerilerini arttırmaktadır ve dolayısıyla beşeri sermaye işçi başına sermaye ile aynı yönlü değişmektedir,

$$H = K/L, \quad Y = AK^{1/3}(K)^{2/3} \quad (4.13)$$

$$Y = AK, \quad y = A k \quad (4.14)$$

(4.12) no.lu üretim fonksiyonunda A sabit terim, bir birim sermaye ile üretilen çıktı miktarını göstermektedir $A = Y/K$. A teriminin değerinin sabit olması, her ilave birim sermayenin aynı miktarda çıktı üretmesi ve dolayısıyla azalan verimler kanunun geçersiz olması demektir. Bu husus içsel büyüme modeli ile Solow modeli arasındaki temel farktır. Bu temel farkın arkasında yatan husus, fiziksel sermayenin sadece üretime yardımcı olan bir araç olmadığı, fiziksel sermayenin aynı zamanda beşeri sermaye üzerinde olumlu bir yan etkisinin olduğu ve fiziksel sermaye artınca aslında beşeri sermayenin de artıyor olmasıdır (Ünsal,2009,616-617).

4.4.4.2. Lucas'ın İçsel Büyüme Modeli

Lucas (1988) modelinde, tek sektörlü bir ekonomide fiziksel sermaye ile birikim ilişkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Modelin varsayımları şöyledir (Ateş,1998,58):

- Ekonomi kapalıdır ve tam rekabet piyasası ile çalışmaktadır.
- Ekonomik karar birimleri gelecekteki fiyatlar konusunda rasyonel beklayişlere sahiptir.
- Ekonomide teknoloji için ölçeğe göre sabit getiri geçerlidir.

- t zamanında üretime ayrılan işgücü (yâda çalışma saati) sayısı $N(t)$ 'dir. $N(t)$ 'nin büyüme oranı dışsaldır.
- Teknolojik gelişme oranı dışsal olarak kabul edilmektedir.

Lucas'ın beşeri sermaye modeli:

$$Y = f(K, N_e) \quad (4.15)$$

(Y) çıktı düzeyi, (K) fiziki sermaye ve (N_e) etkin emek girdisinin fonksiyonudur.

Herhangi bir t yılında ortalama yetenek düzeyinde (h) N adet işçi varsa ve her bir işçi u kadar zamanını cari üretim için harcıyorsa etkin emek arzı $N_e = uhN$ olur.

Dolayısıyla yeni çıktı fonksiyonu şu şekildedir:

$$Y = f(K, uhN) \quad (4.16)$$

Buna göre çalışılan süre (u) ve işçilerin ortalama yetenek düzeyi (h) arttıkça çıktı düzeyi de artmaktadır.

$$h_t = h(t) \& (1 - u(t)) \quad (4.17)$$

Diğer yandan sosyal bir olay olarak kabul edilen ve daha çok okullaşma oranına bağlanan beşeri sermaye birikimi çalışmadan arta kalan zamanla $(1 - u)$ ilişkilendirilmektedir.

5. DYSY’NİN YÜKSELEN PİYASALARIN EKONOMİK BÜYÜME ORANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AMPİRİK ÇALIŞMA

Bu bölümde, yükselen piyasaların (emerging markets) ekonomik büyümelerine etki eden DYSY’nin ve bununla birlikte modele eklenen diğer açıklayıcı değişkenlerin büyüme üzerine olan etkileri panel veri analizi yöntemiyle belirlenmeye çalışılacaktır. DYSY’lar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik uygulamalı bir analiz yapılacaktır.

Bölümün ilk kısmında literatürde ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmalar incelenecek ve daha sonra uygulamanın yöntemine ve uygulamada kullanılan verilere ilişkin bilgi verilecektir. Sonraki kısımda ise 1960-2009 dönemine ilişkin 24 tane yükselen piyasalara ait verilerden yararlanarak oluşturulan regresyon denklemlerinin STATA 11 paket programından elde edilen sonuçlarına ve değerlendirmelerine yer verilecektir.

5.1. Literatür Özeti

Doğrudan yabancı yatırımlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki birçok bilim adamının dikkatini çekmiş ve geçmişten günümüze kadar doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyümeyi inceleyen birçok çalışma yapılmıştır.

Doğrudan yabancı yatırım çalışmaları 1980’li yıllarda hız kazanmasıyla birlikte, 1990’lı yıllardan itibaren bu alanda yapılan çalışmaların sayı ve niteliğinde artış gözlenmesi nedeniyle, 90’lı yıllardan itibaren ön plana çıkan bazı çalışmalar incelenmiştir. Yapılan çalışmaların birkaçını incelersek; **Kholdy (1995)** yaptığı çalışmada Meksika, Brezilya, Şili, Singapur ve Zambiya ülkelerindeki DYSY’ını ve teknik verimlilik arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi uygulayarak incelemiştir. Zaman aralığı olarak kullanılan veriler 1970-90 yıllarını kapsamaktadır. Sonuç olarak DYSY’ları ve emek verimliliği bağımsız değişkenler olarak bulunmuştur. Ancak, ev sahipliği yapan ülkedeki sermaye oluşumu yabancı

yatırımlarda nedensel bağ olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, DYSY'ların ilk olarak teknik olarak daha fazla ilerlemiş ülkelerin dikkatini çektiği hipotezi desteklenmektedir.

Borensztein, Gregorio, Lee (1996) makalesinde 1970-79 ve 1980-89 dönemleri için 69 gelişmekte olan ülkeye ait verileri panel veri yöntemiyle incelemiştir. Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyüme ve teknolojinin yayılma sürecinde DYSY rolünü ampirik olarak incelemektir. ÇUŞ'ler daha düşük maliyetle yeni sermaye mallarını, teknolojiyi endüstriyel ülkelere gelişmekte olan ülkelere akımını sağlamaktadır. Fakat bu daha gelişmiş teknolojilerin uygulanması, ev sahipliği yapan ekonomide insan kaynaklarının yeterli seviyede varlığını da gerektirmektedir. Sonuç olarak, ev sahibi ülkedeki beşeri sermaye stoku gelişmekte olan ülkenin teknolojiyi absorbe etme kapasitesini sınırlandırmaktadır.

Bu çalışmanın en güçlü bulgusu, ekonomik büyümede DYSY etkisinin ev sahibi ekonomide mevcut olan beşeri sermaye seviyesine bağlı olduğudur. DYSY ve eğitimsel kazanım arasında güçlü bir pozitif etkileşim vardır. Aynı etkileşim, yerel yatırım durumunda önemli değildir, muhtemelen de DYSY ve yerel yatırım arasındaki teknolojik doğanın farklılıklarının bir yansımasıdır. Aynı zamanda içselleştirme (crowding-in) etkisi, yani DYSY'nin yerel yatırımın tamamlayıcısı olduğu bulunmuştur. Ancak, bu etki diğer bulgulara göre daha az güçlü görünmektedir.

Sonuç olarak, DYSY'ları teknoloji transferi açısından önemli araçtır ve yerel yatırımlara göre (domestik investment) yabancı yatırımlar ekonomik büyümeye daha çok katkı sağlamaktadır. Ancak bulgulara göre DYSY'ların daha yüksek verimliliği, eğer ev sahibi ülke en azından minimum beşeri sermaye stoğu eşiğine sahipse sağlanabilir. Başka bir ifadeyle DYSY'mı ekonomik büyümeye, ev sahipliği yapan ülkenin gelişmiş teknolojiyi absorbe etme yönünde yeterli kapasiteye sahip olması durumunda, arttırıcı yönde etki yapmaktadır.

Balasubramanyam, Salisu ve Sapsford'un (1996) çalışmasında 1970 - 1985 yıllarını kapsayan 46 gelişmekte olan ülke için kesit veri kullanarak Yeni Büyüme Teorisi'nde DYSY'nin ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir.

Bu çalışma, yeni büyüme teorisi bağlamında gelişmekte olan ülkelerdeki ticaret stratejisi, DYSY'mı ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Analiz Jagdish

Bhagwati tarafından ileriye sürülen hipotez konunun özünü oluşturmaktadır. Bhagwati (1978) ev sahipliği yapan ülkeye gelen DYSY'ların miktarının ve verimliliğinin ülkenin uyguladığı *ihracatı teşvik edici (EP)* veya *ithal ikameci (IS)* stratejiye göre değişeceğini varsaymıştır. Bhagwati, DYSY akımını ve verimliliği etkileyen bütün faktörleri hesaba kattıktan sonra, bir ihracatı teşvik edici stratejisinin hem daha yüksek miktarda DYSY'mı çekmesini hem de ithal ikameci stratejisinden daha etkin kullanmayı teşvik etmesinin muhtemel olduğunu iddia etmektedir.

Balasubramanyam, Salisu ve Sapsford'un çalışmasında yeni büyüme teorisi çerçevesinde, 46 tane gelişmekte olan ülkeye ilişkin verilerle kesit veri yöntemi kullanılarak, Bhagwati tarafından geliştirilen hipotezi test edilmiştir. Bu modele göre DYSY'ların büyümeye etkisi ithal ikameci politikayı (IS) takip eden ülkelerden ziyade ihracatı teşvik edici (EP) politikasını takip eden ülkelerde daha güçlüdür. Elde edilen ampirik kanıt Bhagwati'nin hipotezini bir nebze destekliyor gibi görünmektedir.

Balasubramanyam, Salisu ve Sapsford'un (1999) başka bir çalışmasında 46 ülke için 1970-85 periyoduna ait kesit veri çalışması yapmıştır. Bu çalışma Yeni Büyüme Teorisi çerçevesinde, ekonomik büyümeyi artırmada DYSY'nin rolünün ortaya koymaktadır. Hem iç pazarın büyüklüğü hem de yerli üreticiler ile ilişkili olarak rekabetçi ortamın önemini ileri sürmektedir. Buna ek olarak kanıtlar, DYSY'mı ve beşeri sermaye arasındaki etkileşimlerin büyüme performansı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışma, büyümeyi artıracı mekanizmaları ve DYSY'nin etkin kullanımı için gerekli olan ön şartları belirlemeyi hedeflemiştir. Bu yönlerin keşfi, yeni büyüme teorisi çerçevesinde yapılmıştır ve 4 ayrı hipotez üzerinde durulmuştur;

Hipotez 1

Liberal ticaret rejiminin olması durumunda DYSY'mı büyümeyi arttırabilir. Yani, ticaret politikasının DYSY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. DYSY'nin sağladığı faydalar yatırımcılar vasıtasıyla yurt dışına transfer edilebilir olmalıdır. Diğer bir deyişle DYSY'mı, ekonomik büyüme ve ihracatlar birbirinin içine geçmiş vaziyettedirler.

Hipotez 2

DYSY'mı mevcut olan beşeri sermaye stokunu arttırır. DYSY'ların ekonomik büyümeye etkili olabilmesi için beşeri sermaye şarttır. Özetle, DYSY'mı ve beşeri sermaye etkileşiminin ekonomik büyümeye etkisi.

Hipotez 3

DYSY'mı ile birlikte insan kaynaklarının etkin kullanımı. Üretilen mallar için yeterli bir iç pazarın varlığı. DYSY girişi sonucu yerel mal piyasasının ekonomik büyümeye etkisi.

Hipotez 4

DYSY'ların varlığı, teknoloji ve teknolojiyi absorbe etme kapasitesi ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için yeterli değildir. Etkin bir büyüme için bununla beraber, etkin politikalarla desteklenmelidir. AR&GE yatırımları, yerel üretimden kaynaklı firmalar arasındaki etkin bir rekabetin olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, ikili yapılar DYSY aracılığıyla büyümenin artmasına neden olacaktır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar, hipotez üçte ileri sürülen iç pazar boyutunun ve yerel üreticilere bağlı olan rekabetçi iklimin önemli rol oynadığını ortaya koymuştur. DYSY-işgücü etkileşiminin büyüme sürecinde önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

De Mello (1999) çalışmasında 32 OECD üyesi olan ve olmayan ülkeler için 1970-1990 zaman dilimine ait verilerle hem zaman serisi hem de panel veri analizi yapmıştır. Çalışmanın sonucunda DYSY'nin büyüme üzerinde etkisinin teknoloji alanında lider olan ve onların takipçileri arasındaki farkla ters yönlü ilişkili olduğunu bulmuştur.

Berthélemy ve Démurger (2000) makalesinde 1985-1996 yıllarını kapsayan 24 Çin eyaleti için eşanlı denklem model tahmini yapmıştır. Analizde DYSY ekonomik büyümeye katkısı ve yabancı yatırım kararlarında potansiyel büyümenin önemi incelenmiştir. Romer büyüme modeli bağlamında eşanlı denklem uygulamasının yapıldığı çalışmada, birinci denklemde bağımlı değişken olarak reel GSYİH büyüme oranı alınmış, diğer denklemin bağımlı değişkeni olarak ise DYSY'ların GSYH'ya oranını ele almıştır.

İçsel büyümenin bir modeli, ilk olarak ekonomik büyümenin anahtar belirleyicisi olarak yabancı teknoloji transferini öne çıkarmaktadır ve ekonomik büyümenin yabancı sermayenin girişini ters yönde de etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

Son 20 yıllık süreç içerisinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin etkileyici ekonomik büyümesi, bu performansı açıklamayı amaçlayan çok sayıda ampirik çalışmaya konu olmuştur. Doğu Avrupa'nın geçiş ekonomilerinin yanı sıra diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığı zaman Çin başarısı çarpıcı bir örneğini ortaya koymaktadır. Genellikle, birçok iç ekonomik reformlarla beraber dış dünyaya açılma politikasının ekonomik büyümeyi artırdığı kabul edilmektedir. Çin ilk olarak teşvik edici politikalar aracılığıyla yabancı teknolojiyi ve sermayeyi çekme yeteneğiyle karakterize edilmektedir. Bu yetenek Çin'in gelişmekte olan ülkeler arasında DYSY'nin ilk alıcısı olmasına neden olmuştur.

DYSY'mı genellikle teknolojinin gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yayılması için bir kanal olarak görülmektedir.

1985'den 1996'ya kadar olan süreci kapsayan 24 tane Çin eyaletini içine alan bir örneklem için panel veri kullanılarak, DYSY ve ekonomik büyüme arasındaki dinamikleri göz önünde bulunduran çalışmanın eş zamanlı denklemler sisteminin değerlemesi, Çin'deki şehrsel ekonomik büyüme yabancı yatırımın oynadığı temel rolü doğrulamakta ve yabancı yatırım kararlarında gelecekteki büyüme potansiyelinin önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda Çin'in şehrsel büyümesindeki insan kaynaklarının rolü hakkında yeni kanıtlar ortaya koymaktadır. İlk ve ortaokul eğitimi almış beşeri sermaye stokunu yansıtan öngörü, beşeri sermaye kaynaklarının yabancı ülkelere gelen teknolojilerin benimsenmesine imkân sağlayarak gelişime katkıda bulunabileceğini açığa çıkarmaktadır. Ampirik analizin diğer bir sonucu, regresyona hem ihracat hem de yabancı yatırım beraber alındığında ihracattaki artışın doğrudan etkisinin kaybolduğudur. Özet olarak, model tahmini sonucunda DYSY'ları Çin eyaletlerinin ekonomik büyümesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca beşeri sermayenin yabancı teknolojiyi benimseyip uygulama faaliyetine geçirmesi ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

Carkovic ve Levine (2002) çalışmasında 1960-1995 dönemine ait 72 tane gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için EKK ve GMM (genelleştirilmiş momentler metodu) yöntemi kullanarak panel veri analizi yapmıştır. Carkovic ve Levine analizinde kişi

başına reel gayri safi yurtiçi yatırım büyüme oranı ve kişi başı DYSY'ların girişlerini ele almıştır. Analizin sonucunda, DYSY'ların diğer büyümeyi etkileyen değişkenler olmadan tek başına ekonomik büyüme üzerinde istatistikî olarak anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur.

Bengoa ve Sanchez-Robles (2003) analizinde 1970-1999 zaman periyodunu kapsayan 18 Latin Amerika ülkesi için panel veri analizi yapmıştır. Çalışmada iktisadi özgürlük, DYSY ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuç olarak, ev sahibi ülkedeki iktisadi özgürlüğün DYSY girişlerinin pozitif bir belirleyicisi olduğunu; ayrıca ekonomik büyüme ile DYSY'nin pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ev sahibi ülke uzun vadeli sermaye girişinden faydalanabilmesi için yeterli beşeri sermayeye, ekonomik istikrara ve serbest piyasa yapısına sahip olması gerekmektedir.

Basu, Chakraborty ve Reagle'm (2003) yaptığı incelemede 1978-1996 dönemini kapsayan verilerle 23 gelişmekte olan ülkenin DYSY ve büyüme arasındaki çift yönlü panel kointegrasyon ilişkisi incelenmiştir. Bu makalede, panel veri kullanılarak DYSY ve gayri safi yurtiçi yatırım arasındaki uzun dönem ve kısa dönem çift yönlü bağlantı araştırılmıştır. Buna ek olarak, DYSY ve gayri safi yurtiçi yatırım ilişkisi ülkenin liberalleşme sürecine girdiği zaman değişip değişmediğini ampirik olarak incelenmiştir. Ayrıca, DYSY ve büyüme arasındaki heterojenlik ilişkisi DYSY ve gayri safi yurtiçi yatırım arasındaki kısa dönem ve uzun dönem çift yönlü bağlantılarda açıklık derecesine göre değişip değişmediği analiz edilmiştir.

23 ülkelik bir panel verisi kullanmıştır ve panel eş bütünleşme tekniği uygulanarak, DYSY ve gayri safi yurtiçi yatırım arasında gerçekten eş bütünleşik bir ilişki olduğu bulunmuştur. DYSY ve gayri safi yurtiçi yatırımın kısa vadeli dinamiklerini incelemek için, çeşitli kriterler kullanılarak ülkeleri açık ve kapalı ekonomiler olarak sınıflandırılmıştır. Açık ekonomilerde nedenselliğin DYSY ve gayri safi yurtiçi yatırım arasında çift yönlü olduğu bulunmuştur. Diğer taraftan, kapalı ekonomilerde nedenselliğin yönü oldukça farklıdır. Kısa vadede nedensellik çift yönlü olmasına rağmen, uzun vadede nedensellik genellikle büyümeden DYSY'ye doğru hareket etmektedir. DYSY'mı ve büyümenin kısa vadeli ve uzun vadeli dinamikleri ile ilgili olarak, uzun vadeli nedenselliğin genellikle kısmen kapalı ekonomilerde büyümeden DYSY'ye doğru hareket ettiği bulunmuştur. Sonuçlar, kalıcı yabancı sermayenin kapalı ekonomiler gelişme sağlayana kadar kapalı ekonomilere ulaşamayacağını

ortaya koymaktadır. Bu da ticaretin ve finansal kısıtlamaların gerçekten yabancı fonların akışını engellediğini göstermektedir.

Hermes ve Lensink (2003) çalışmasında 1970-1995 zaman periyodu için 67 tane az gelişmiş ülkeyi incelemiştir. Makale, DYSY'nin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki sağlayabilmesi için DYSY'mı alıcı ülkenin finansal sisteminin gelişmişliği önemli ön koşul olduğunu tartışmaktadır. Gelişmiş finansal sistemi DYSY neticesiyle teknoloji yayılma prosesine pozitif etki yapmaktadır. Çalışmanın sonucunda gelişmiş finansal sistemin DYSY ve büyüme arasında pozitif ilişki yarattığı bulunmuştur. Veri setindeki 67 ülkeden 37 tanesi DYSY'ların büyümeye katkı sağlayacak şekilde gelişmiş finansal sisteme sahiptir. Bu ülkelerin çoğunluğu Latin Amerika ve Asya ülkeleridir. Kalan diğer ülkeler Afrika ülkeleri olup, zayıf finansal sisteme sahiptir ve DYSY'min büyümeye pozitif etkisi yoktur.

Choe (2003) makalesinde 1971-1995 yılları için 80 ülkede ekonomik büyüme ile DYSY ve gayri safi yurtiçi yatırımlar arasındaki nedensel ilişkiyi panel VAR modeli kullanarak incelemiştir. Granger Nedensellik sonucuna göre, DYSY ekonomik büyümenin, ekonomik büyüme DYSY'nin nedeni olarak bulunmuştur. Ancak ekonomik büyüme DYSY'yi daha çok etkilemektedir ve sonuçlar büyüme ve DYSY akımı arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca yerli yatırımlar DYSY akımını arttırdığı anlamına gelmemektedir veya yerli yatırım oranlarının hızlı ekonomik büyümeye yol açtığı anlamına gelmemektedir. Öngörülen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Ekonomik büyüme ve DYSY arasındaki nedensellik her iki yönde istatistikî olarak anlamlıdır. Ancak, etkiler büyümeden DYSY'ye doğru DYSY'den büyümeye doğru olandan daha açıktır.

Gayri safi yurtiçi yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik, ekonomik gelişmeden gayri safi yurtiçi yatırım oranlarına doğru tek yönlüdür.

Bulgular, büyüme ve DYSY ya da gayri safi yurtiçi yatırım (GDI) arasındaki güçlü ilişki, yüksek DYSY girdilerine veya gayri safi yurtiçi yatırım oranlarına yol açan hızlı ekonomik büyümeden kaynaklanmış olabileceğini ileri sürmektedir. Ancak, bu nedensellik sonuçları şu öneriyi sunmaktadır: aralarındaki güçlü ilişkiler, yüksek DYSY girdileri veya gayri safi yurtiçi yatırım (GDI) oranlarının ekonomik gelişmeye yol açacağı anlamına gelmemektedir.

Li ve Lui (2005) 21 tane gelişmiş ve 63 tane gelişmekte olan toplam 84 ülke için 1970-1999 zaman dilimini analiz etmiştir. Makalede DYSY'ların ekonomik büyümeye etkisi ölçülmüştür ve tekli ve eşanlı denklem tekniği uygulanmıştır. DYSY ve ekonomik büyüme arasında 1980'lerin ortalarından itibaren içsel ilişkinin arttığı bulunmuştur. DYSY'ları tek başına direk olarak büyümeyi teşvik etmemektedir dolaylı yoldan diğer etkenlerle birlikte etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde DYSY ve beşeri sermaye etkileşimi büyüme üzerinde güçlü bir pozitif etkiye sahipken, DYSY ve teknoloji farklılığı etkileşimi negatif etki yapmaktadır.

Herzer, Klasen ve Lehmann (2007) çalışmasında DYSY'nin genellikle gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğuna dayanan yaygın inancı sorgulamıştır. Kointegrasyon tekniğini kullanarak 28 tane gelişmekte olan ülke için DYSY'nin sebep olduğu büyüme hipotezini incelemiştir. İncelenen ülkelere 10 tanesi Latin Amerika (Arjantin, Brezilya, Kosta Rika, Ekvator, Dominik Cumhuriyeti, Meksika, Şili, Peru, Venezuela, Kolombiya) ülkesi, 9 tanesi Asya (Şri Lanka, Hindistan, Pakistan, Endonezya, Malezya, Kore, Filipin, Tayland, Singapur) ve 9 tanesi Afrika (Kamerun, Zambiya, Coted'Ivoire, Nijerya, Tunisya, Kenya, Fas, Gana, Mısır) ülkesidir. Bu ülkelerin tamamı kendi bölgelerindeki diğer ülkelere kıyasla en çok DYSY'ların girdiği ülkelerdir. Kullanılan veriler 1970-2003 dönemine aittir, yalnız Kore için 1976-2003 ve Singapur için 1972-2003 verileri kullanılmıştır. Bulunan sonuçlarda, gelişmekte olan ülkelerde DYSY'nin büyüme üzerinde etkisi ve kişi başına düşen gelir seviyesi, eğitim seviyesi, dış ticaret serbestlik derecesi, finansal pazar gelişiminin seviyesi arasında bir ilişki olmadığını gözlemlenmiştir.

Ülkeler Arası Çalışmalar (Cross-country studies)

Genellikle ülkeler arası çalışmalar, DYSY ile büyüme arasında pozitif etki olduğu savunmaktadır. Ancak, büyüme etkisinin beşeri sermaye, dış ticaret serbestliği, gelişmiş finansal piyasa ve kişi başına düşen gelir seviyesi gibi çok sayıda faktörlere bağlı olduğu görülmektedir. Örneğin Blomström (1994), 78 tane gelişmekte olan ülkeden toplanan cross-country veriyi kullanarak, düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerde DYSY'nin büyümeyi etkilemediğini buna karşın yüksek gelire sahip ülkelerde ise DYSY'ların büyümede etkili olduğunu bulmuştur. Yazarlar bu

durumdan hareketle, belirli bir gelir düzeyinin, yabancı firmaların yaptığı yatırımlardan gelen yeni teknolojiyi absorbe etme kapasitenin ülkeler için gerekli olduğu sonucuna varmışlardır. Diğer bir çalışma Balasubramanyam (1996), 46 gelişmekte olan ülke için cross-country veri kullanarak yaptığı çalışmada, dış ticaret serbestliğinin DYSY'ların büyümeye etkili olabilmesi için önemli olduğunu ileri sürmüştür. Dış ticarete açık ekonomiler kapalı ekonomilere göre daha çok DYSY'mı çekmektedirler. Aynı şekilde, Borensztein (1998)'de 69 gelişmekte olan ülkeler için cross-country analizi yapmıştır ve DYSY'ların büyümeye etkisi ev sahipliği yapan ülkedeki beşeri sermaye düzeyine bağlı olduğunu bulmuştur. Alfaro (2004), 71 tane gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere ait cross-country veriyi kullanarak DYSY'mı, finansal piyasa ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıları incelemiştir. DYSY'nin ekonomik büyümeye katkı sağlamada önemli bir rol oynadığını, fakat yerel finansal piyasanın gelişim seviyesi pozitif etkinin anlaşılması için önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Panel Çalışmaları

Panel tahminleri, gözlemlenemeyen ülkeye özgü etkileri de göz önünde bulundurmayı mümkün kılmaktadır, böylece muhtemel bir sapmaların kaynağını yok etmektedir. Dahası, gecikmeli açıklayıcı değişkenler ekleyerek endojenliği kontrol imkân sağlamaktadır ve Granger nedenselliğinin açık bir şekilde test edilmesi de muhtemeldir. Örneğin Carkovic ve Levine (2005), 68 ülkelik bir örneklem için 1960-1995 yıllarını kapsayan ortalama 5 ile 7 yıllık verilerle GMM dinamik panel tahminini kullanmıştır. Carkovic ve Levine, Blomström (1994), Balasubramanyam (1996), Borensztein (1998) ve Alfaro'un (2004) bulunduğu cross-country çalışmalarının sonuçlarını doğrulamamıştır. Ulusal gelire, ticaret serbestliğine, eğitime ve iç finansal gelişime bağlı olarak DYSY'nin büyümeyi farklı oranda etkilemesine neden olan ekonometrik açıklamaları kullanan, Carkovic ve Levine (2005) DYSY'nin ekonomik büyüme üzerinde güçlü ve pozitif bir etki bırakmadığını bulmuştur.

Panel Kointegrasyon Çalışmaları

Son zamanlarda yapılan ekonometrik çalışmalar panel kointegrasyon tekniklerini kullanmaktadır. Örneğin, Basu ve ark. (2003)'te 1978-1996 zaman periyodu için 23 tane gelişmekte olan ülkenin panelini kullanarak bu iki değişken arasındaki iki yönlü nedensellik konusunu incelemek için kointegrasyon ve nedensellik testlerini uygulamıştır. Çıkan sonuç, kısmen açık ekonomiler için DYSY ve gayri safi yurtiçi hâsıla (GDP) arasındaki iki yönlü nedenselliğe işaret etmektedir. Kısmen kapalı ekonomiler için uzun vadeli nedensellik genellikle büyümeden DYSY'ye doğru hareket etmektedir; bu da büyüme ve DYSY'nin sınırlayıcı ticaret rejimleri altında güçlenmediğini ima etmektedir. Benzer şekilde Hansen ve Rand (2006), 1970-2000 yılları arasındaki süreç için 31 tane gelişmekte olan ülke örnekleminde DYSY ve gayri safi yurtiçi hâsıla (GDP) arasındaki Granger nedensel ilişkiyi analiz etmiştir. Ampirik kanıt, DYSY'nin gayri safi yurtiçi hâsıla (GDP) üzerinde uzun süreli etkisi olduğunu, buna karşın gayri safi yurtiçi hâsılanın (GDP) DYSY'mı üzerinde uzun vadeli bir etkisi olmadığını göstermiştir.

Basu ve Guariglia (2007) 1970-1999 zaman periyodu için 119 gelişmekte olan ülkeyi GMM yöntemi kullanarak panel veri analizi yapmıştır. Çalışmanın amacı i)DYSY ve eşitsizlik ii)DYSY ve büyüme iii)DYSY ve GSYH'daki tarımın payını analiz etmektir. Çalışmanın sonucunda DYSY hem eşitsizliği hem de büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bulgulara göre DYSY tarım sektörünün GSYH'daki payını da azaltmaktadır. Model, endüstri ve tarımdan oluşan dual bir ekonomi varsayımına dayanmaktadır.

Changwen Zhao ve Jiang Du (2007) çalışmasında Çin'deki doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1985-2003 zaman aralığı için incelenmiştir. Çalışmada Toda ve Phillips tarafından geliştirilen VAR (vector autoregression) yaklaşımı kullanılmıştır ve ADF birim kök testleri, kointegrasyon testi ve hata düzeltme analizi yapılarak zaman serileri analizi uygulanmıştır. Sonuç olarak, DYSY ve Çin'deki büyüme arasındaki iki yönlü nedenselliğin çok anlamlı olmadığı bulunmuştur. Çin'in ekonomik büyümesi DYSY girişini çekmesi aslında piyasa büyüklüğü hipotezinin geçerliliğini desteklemektedir; buna karşın DYSY girişi Çin'in ekonomik büyümesini bir dereceye kadar etkilemektedir, sonuç da çok anlamlı çıkmamıştır.

VAR modelini ve nedensellik testlerini kullanan bu makale daha önceki araştırma sonuçlarından ayrılmaktadır ve DYSY ve ekonomik büyüme arasındaki iki yönlü nedenselliğin Çin durumunda önemsiz olduğunu bulmuştur. Kesin olan sadece Çin ekonomisinin büyümesinin DYSY'larını çektiği, buna karşın DYSY'larının Çin'in ekonomik gelişimini göze çarpmayacak bir şekilde artırdığı ve DYSY'ların Çin ekonomisinin gelişimi üzerinde pozitif bir etkisi olduğu konusunda sadece %72'lik bir kesinlik olduğudur.

Tablo 1: Literatür Özet Tablosu

Yazar	Ülke Sayısı ve Zaman Periyodu	Kullanılan Yöntem ve Testler	Bulgular
Kholdy (1995)	5 gelişmekte olan ülke 1970-1990 periyodu	Granger Nedensellik Testi	DYSY'ları ve emek verimliliği bağımsız değişkenler olarak bulunmuştur. Ancak, ev sahipliği yapan ülkedeki sermaye oluşumu yabancı yatırımlarda nedensel bağ olduğunu göstermektedir. DYSY'ların ilk olarak teknik olarak daha fazla ilerlemiş ülkelerin dikkatini çektiği hipotezini desteklemektedir.
Borensztein, Gregorio, Lee (1996)	69 gelişmekte olan ülke 1770-1989 periyodu	SUR Yöntemi	DYSY'ları teknoloji transferi açısından önemli araçtır ve yerel yatırımlara göre (domestik investment) yabancı yatırımlar ekonomik büyümeye daha çok katkı sağlamaktadır. DYSY'mı ekonomik büyümeye, ev sahipliği yapan ülkenin gelişmiş teknolojiyi absorbe etme yönünde yeterli kapasiteye sahip olması durumunda, artırıcı yönde etki yapmaktadır.
Balasubramanyam, Salisu ve Sapsford (1996)	46 gelişmekte olan ülke 1970-1985 periyodu	EKK	DYSY'ların büyümeye etkisi ithal ikameci politikayı (IS) takip eden ülkelerden ziyade ihracatı teşvik edici (EP) politikasını takip eden ülkelerde daha güçlüdür.
Balasubramanyam, Salisu ve Sapsford (1999)	46 gelişmekte olan ülke 1970-1985 periyodu	EKK	DYSY'mı ve beşeri sermaye arasındaki etkileşimlerin büyüme performansı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. DYSY-işgücü etkileşiminin büyüme sürecinde önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.
De Mello (1999)	32 OECD üyesi olan ve olmayan ülkeler için 1970-1990 periyodu	Augmented Dickey-Fuller Testi, Kointegrasyon Testi, EKK Yöntemi	DYSY'nin büyüme üzerinde etkisinin teknoloji alanında lider olan ve onların takipçileri arasındaki farkla ters yönlü ilişkili olduğunu bulmuştur.
Berthélemy ve Démurger (2000)	24 Çin eyaleti 1985-1996 periyodu	GMM	DYSY'mı Çin eyaletlerinin ekonomik büyümesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca beşeri sermayenin yabancı teknolojiyi benimseyip uygulama faaliyetine geçirmesi ekonomik büyümeyi etkilemektedir.
Carkovic ve Levine (2002)	72 tane gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler 1960-1995 periyodu	EKK ve GMM	DYSY'ın diğer büyümeyi etkileyen değişkenler olmadan tek başına ekonomik büyüme üzerinde istatistikî olarak anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur.

Yazar	Ülke Sayısı ve Zaman Periyodu	Kullanılan Yöntem ve Testler	Bulgular
Bengoa ve Sanchez-Robles (2003)	18 Latin Amerika ülkesi 1970-1999 periyodu	Hausman Testi EKK	Ev sahibi ülkedeki iktisadi özgürlüğün DYSY'mı girişlerinin pozitif bir belirleyicisi olduğunu; ayrıca ekonomik büyüme ile DYSY'nin pozitif yönde ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Ev sahibi ülke uzun vadeli sermaye girişinden faydalanabilmesi için yeterli beşeri sermayeye, ekonomik istikrara ve serbest piyasa yapısına sahip olması gerekmektedir.
Basu, Chakraborty ve Reagle (2003)	23 gelişmekte olan ülke 1978-1996 periyodu	Birim Kök Testi ve Panel Kointegrasyon Testi	Uzun vadeli nedenselliğin genellikle kısmen kapalı ekonomilerde büyümeden DYSY'ye doğru hareket ettiğini bulunmuştur. DYSY'mı ile GSYİH arasında uzun vadede durağan durum ilişkisi gözlemlenmiştir.
Hermes ve Lensink (2003)	67 az gelişmiş ülke 1970-1995 periyodu	EKK	Gelişmiş finansal sistemin DYSY'mı ve büyüme arasında pozitif ilişki yarattığı bulunmuştur. Veri setindeki 67 ülkeden 37 tanesi DYSY'ların büyümeye katkı sağlayacak şekilde gelişmiş finansal sisteme sahiptir. Bu ülkelerin çoğunluğu Latin Amerika ve Asya ülkeleridir. Kalan diğer ülkeler Afrika ülkeleri olup, zayıf finansal sisteme sahiptir ve DYSY'ın büyümeye pozitif etkisi yoktur.
Choe (2003)	80 ülke 1971-1995 periyodu	Granger Nedensellik Testi	DYSY'mı ekonomik büyümenin, ekonomik büyüme DYSY'nin nedeni olarak bulunmuştur. Ancak ekonomik büyüme DYSY'nı daha çok etkilemektedir ve sonuçlar büyüme ve DYSY akımı arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu öne sürmektedir.
Li ve Lui (2005)	21 gelişmiş ülke, 63 gelişmekte olan ülke 1970-1999 periyodu	Birim Kök Testi, Durbin Wu-Hausman Testi, EKK Yöntemi	DYSY'mı ve ekonomik büyüme arasında 1980'lerin ortalarından itibaren içsel ilişkinin arttığı bulunmuştur. DYSY'ları tek başına direk olarak büyümeyi teşvik etmemektedir dolaylı yoldan diğer etkenlerle birlikte etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde DYSY'mı ve beşeri sermaye etkileşimi büyüme üzerinde güçlü bir pozitif etkiye sahipken, DYSY'mı ve teknoloji farklılığı etkileşimi negatif etki yapmaktadır.
Herzer, Klasen ve Lehmann (2007)	28 gelişmekte olan ülke 1970-2003 periyodu	Kointegrasyon Testi	DYSY'nin büyüme üzerinde etkisi ve kişi başına düşen gelir seviyesi, eğitim seviyesi, dış ticaret serbestlik derecesi, finansal pazar gelişiminin seviyesi arasında bir ilişki olmadığını gözlemlenmiştir.
Basu ve Guariglia (2007)	119 gelişmekte olan ülke 1970-1999 periyodu	Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)	DYSY'ın hem eşitsizliği hem de büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bulgulara göre DYSY'mı tarım sektörünün GSYH'daki payını da azaltmaktadır.
Changwen Zhao ve Jiang Du (2007)	Çin Halk Cumhuriyeti 1985-2003 periyodu	Augmented Dickey-Fuller Testi (ADF) Birim kök Testleri, Kointegrasyon Testi ve Error Correction Analizi	DYSY ve Çin'deki büyüme arasındaki iki yönlü nedenselliğin çok anlamlı olmadığı bulunmuştur. Çin'in ekonomik büyümesi DYSY girişini çekmesi aslında piyasa büyüklüğü hipotezinin geçerliliğini desteklemektedir; buna karşın DYSY girişi Çin'in ekonomik büyümesini bir dereceye kadar etkilemektedir, sonuç da çok anlamlı çıkmamıştır.

5.2. Yöntem: Panel Veri Analizi

Ekonomik analiz yapılırken farklı veri setlerinden yararlanılmaktadır. Kullanılan üç çeşit veri seti vardır. Bu veri setleri; yatay kesit (cross-section) verileri, zaman serileri (time-series) ve panel verileridir. Yatay kesit analizi tek bir zaman noktasında farklı değişkenlerin incelenmesine dayanmaktadır. Zaman serisi analizi ise değişkenlerin bir zaman aralığı üzerindeki değerlerin ve bu değerlerin farklı değişkenler için birbirleriyle karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Zaman serileri ve yatay kesit verileri bir arada kullanıldığında ise panel veri analizi yöntemi uygulanmaktadır. Bu ampirik çalışmada yükselen piyasalarda gerçekleşen DYSY'ların iktisadi büyüme üzerinde etkisini ölçmek için panel veri analizi kullanılmıştır.

Panel veri, birden çok kesite ait zaman serilerinin bir arada bulunduğu veri seti ya da zaman boyutuna sahip kesit verileri olarak tanımlanmaktadır. Panel veri yöntemi ülkeler, firmalar, hane halkları ve bireylerin kesit gözlemlerinin belli bir zaman dönemi içinde bir araya getirilmesidir (Wooldridge,2002,408).

Panel veri setinde eksik veri genel görünen bir durumdur. Panel veri setleri her bir kesit için eşit uzunlukta zaman serisi içeriyorsa bu tür panel verilerine dengeli (balanced) panel veri, farklı uzunluklarda zaman serisi içeriyorsa da dengesiz (unbalanced) panel veri denilmektedir (Greene,2003,293).

Panel veri analizi bir takım üstünlüklere sahiptir ve kısaca aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Baltagi,1995, 4-9; Gujarati,2003,637-638);

- Panel veri zaman boyunca bireyler, firmalar, ülkeler vd. ile ilgili olduğundan bu birimlerdeki heterojenliği kesite özgü bazı değişkenlere izin vererek hesaba katabilmektedir. Panel veri seti heterojenliğe karşı kontrol edilmektedir. Zaman serileri ve yatay kesit çalışmalarında heterojenlik kontrol edilememekte ve sapmalı sonuçlara ortaya çıkmaktadır.
- Panel veri analizinde hem birimler arası hem de zamana bağlı olarak her birimin kendi içinde meydana gelen farklılıkları incelemek mümkündür.
- Panel data analizinde daha çok değişken kullanıldığı için çoklu bağlantı sorunu daha az olmaktadır ve gözlem sayısının çok olması oluşturulacak regresyon modelinin serbestlik derecesinin yüksek olmasını sağlamaktadır.

- Regresyon modelinin serbestlik derecesinin yüksek olması elde edilen sonuçların güvenilirliğini arttırmaktadır.
- Panel veri analizi, zaman seri ve yatay kesit verilerine göre daha karmaşık modelleri test etmemize, davranışlarını ölçmemize olanak sağlamaktadır.

Panel veri yöntemini kullanmanın olumsuz yanları ise, verilerin toplanması ve oluşturulması, seçim problemi ve benzer zaman periyotlarında farklı birimlerin aynı birimlere ait değerlerin değerlendirilmesi güçlüğüdür. Basit bir panel veri fonksiyonel gösterimi aşağıdaki gibidir;

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (5.1)$$

$$i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T$$

(i:firmalar, hane halkı, bireyler, ülkeler (kesit veri)) t:zamanı ifade etmektedir (zaman serisi).

5.2.1. Tek Taraflı Hata Bileşeni Regresyon Modeli

Panel veri modelleri, hata teriminin yapısına bağlı olarak yapılan varsayımlara göre tek taraflı hata bileşeni ve çift taraflı hata bileşeni regresyon modelleri olarak adlandırılmaktadır. Modelin hata teriminde, regresyonda yer alan bağımsız değişkenlere dahil edilemeyen, zamana göre değişmeyen ancak kesitlere özgü özellikler kapsayan modellere, tek taraflı hata bileşeni regresyon modeli denilmektedir. Bu modellerde hata terimi aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$e_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (5.2)$$

Burada " μ_i " gözlemlenemeyen kesit etkisini, " v_{it} " ise hata terimini göstermektedir. " μ_i " zamana bağlı olmayan ancak kesitten kesite farklılık gösteren bireysel etkidir, " v_{it} " ise hem zamana hem de kesite göre değişim göstermektedir (Baltagi,2005, 11-25).

5.2.2. Çift Taraflı Hata Bileşeni Regresyon Modeli

Çift taraflı hata bileşeni regresyon modeli, kesit etkisi " μ_i " , stokastik hata terimi " v_{it} " ve gözlemlenemeyen zaman etkisinden " λ_t " oluşmaktadır. Regresyonda bireysel etkinin yanı sıra, öngörülemeyen, kesitten kesite sabit kalan ancak zaman içinde değişen bir birleşen yer alıyorsa çift taraflı hata regresyon modeli denilmektedir. Bu durumda hata terimi aşağıdaki şekilde gösterilmektedir (Baltagi,2005,34):

$$e_{it} = \mu_i + \lambda_t + v_{it} \quad (5.3)$$

Sabit, eğim katsayısı ve hata terimi hakkında yapılan varsayımlara göre panel veri regresyonu değişik şekillerde tanımlanabilir (Hsiao, 2002,9-10):

- a. Sabit ve eğim katsayısının zaman ve yatay kesitler arasında sabit olduğu ve hata teriminin ise zaman ve yatay kesitler boyunca farklılık gösterdiği varsayılabilir.
- b. Eğim katsayısı sabit fakat sabit katsayısı yatay kesitler arası değişmektedir.
- c. Eğim katsayısı sabit fakat sabit katsayısı yatay kesitlerde ve zaman arası değişmektedir.
- d. Bütün katsayılar (sabit ve eğim) yatay kesitler boyunca değişmektedir.
- e. Bütün katsayılar (sabit ve eğim) yatay kesit ve zamanda değişmektedir.

5.2.3. Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Models)

Eğim katsayılarının değişmediği, sabit katsayıların ise sadece kesit verileri arasında veya sadece zaman verileri arasında ya da her iki veri için de değişme gösterdiği modellere *sabit etkiler modeli* denmektedir. Eğer panel değişkenlerde kesitler arasında fark mevcutken zaman bağlı bir farklılaşma söz konusu olmuyorsa oluşturulacak regresyon modeli *tek yönlü ve kesite bağlı sabit etkiler modeli* eğer sadece zamana bağlı farklılaşma oluyorsa buna *tek yönlü zaman bağlı sabit etkiler modeli* denmektedir Sabit terim hem kesitler arası hem zamanlar arası farklılık gösteriyorsa *çift yönlü sabit etkiler modeli* söz konusudur. Basitlik amacıyla tek açıklayıcı değişkenli model her bir i için aşağıdaki şekilde gösterilsin;

$$y_{it} = \beta_1 x_{it} + \alpha_i + u_{it} , t = 1, 2, \dots , T. \quad (5.4)$$

Her bir i için, zamanla denklemin ortalaması;

$$\bar{y}_i = \beta_1 \bar{x}_i + \alpha_i + \bar{u}_i \quad (5.5)$$

Buradan, $\bar{y}_i = T^{-1} \sum_{t=1}^T y_{it}$ hem (5.4) hem de (5.5) denkleminde α_i sabit olduğundan değişmemektedir. (5.4) denkleminde (5.5) denklemini çıkarırsak aşağıdaki sonuca ulaşılacaktır;

$$y_{it} - \bar{y}_i = \beta_1 (x_{it} - \bar{x}_i) + u_{it} - \bar{u}_i, \quad t = 1, 2, \dots, T.$$

$$\dot{y}_{it} = \beta_1 \dot{x}_{it} + \dot{u}_{it}, \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (5.6)$$

Burada $\dot{y}_{it} = y_{it} - \bar{y}_i$ zamanın y üzerinden ortalaması alınmış veridir (time-demeaned data) (5.6) denkleminde gözlemlenemeyen etki, α_i , kaybolmuştur. Bu şekilde sabit etkiler modelinin yeniden oluşturulmasına “*Within Transformasyonu*” denilmektedir. (5.6) denkleminin zamanın ortalamasına indirgenmiş havuzlanmış OLS tahmin (pooled OLS) edicilerine “*Sabit Etki Tahmincileri*” veya “*Within Tahmincileri*” denilmektedir.

Sabit etki modelinin diğer bir tahmincisi “*Between Tahmincileridir*”. Bu tahmin ediciler yine (5.5) denkleminin OLS yöntemi kullanılarak regresyona sokulması sonucu (β_0 sabit terim de eklenmektedir) elde edilen β tahmin değerleridir. Ancak *Between Tahmincileri* saptanırken regresyon modeline *Within Modelinin* aksine sabit terim de eklenmektedir. Bu nedenle *Between modeller* kesit etkisini de içermektedir (Wooldridge, 441-442).

5.2.4. Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Models)

Rassal etkiler modelinde, kesitlere veya kesitlere ve zamana bağlı olarak meydana gelen değişiklikler modele hata teriminin bir bileşeni olarak dâhil edilmektedir. Rassal etkiler modelinin genel gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{it1} + \dots + \beta_k x_{itk} + \alpha_i + u_{it} \quad (5.7)$$

Burada (5.4) denkleminde farklı olarak β_0 , sabit terim eklenmiştir ve $\alpha_i \approx IID(0, \sigma_\alpha^2)$ varsayımı geçerlidir. Sabit etkiler modelinde amaç α_i 'i yok etmektir çünkü α_i 'nin diğer x_{itj} 'lerle bağlantılı olduğu varsayılıyordu.

Rassal Etkiler Modelinde (5.7) denklemindeki α_i 'nin açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz olduğu kabul edilmektedir;

$$Cov(x_{itj}, \alpha_i) = 0, t = 1, 2, \dots, T; j = 1, 2, \dots, k. \quad (5.8)$$

Eğer gözlemlenemeyen etki α_i 'nin herhangi bir açıklayıcı değişkenle ilişkili olduğunu düşünüyorsak Sabit Etkiler Modeli kullanılacaktır.

(5.7) denklemini *bileşik hata terimi* (composite error term) şeklinde yazmak mümkündür (Wooldridge, 2002, 449):

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{it1} + \dots + \beta_k x_{itk} + v_{it} \quad (5.9)$$

$$v_{it} = \alpha_i + u_{it} \quad (5.10)$$

Denklem (5.9)'da Rassal etkiler modeli iki bileşenli hata terimine sahiptir. İlki α_i , kesit herhangi bir zaman periyodundan diğerine farklılık göstermemektedir. Diğerisi u_{it} , zaman içindeki değerleri birbiriyle ilintili olmayan geri kalan kısmı ifade etmektedir.

α_i ve u_{it} , hata terimlerine ilişkin iki varsayım söz konusudur. Varsayımların birincisi, kesit etkisini ifade eden α_i ile geri kalan hata terimlerini içeren u_{it} birbirinden bağımsızdır. İkinci varsayım, aynı anda bu iki hata bileşeni her bir bağımsız değişkenin herhangi bir gözlem değerinden bağımsızdır (Verbeek, 2004, 348).

Rassal etkiler modelindeki bileşmiş hata terimi kısmen otokorolasyon içermektedir. Bu nedenle sıradan en küçük kareler yöntemi kullanılarak elde edilen standart hata değerleri hatalıdır. Bu hatanın ortadan kaldırılması için hata kovaryans yardımıyla elde edilmiş genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS) yöntemi tahmincileri kullanılmalıdır.

5.2.5. Hausman Testi: Sabit Etkiler Modeli mi veya Rassal Etkiler modeli mi?

Panel veriler kullanılarak gerçekleştirilecek olan ekonometrik ölçümlerde sabit etkiler modelinin mi yoksa rassal etkiler modelinin mi kullanılacağına dair karar verilirken çeşitli testler uygulanabilmektedir. Kullanılan en genel yöntem Hausman (1978) Model Belirleme Testidir (Wooldridge, 2002, 453).

Hausman testinin sıfır hipotezi regresyon modelindeki bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında ilişkinin olmadığını ifade etmektedir [$H_0: E(e_{it}, x_{itk}) = 0$]. Yani sıfır hipotezi kabul edilirse rassal etkiler modelinin kullanımı söz konusu olacaktır. Buna göre sıfır hipotezin reddedilmesi ise sabit etkiler modelinin kullanımının gerektiği anlamına gelmektedir.

5.3. Veri Kaynakları

Ampirik analizlerde kullanılmak için çeşitli veri kaynakları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators), IMF tarafından yayınlanan Uluslararası Finans İstatistikleri (International Finance Statistics) ve Ödemeler Dengesi İstatistikleri (Balance of Payments Statistics), OECD tarafından yayınlanan Gelişmekte Olan Ükelere Gelen Finansal Akımların Coğrafi Dağılımı Verileri (Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries), UNCTAD tarafından yayınlanan Dünya Bankası Rehberi ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Veritabanı, Pensilvanya Üniversitesi Uluslar arası Kıyaslama Merkezi (Center for International Comparisons at the Pennsylvania University) Penn Dünya Tablosu (Penn World Table) veri setleri sayılabilir. Çalışmamızda kullanılan veriler Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) tarafından yayınlanan veri setinden alınmıştır.

5.4. Model Tahmini

Literatürde ekonomik büyüme analizinin yapıldığı birçok çalışma incelendiğinde, amaca yönelik olarak farklı değişkenler modele eklenmiş, farklı tahmin yöntemleri kullanılmış ve farklı değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde etkileri gözlemlenmiştir. Ampirik çalışma, literatürde yapılan çalışmalar incelenerek, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunan değişkenler modele dâhil edilmiştir.

Çalışmamızda MSCI'nin kriterlerine göre 2010 Mayıs ayında belirlediği 24 tane yükselen piyasaların (emerging markets) 1960-2009 zaman dilimindeki büyüme dinamikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Analizde kullanılan ülkeler EK-1 de verilmiştir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan veri seti 1200 gözlemden oluşmaktadır ve dengesiz (unbalanced) panel veri setidir.

Regresyonda Kullanılan Verilerin Açıklanması .

Modelde kullanılan değişkenler; Bağımlı değişken: GDPgrowth

Bağımsız değişkenler: FDI, INF, EXP, POPG şeklindedir.

Modelde, incelenen ülkelerin büyüme oranlarını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışırken büyüme oranı olarak, GDPgrowth, sabit 2000 fiyatlarla GDP serisi kullanılmıştır.

Açıklayıcı değişken olarak FDI, ülkelere yapılan net doğrudan yabancı sermaye yatırımların GSYİH içindeki payı regresyona dâhil edilmiştir. Bir diğer açıklayıcı değişken, enflasyon oranı – INF ülkelerin enflasyon oranları ve uyguladıkları ticaret politikasının etkisinin ölçülmesi amacıyla modele dâhil edilmiştir.

Literatürde diğer çalışmalarda olduğu gibi, işgücü girdisini temsil eden POPG için nüfusun yıllık artış oranı kullanılmıştır. Son olarak da açıklayıcı değişken EXP, mal ve hizmet ihracatının yıllık artış oranı modele dâhil edilmiştir. Dönem başındaki GDP düzeyi başlangıç koşullarını kontrol etmek için ve beşeri sermaye stokunu temsil eden eğitim düzeyi değişkenleri, açıklayıcılık gücü olmaması ve yüksek korelasyon yaratması sebebiyle modele dahil edilmemiştir. Tahmin edilecek model aşağıdaki gibidir:

$$GDPgrowth = \beta_0 + \beta_1 FDI + \beta_2 INF + \beta_3 EXP + \beta_4 POPG + u_{it}$$

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini gösteren katsayılara ait işaret beklentileri Tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2: Bağımsız Değişkenlerin Beklenen Katsayı İşaretleri

Bağımsız Değişken	Katsayı İşaretleri
FDI	+
INF	-
EXP	+
POPG	+

Modeli tahmin etmek için kullanılan tahmin yöntemleri 1) Birleştirilmiş En Küçük Kareler Modeli (Pooled OLS POLS) 2) Tek yönlü sabit etki model tahmini, 3) Değişken varyans durumunda sabit etki model tahmini, 4) Tek yönlü rassal etki model tahmini, 5) Model Belirleme Testi: Hausman Testi, 6) Zaman Etkileri dâhil edilmiş sabit etkiler ve rassal etkiler model tahmini yapılarak sonuçlar incelenecektir.

5.5. Panel Data Analizi Sonuçları ve Değerlendirilmesi

Tablo 3’e bakıldığında; ilk sütunda Birleştirilmiş En Küçük Kareler Tahmin yöntemi sonuçları, ikinci sütunda Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli Tahmin yöntemi sonuçları, üçüncü sütunda Sabit Etkiler Tahmin yöntemi değişken varyans durumu sonuçları, dördüncü sütunda ise Rassal Etki Tahmin Yöntemi sonuçları verilmiştir. Son beş ve altıncı sütunlarda ise zaman etkisi eklenmiş Sabit Etkiler model tahmini ile Rassal Etkiler model tahmin sonuçları yer almaktadır.

Birleştirilmiş En küçük Kareler Tahmini (POLS)

Tablo 3’te birleştirilmiş model tahmin sonuçları incelendiğinde bütün değişkenlerin katsayı işaretleri beklentiler doğrultusundadır. POLS tahmin yöntemi hariç diğer

tahmin yöntemlerinde FDI'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi anlamlı çıkmıştır. POLS model tahmininin R-kare değeri, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü yaklaşık olarak %15'tir. Yani GDPgrowth değişkeninin % 15'i regresyon modelinde yer alan FDI, INF, EXP ve POPG değişkenleri ile açıklanabilmektedir. Modelin F değeri ise modeldeki tüm katsayıların anlamlı olduğunu göstermektedir.

Ekonomik büyüme üzerinde ülkelere yapılan yabancı yatırımların etkisinin olumlu olması beklenmektedir ve model tahmin sonucuna göre FDI'in katsayısı beklendiği gibi, pozitif işaretlidir. Ancak, POLS tahmin sonucu FDI değişkeni anlamlı bulunmamıştır. Dolayısıyla yabancı yatırımların GSYİH içerisindeki payının artması ekonomik büyüme üzerinde etkisi anlamlı değildir.

Çalışmada enflasyon oranlarının göstergesi olarak regresyona eklenen INF değişkeni, negatif işaretlidir ve % 1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Ancak, enflasyon oranları anlamlı bulunmakla beraber ekonomik büyüme üzerinde çok küçük etkiye sahiptir.

Kurulan regresyonda EXP, mal ve hizmet ihracatının yıllık büyüme oranlarını göstermektedir.. EXP katsayı değeri 0.0015 çıkmış ve % 1 anlamlılık düzeyinde 8.21 t-değeri ile anlamlıdır. Mal ve hizmet ihracat oranı % 10 puan artarsa, ekonomik büyüme oranı % 0.015 puan artacaktır. Dolayısıyla ihracat oranının arttığı durumda, ihracat ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.

Söz konusu model tahmininde, işgücü girdisini temsil eden nüfus artış oranı beklendiği gibi pozitif işaretlidir. POLS tahmin sonucu nüfus artış oranı % 1 seviyesinde anlamlıdır ve nüfus oranındaki % 10 puanlık bir değişme, ekonomik büyümede % 0.05 puanlık bir artışa neden olmaktadır. Bu sonuçlardan hareketle çalışma için seçilen ülkelerde nüfus artış hızı ekonomik büyüme için gereklidir sonucuna varılmaktadır.

Tek Yönlü Sabit Etkiler Model Tahmini (FE)

Tek yönlü Sabit Etki (FE) model tahmininde, ülkelerin etkileri zaman etkisi olmaksızın tahmin edilmiştir ve tahmin edilen model aşağıdaki gibidir:

$$GDPgrowth = 0.0274 + 0.1840 * FDI - 0.00002 * INF + 0.0012 * EXP \\ + 0.0031 * POPG$$

Tablo 3’te açıklayıcı değişken katsayı işaretleri beklendiği gibi FDI, EXP, POPG için pozitif, INF değişkeni için negatif bulunmuştur. FE tahmin sonucu, %1 anlam düzeyinde, modeldeki tüm temel değişkenler anlamlı çıkmıştır. (F=19.86, p-değeri=0,00000). Yabancı yatırımların GSYİH içindeki payı, FDI %5 seviyesinde, INF ve EXP değişkenleri %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ancak, nüfusun büyüme oranının göstergesi olan POPG değişkeni %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. FE tahmin sonuçlarına göre, R-kare within değeri % 11 olarak bulunmuştur.

Yükselen piyasalarda ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımlarının teknoloji yayılması, beşeri sermaye birikiminin arttırılması gibi etkileri vardır. Bu nedenle ekonomik büyüme üzerinde FDI’nin etkisinin olumlu olması beklenmektedir. Denklemden yabancı yatırımları gösteren FDI, katsayı değeri 0.1840 çıkmış ve % 5 anlamlılık düzeyinde 2.26 t-değeri ile anlamlıdır. Yabancı yatırımların GSYİH içindeki payı % 10 puan artarsa ekonomi % 1.8 puan büyüyecektir. Seçilen yükselen piyasalar ekonomisinde FDI büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

FE tahmin sonucunda enflasyon oranı INF, beklendiği gibi negatif işaretli çıkmıştır. Enflasyon orandaki % 10 puanlık artış ekonomik büyümeyi çok küçük oranda negatif etkilemektedir.

Mal ve hizmet ihracatının yıllık artış oranı EXP, RE tahmin sonucuna göre ihracat oranının artması durumunda büyüme oranı da artmaktadır. İhracat oranı % 10 puan artarsa, ekonomik büyüme % 0.01 puan artacaktır. EXP değişkeni % 1 seviyesinde anlamlıdır.

Söz konusu regresyonda, işgücü katılım oranını temsil eden nüfus artış oranının katsayı değeri 0.0031 ve beklenen işarettedir. Nüfus artış oranı % 10 puan artınca, ekonomik büyüme oranı da % 0.03 puanlık artış göstermektedir. Buna karşın POPG değişkeni istatistik olarak anlamlı değildir. Yükselen piyasalarda nüfus artış oranının büyüme üzerinde etkisinin olmadığı sonucu çıkmaktadır.

Değişen Varyans Durumunda Sabit Etkiler Model Tahmini, FE(robust)

Tahmin edilen model:

$$GDPgrowth = 0.0274 + 0.1840 * FDI - 0.00002 * INF + 0.0011 * EXP + 0.0031 * POPG$$

Tahmin ettiğimiz FE modeli acaba varsayımlara uyum gösteriyor mu, yoksa çeşitli istatistiksel hastalıklar içeriyor mu? İşte bu konuya açıklık getirmek üzere tahmin edilen sabit etkiler modeli için değişen varyans durumuna bakılmıştır.

Söz konusu denklemde tüm değişkenlerin ekonomik büyümeye etkisi beklentilere uygun gerçekleşmiştir. F-istatistiği olasılık değeri dikkate alındığında tüm değişkenlerin topluca istatistikî olarak anlamlı olduğu görülmektedir. FE ve FE (robust) tahmin sonuçlarını karşılaştırdığımızda değişkenlerin katsayı değerleri aynı çıkmıştır.

Tek Yönlü Rassal Etkiler Model Tahmini (RE)

Tahmin Edilen Model:

$$GDPgrowth = 0.0239 + 0.1536 * FDI - 0.00002 * INF + 0.0012 * EXP + 0.0049 * POPG$$

Rassal Etkiler Modelinde de Sabit Etkiler Modeline benzer sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre söz konusu RE model tahmininde FE model tahmininde olduğu gibi, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki olumlu etkilerine yönelik beklentimiz doğrulanmış bulunmaktadır.

Bağımsız değişkenler; ihracat oranı EXP ve enflasyon oranı INF %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Yabancı yatırımların göstergesi olan FDI değişkeni ise % 5 anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak anlamlı çıkmıştır. Sabit Etkiler modelinde %10 düzeyinde anlamsız olarak bulunan nüfus artış oranı POPG, Rassal Etkiler model tahmininde % 5 seviyede anlamlı çıkmaktadır.

RE model tahmininde elde edilen R-kare within değeri= 0.1164 bulunmuştur. FE model tahmininde 0.1173 olarak bulunan R-kare within değeri her iki modelde bir birine çok yakın rakamlardır.

Yaklaşık olarak benzer sonuçlar elde edilen Sabit Etkiler modeli ile Rassal Etkiler modellerinden hangisinin tercih edileceğine dair seçimi yapabilmek için Hausman model belirleme testi uygulanacaktır.

Hausman Model Belirleme Testi

Hausman model belirleme testinde sıfır ve alternatif hipotezlerin varsayımları aşağıdaki gibidir:

H_0 : RE Model Tahmini daha uygundur. (Bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında ilişki yoktur. $E(e_{it}, x_{itk}) = 0$)

H_a : FE Model Tahmini daha uygundur.

Tablo 3’te görüldüğü gibi Hausman testinde Rassal Etkiler Model Tahminin uygun olduğunu ifade eden sıfır hipotezinin Ki-kare olasılık değeri % 5’in altındadır ($\chi^2(3)=15.20$ $p=0.0017$) bu ise sıfır hipotezinin reddedilmesi alternatif hipotezin kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Buna göre regresyon modeli oluşturulurken Sabit Etkiler Modeli kullanılmalıdır.

Gerek Rassal Etkiler modeli gerekse Sabit Etkiler modeli ile elde ettiğimiz regresyon denklemlerinde çalışmamızın ön savını destekler nitelikte sonuçlar bulunmuştur. Sonrasında da söz konusu denklemlerden hangisinin seçileceğine karar verilmiştir. Hausman model belirleme testi yapılarak sıfır hipotezi reddedilmiştir ve alternatif hipotez kabul edilerek Sabit Etkiler modelinin kullanımına karar verilmiştir.

Zaman Etkisi Eklenmiş Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Model Tahmini

Modele eklenen zaman kukla değişkenleri, ülkelerin politik, ekonomik ve finansal durumlarının zaman içerisindeki durumunun ekonomik büyüme oranları üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Tablo 4’te FE&TIME ve RE&TIME model tahmininden elde edilen sonuçlar verilmektedir. Tahmin sonuçlarına bakıldığında, FE& TIME modelinin açıklayıcılık gücü R-kare Within=0.2476 ve RE& TIME Modelin R-kare Within değeri ise 0.2354 olarak bulunmuştur.

FE& TIME modelin $F=3.48$ ($p=0.000$) değeri modeldeki tüm katsayıların anlamlı olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde RE& TIME modelinde de Wald $\chi^2 =191.70$ ($p=0.000$) değeri tüm katsayıların anlamlı olduğunu göstermektedir.

Değişkenler teker teker ele alındığında FE& TIME model tahmininde, nüfus artış oranı POPG haricindeki tüm değişkenlerin istatistiksel olarak % 1 düzeyinde anlamlı

olduğu ve beklenen işaretlere sahip oldukları gör÷lmektedir. Ancak, nüfus artış oranı RE&TIME tahmin sonucunda hem beklendiği gibi pozitif işarete sahiptir hem de % 5 düzeyinde anlamlı çıkmıştır.

FE& TIME tahmin sonucu, FDI değişkenin katsayı değeri 0.2501 olup, t-değeri % 1 seviyesinde anlamlıdır. Bunun anlamı, yapılan yatırımların GSYİH içerisindeki payının %10 puan artması durumunda ekonomi % 2.5 puan büyümektedir. Yapılan diğer tahminler arasından FE&TIME model tahmini en yüksek FDI değişken katsayısına sahiptir.

Çalışmada, mal ve hizmet ihracatının yıllık büyüme oranı FE& TIME modelinde katsayı değeri 0.0007 ve RE& TIME modelinde ise 0.0011 olarak bulunmuştur. Her iki model sonucuna göre ihracatın yıllık büyüme oranı % 1 seviyesinde istatistikî olarak anlamlıdır.

Tablo 3: Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: GDPgrowth				
Değişkenler	POLS	FE	FE(robust)	RE
FDI	0.1129 (0.0709)	0.1840** (0.0814)	0.1840** (0.0873)	0.1536** (0.0755)
INF	-0.00002*** (3.97)	-0.00002*** (3.96)	-0.00002*** (4.54)	-0.0002*** (3.93)
EXP	0.0015*** (0.0002)	0.0012*** (0.00017)	0.0011*** (0.0002)	0.0012*** (0.0002)
POPG	0.0055*** (0.0019)	0.0031 (0.0041)	0.0031 (0.0053)	0.0049** (0.0026)
Constant	0.0227 (0.0042)	0.0274 (0.0071)	0.0274 (0.0086)	0.0239 (0.0054)
R-sq.	0.1563	-----	-----	-----
R-sq. Within Between Overall	-----	Within=0.1173 Between= 0.3973 Overall=0.1504	Within=0.1173 Between= 0.3973 Overall=0.1504	Within=0.1164 Between= 0.4649 Overall=0.1553
F Testi	F=28.67 Prob>F=(0.000)	F= 19.86 Prob>F= (0.000)	F=15.28 Prob>F=(0.000)	-----
Wald Testi	-----	-----	-----	92.18 Prob>chi2=(0.000)
Hauman Test		Chi2 (3)=15.20 Prob>chi2=0.0017		
Observations	624	624	624	624
Country	24	24	24	24

*** t-değerinin %1 seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

** t-değerinin %5 seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

* t-değerinin % 10 seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4: Zaman Etkisi Eklenmiş FE ve RE Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: GDPgrowth		
Değişkenler	FE&Time	RE&Time
FDI	0.2501*** (0.0844)	0.1463** (0.0752)
INF	-0.00002*** (4.08)	-0.00002*** (4.14)
EXP	0.0006*** (0.0002)	0.0011*** (0.0002)
POPG	-0.0019 (0.0064)	0.0047** (0.0021)
Constant	0.0537 (0.0408)	0.0167 (0.0398)
R-sq.	-----	-----
R-sq. Within Between Overall	Within=0.2476 Between=0.0843 Overall=0.2260	Within=0.2354 Between=0.4585 Overall=0.2513
F Testi	F= 3.48 Prob>F= (0.000)	-----
Wald Testi	-----	191.70 (0.000)
Hausman Test	Chi2 (3)=94.17 Prob>chi2=0.0000	-----
Observations	624	624
Country	24	24

*** t-değerinin %1 seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

** t-değerinin %5 seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

* t-değerinin % 10 seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir

6. SONUÇ

Günümüzde dünya ekonomisi ülke sınırlarını aşarak küresel bir nitelik kazanmıştır. 1980’li yıllarda dünya çapında yaşanan liberalleşme akımı, birçok ülkenin ekonomilerini yabancı yatırımlara açmasına neden olmuştur. Son yıllarda hızla artan uluslar arası entegrasyon hareketleri ve küreselleşme ile paralel bir hareket izleyen liberalleşme akımı, özellikle yükselen piyasa ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme açısından önem kazanmasına yol açmıştır.

Temel sorunu ve hedefi sürdürülebilir ekonomik büyüme olan yükselen piyasa ekonomilerine DYSY’nin en önemli katkısı, yaptığı sermaye aktarımı ile birlikte ülkeye getirdiği teknoloji ve bilgi birikimidir. DYSY’nin olumlu etkilerini genel olarak; istihdam yaratması, teknoloji transferi, teknik ve yönetsel becerilerin artması şeklinde sıralayabiliriz.

Küresel düzeyde önemli hale gelen DYSY, ekonomik büyümeyi sağlayacağına ilişkin çalışmalar iktisat yazınında da önemli bir şekilde artış göstermiştir. DYSY’ler, ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında etkisi en çok araştırılan faktörlerden birisi hale gelmiştir. Literatürdeki çoğu çalışmada belirtildiği üzere, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, içsel büyüme modellerinde yaratacağı teknolojik dışsallık, eğitim hizmetleri, ülkenin AR&GE kapasitesi ve teknik bilgi stoğundaki artış yoluyla uzun dönem büyümeye etkide bulunabileceği iddia edilmiştir.

Yapılan ampirik çalışmalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik büyüme ilişkisinde, ilişkinin anlamlı olabilmesi çeşitli faktörlere bağlanmıştır. Literatürde genişçe yer alan bu çalışmalarda, DYSY’nin ekonomik büyümeyi arttırabilmesi için ülkenin belirli düzeyde beşeri sermaye düzeyine, ülkenin dışa açık olmasına, finansal piyasalarının gelişmiş olmasına, makro ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanmasına bağlanmıştır.

Bu çalışmayı yapmak için, yükselen piyasa ekonomilerinin uzun dönemli iktisadi büyüme oranlarını etkileyen unsurlar araştırılmıştır. Geçmişten günümüze kadar literatürde yapılan büyüme ve DYSY ilişkisi incelenerek ulaşılan sonuçlar

gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuç; bazı bulgulara göre ekonomik büyüme ile DYSY arasındaki pozitif ilişkiliyken, bazı bulgulara göre de DYSY'lerin büyüme üzerinde etkili olabilmesi için ev sahipliği yapan ülkelerin beşeri sermaye stoku, teknolojiyi absorbe etme kapasitesi, siyasal ve ekonomik istikrar ve gelişmiş finansal sistemi gibi yapılara sahip olması gerekmektedir.

Bu çalışmada, ekonomik büyüme ve DYSY arasındaki ilişki 24 tane yükselen piyasa ekonomileri ve 1960-2009 zaman periyodu için panel veri analizi yöntemiyle ekonometrik olarak tahmin edilmiştir. Analizde seçilen ülkelerin büyüme oranları üzerinde etkili olduğu düşünülen ve ampirik uygulamalarda en çok kullanılan FDI, EXP, INF ve POPG değişkenleri kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak sabit fiyatlarla büyüme oranı GDPgrowth; bağımsız değişken olarak da yabancı yatırımların GSYİH içindeki payı, mal ve hizmet ihracatının yıllık artış oranı, tüketici fiyatlarla enflasyon oranı ve işgücü girdisini temsilen nüfus artış oranı kullanılmıştır. Dönem başındaki GDP düzeyi başlangıç koşullarını kontrol etmek için ve beşeri sermaye stokunu temsil eden eğitim düzeyi değişkenleri, açıklayıcılık gücü olmaması ve yüksek korelasyon yaratması sebebiyle modele dahil edilmemiştir.

Çalışmada POLS, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli kullanılmıştır. Model belirleme testi Hausman testine dayanılarak, sabit etkiler modelinin kullanılması uygun bulunmuştur.

Farklı tahmin yöntemleri kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, en iyi tahmin sonuçları FE&TIME modeli ile elde edilmiştir. Modelin açıklayıcılık düzeyi % 25 ile elde edilen en yüksek açıklayıcılık değeridir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında, literatürdeki çalışmalarla benzer yönde bulgulara ulaşılmıştır. Yapılan diğer model tahminleri arasından FE&TIME modeli en yüksek FDI katsayısına sahiptir ve POPG değişkeni hariç tüm değişkenler anlamlı bulunmuştur.

Sonuç olarak incelenen ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, mal ve hizmet ihracatı oranındaki artışlar ve nüfus oranı artışı ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Enflasyon artış oranları beklendiği gibi büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Öte yandan, değişkenlerin katsayıları incelendiğinde, DYSY'lerin büyümeye katkısının; diğer değişkenlere göre daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen sonuçlar literatürle büyük oranda uyuşmakla birlikte ön savı destekler nitelikte bulgular elde edilmiştir.

Daha önce de değinildiği üzere; DYSY girişleri ekonomik büyümeyi arttırmakta, yüksek ekonomik büyüme oranları ise yeni DYSY girişlerine yol açmaktadır. Bu açıdan bakıldığında; yükselen piyasa ekonomilerinin daha yüksek ekonomik büyüme oranlarını yakalayabilmek için daha fazla DYSY çekmeye; daha çok DYSY çekebilmek için de istikrarlı ekonomik büyüme oranlarını sağlayacak sağlam ve tutarlı politikalara ihtiyacı vardır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Nurhan. 1997. **Uluslar arası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures)**. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları; No.1002, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları; No. 107.
- Acar, Yalçın. 2002. **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**. Bursa: Vipaş
- Alkın, Erdoğan. **Gelir ve Büyüme Teorisi**. 1975. İstanbul Üniversitesi Yayınları No:210, İstanbul: Elektronik Ofset
- Atık, Hakan. 2005. **Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri**. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü.
- Ateş, Sanlı.1998.Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, Coşkun Can, Vural, İstiklal Yaşar. 2006. **Çok Uluslu Şirketler Global Sermaye Ve Global Yatırımlar**. Çizgi Kitabevi Yayınları, Yayın No.162.
- Barber, W.J. **İktisadi Düşünce Tarihi**.1995. İstanbul: Şule Yayınları
- Balasubramanyam, V.N., M. Salisu ve D. Sapsfort.1996. Foreign Direct Investment and Growth in EP and is Countries. **The Economic Journal**. Vol. 106. No. 434. s. 92– 105.
- Balasubramanyam, V.N., M. Salisu ve D. Sapsfort. 1999. Foreign Direct Investment as an Engine of Growth. **The Journal of International Trade&Economic Development**. 8:1.s. 27 – 40.
- Baltagi, B.H. , 2005. **Econometric Analysis Of Panel Data**. Third Edition.John Wiley & Sons Ltd. England.
- Basu, P., C. Chakraborty and D. Reagle.2003. Liberalization, FDI, and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach. **Economic Inquiry**. Vol. 41. No. 3. s. 510 – 516.
- Basu, P. ve A. Guariglia. 2007. Foreign Direct Investment, Inequality and Growth. **Journal of Macroeconomics** 29. s. 824 – 839.
- Berthélemy, J-C. and S. Démurger. 2000. Foreign Direct Investment and Economic Growth: Theory and Application to China. **Review of Development Economics**. 4(2). s. 140 – 155.

- Bengoa, M. ve B. Sanchez – Robles.2003. Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence From Latin America. **European Journal of Political Economy**. Vol. 19. s. 529 – 545.
- Bevan, A. , S. , Estrin.2004. The Determinants Of Foreign Direct Investment Into European Transition Economies. **Journal Of Comparative Economics**, 32. s.777-778.
- Borensztein, E., J-De. Gregorio and J.W. Lee. How does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?. **Journal of International Economics**. Vol. 45. 1996. s. 115– 135.
- Braconier H. , Norback P.J, Urban D. 2002. **Vertical FDI Revisted**, IUI Working Paper Series No.579, The Research Institute Of Industrial Economics.
- Candemir, Aykan. 2006. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama. **Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Etkileyen Faktörler**. Cilt-I. Yased Yayınları, Yayın No: Yased-T/2006- 12/53. s:18.
- Carkovic, Maria, And Levine, Ross. 2002. Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?. **University of Minnesota Department of Finance Working Paper**.
- Changwen Zhao ve Jiang Du . Causality Between FDI and Economic Growth in China. **The Chinese Economy**. vol. 40, no. 6, November–December 2007. s:68–82.
- Choe, J. I. 2003. Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth? **Review of Development Economics**. Vol.7(1). s 44 – 57.
- Çarıkçı, Emin. 2001. **Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkiler**. Ankara: Tutibay Yayınları.
- Demircioğlu, İpek. Çapraz, İlkey. 2003. **Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcılar**. İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2003-14, İstanbul.
- De Mello, L.R. 1997. Foreign Direct Investment In Developing Countries And Growth: A Selective Survey. **Journal Of Development Studies**, 34(1), 1–34.
- _____.1999. Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence From Time Series And Panel Data. **Oxford Economic Papers**. Vol. 51. s. 133 – 151.

- Dunning, J. H. 1991. The Eclectic Paradigm Of International Production: A Personal Perspective. İçinde **The Nature Of The Transnational Firm**. C. N. Pitelis, R. Sugden . Routledge, New York. s: 117-35
- Erim, Neşe. 2007. **İktisadi Düşünce Tarihi**. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ertek, Tümay. 2008. **Makroekonomiye Giriş (Basından örneklerle)**.Genişletilmiş Üçüncü Baskı. İstanbul: Beta Basım yayım Dağıtım A.Ş.
- Greene, H.William H. 2003. **Econometric Analysis**. 5th Edition, Prentice Hall, New Jersey
- Göver, Tuğrul. 2005. **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslar Arası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**. Ankara: Hazine Müsteşarlığı Matbaası.
- Gujarati ,N. Domador .2003. **Basic Econometrics**. Fourth Edition, New York: McGraw- Hill Companies Inc.
- Hanson, G.H. 2001. **Should Countries Promote Foreign Direct Investment?** United Nations Conference on Trade and Development. United Nations Center For International development. Harvard University, G-24 Discussion Paper Series No:9.
- Head, K. T. Mayer, J. Ries. 2002. Revisiting Oligopolistic Reaction: Are Decisions On Foreign Direct Investment Strategic Complements. **Journal Of Economics & Management Strategy**. Vol. 11, No. 3, s. 453-472
- Hermes, N. ve R. Lensink. 2003. Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth. **Journal of Development Studies**. 40:1. s.142 – 163.
- Herzer, Klasen ve Lehmann .2007. In search of FDI-led Growth in Developing Countries: The Way Forward. **Economic Modelling**. 25. s: 793–810
- Hiç, Mükerrerem.1975. **Büyüme Teorileri Ve Gelişen Ekonomiler**. İstanbul Üniversitesi Yayınları No:372, İktisat Fakültesi No: 2143
- Hsiao, Cheng.2002. **Analysis of Panel Data**. Cambridge University Press.Second Edition.USA
- İyibozkurt, Erol. 2001.**Uluslararası İktisat Teori-Politika-Uygulama**. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Jarvorcik, B. Smarzynska. 2004. The Composition Of Foreign Direct Investment And Protection Of İntellectual Property Rights: Evidence From Transition Economies. **European Economic Review**. Volume 48.
- Jones, Charles. 2001. **İktisadi Büyümeye Giriş**. Çev. Sanlı Ateş, İsmail Tuncer, Birinci Basım. İstanbul: Literatür Yayınları.

- Li, X. ve X. Liu. 2005. Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship. **World Development**. Vol. 33. No:3. s.393 – 407.
- Karasu., Ahmet. 2008. Küreselleşme sürecinde A.B.D. Ekonomisinin Yükselen Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karlık, Rıdvan. 2003. **Uluslar Arası Ekonomi Teori Ve Politika**. 7.Bası, İstanbul: Beta Basım A.Ş., Yayın No:1403
- Kaya, Ayşe A., Ergül Han. 2007. **İktisadi Kalkınma ve Büyüme**, Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Kazgan, Gülten. 2010. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**. On Beşinci Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kargül, İsmet Doğan. 1983. **Makro Ekonomi**. İstanbul: Birsen Kitabevi.
- Kholdy. 1995. Causality Between Foreign Investment and Spillover Efficiency. **Applied Economics**. 27. s: 745-749.
- Kıraçlar, Fatma.2005. Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye: İçsel Büyüme Modelinin Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırankabeş, Mustafa Cem. 2006. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı, Teorileri, Türleri ve Ülke Ekonomilerine Etkiler: **Dünya Ekonomisinden Seçme Konular**. Ed. Feride Öztürk, Fatih Çelebioğlu. Ankara: Seçkin Yayınları. Ekonomi Kitapları Dizisi:27
- Kreinin, Mordechai E.1995. **International Economics: A Policy Approach**, 7. Edition. New York: The Dryden Press.
- Lecaillon, Jacques . 1985. **Makro Ekonomik Analiz**. Çev. Rona Turanlı, Nihad Sayar. İstanbul :Yayın ve Yardım Vakfı işletmesi Yayınları.
- Moosa, Imad A. 2002. **Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice**. New York, NY, USA: Palgrave Macmillan.
- Özalp, İnan. 1986. **Seçme Yazıları**. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir
- Öztürk, L., 2004. Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış. **Akdeniz İİBF Dergisi**. Sayı 7. s. 110-28.

Özgüven, A. 1998. **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama Ve Japon Kalkınması**. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Parasız, İlker.2005. **Kalkınma Ekonomisi**. Bursa: Ezgi Kitabevi

_____.2003. **Ekonomik Büyüme Teorileri (Dinamik Makro Ekonomiye Giriş)**. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Paya, Merih. 1997. **Makro İktisat**. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Root, F. R. , A. A. Ahmed. 1978. The Influence Of Policy Instruments On Manufacturing Direct Foreign Investment İn Developing Countries. **Journal Of International Business Studies**. 9 (Winter), s. 81-93.

Savaş, Vural. 2007. **İktisatın Tarihi**. Beşinci Baskı. Ankara: Siyasal Yayınevi.

Sekkat, Khalid .Veganzones-Varoudakis, Marie-Ange. 2004. Trade And Foreign Exchange Liberalization, Investment Climate And FDI In The Mena Countries”, **World Bank Mena Region Working Paper Series**, No: 39, s: 5

Seyidoğlu, H.1999. **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**. İstanbul: Kurtiş Matbaası.

Seyidoğlu, H. 2003. **Uluslar Arası İktisat** İstanbul: Gizem Yayınları.

Şen, Ali. Küçükaksoy, İsmail.2006. Yükselen Piyasalar Ve Gelişme Stratejileri: **Dünya Ekonomisinden Seçme Konular** Ed. Feride Öztürk, Fatih Çelebioğlu. Ankara: Seçkin Yayınları. Ekonomi Kitapları Dizisi:27

Uzunoğlu, Sadi. Aytaç, Ayhan. Yıldız, Nural. Yıldırak, Kasırga. Atakişi, Ahmet. 2006. **Temel Ekonomi**. Beşinci Basım. İstanbul: Literatür Yayıncılık Ltd.Şti.

Üstünel, Besim. 1990. **Makro Ekonomi**, Beşinci Basım, Mısırlı matbaacılık A.Ş.

Ünsal, Erdal. 2009. **Makro İktisat**. Gözden Geçirilmiş Sekizinci Baskı. Ankara: İmaj Yayıncılık

Verbeek, Marno. 2004. **A Guide to Modern Econometrics**. Second Edition, John Wiley & Sons Ltd. England.

Vernon, R.,1966. International Investment and International Trade in the Product Cycle. **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 80, No. 2, s. 190-207.

William H. Branson. 1989. **Macro Economic Theory And Policy**. Third Edition.
New York: Harper & Row Publishers.

Wooldridge, Jeffrey M. 2002. **Econometric Analysis Of Cross Section And Panel Data**. The MIT Press. Cambridge. Massachusetts.

http://www.msci.com/products/indices/market_classification.html

By Chuan Li [03.03.2011]. What are Emerging Markets?

http://www.uiowa.edu/ifdebook/faq/faq_docs/emerging_markets.shtml

EK 1: MODELDE KULLANILAN YÜKSELEN PİYASALARIN LİSTESİ

Brezilya, Şili, Çin, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Güney Kore, Malezya, Meksika, Fas, Peru, Filipinler, Polonya, Rusya, Güney Afrika, Tayland, Arjantin, Suudi Arabia, Kuveyt, Singapur ve Türkiye

EK 2: MODEL TAHMİN SONUÇLARI

POLS Tahmin Modeli

Source	SS	df	MS	Number of obs =	624
Model	.18378595	4	.045946488	F(4, 619) =	28.67
Residual	.992057102	619	.001602677	Prob > F =	0.0000
				R-squared =	0.1563
				Adj R-squared =	0.1508
Total	1.17584305	623	.001887389	Root MSE =	.04003

GDPgrowth	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
FDI	.1129411	.0709842	1.59	0.112	-.026458 .2523401
INF	-.0000239	3.97e-06	-6.03	0.000	-.0000317 -.0000161
EXP	.0014589	.0001777	8.21	0.000	.0011099 .0018078
POPG	.0054587	.0019453	2.81	0.005	.0016385 .0092789
_cons	.0227322	.0041774	5.44	0.000	.0145287 .0309357

FIXED EFFECT

Fixed-effects (within) regression	Number of obs =	624
Group variable: ccode	Number of groups =	22
R-sq: within = 0.1173	Obs per group: min =	9
between = 0.3973	avg =	28.4
overall = 0.1504	max =	49
corr(u_i, Xb) = 0.1623	F(4,598) =	19.86
	Prob > F =	0.0000

GDPgrowth	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
FDI	.1840226	.0814985	2.26	0.024	.0239644 .3440807
INF	-.00002	3.96e-06	-5.04	0.000	-.0000277 -.0000122
EXP	.0011395	.0001772	6.43	0.000	.0007915 .0014875
POPG	.003093	.0040346	0.77	0.444	-.0048307 .0110168
_cons	.0274222	.0070783	3.87	0.000	.013521 .0413235
sigma_u	.01653362				
sigma_e	.03789987				
rho	.15988239	(fraction of variance due to u_i)			

F test that all u_i=0: F(21, 598) = 4.41 Prob > F = 0.0000

FIXED EFFECT (ROBUST)

Fixed-effects (within) regression
 Group variable: ccode

Number of obs = 624
 Number of groups = 22

R-sq: within = 0.1173
 between = 0.3973
 overall = 0.1504

Obs per group: min = 9
 avg = 28.4
 max = 49

corr(u_i, Xb) = 0.1623

F(4,21) = 15.28
 Prob > F = 0.0000

(Std. Err. adjusted for 22 clusters in ccode)

GDPgrowth	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
FDI	.1840226	.0873312	2.11	0.047	.0024074	.3656378
INF	-.000002	4.54e-06	-4.39	0.000	-.0000294	-.0000105
EXP	.0011395	.0002801	4.07	0.001	.0005571	.001722
POPG	.003093	.0053275	0.58	0.568	-.0079861	.0141722
_cons	.0274222	.0086702	3.16	0.005	.0093916	.0454529
sigma_u	.01653362					
sigma_e	.03789987					
rho	.15988239	(fraction of variance due to u_i)				

RANDOM EFFECT

Random-effects GLS regression
 Group variable: ccode

Number of obs = 624
 Number of groups = 22

R-sq: within = 0.1164
 between = 0.4649
 overall = 0.1553

Obs per group: min = 9
 avg = 28.4
 max = 49

Random effects u_i ~ Gaussian
 corr(u_i, X) = 0 (assumed)

Wald chi2(4) = 92.18
 Prob > chi2 = 0.0000

GDPgrowth	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
FDI	.1536026	.0754965	2.03	0.042	.0056322	.3015731
INF	-.0000214	3.93e-06	-5.44	0.000	-.0000291	-.0000137
EXP	.0012548	.0001757	7.14	0.000	.0009103	.0015992
POPG	.0049847	.0025661	1.94	0.052	-.0000448	.0100141
_cons	.0239878	.0053601	4.48	0.000	.0134823	.0344934
sigma_u	.01005482					
sigma_e	.03789987					
rho	.06575576	(fraction of variance due to u_i)				

HAUSMAN TEST

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fixed	(B) .		
FDI	.1840226	.1536026	.0304199	.0329399
INF	-.00002	-.0000214	1.45e-06	7.44e-07
EXP	.0011395	.0012548	-.0001152	.0000345
POPG	.003093	.0049847	-.0018916	.0031691

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
 B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
 = 15.20
 Prob>chi2 = 0.0017

FE&TIME

Fixed-effects (within) regression
Group variable: ccode

Number of obs = 624
Number of groups = 22

R-sq: within = 0.2476
between = 0.0843
overall = 0.2260

Obs per group: min = 9
avg = 28.4
max = 49

F(52,550) = 3.48
Prob > F = 0.0000

corr(u_i, Xb) = 0.0106

GDPgrowth	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
FDI	.2501958	.0844851	2.96	0.003	.0842429	.4161486
INF	-.0000213	4.08e-06	-5.22	0.000	-.0000293	-.0000133
EXP	.0006652	.0001963	3.39	0.001	.0002796	.0010507
POPG	-.0019286	.0063507	-0.30	0.761	-.0144031	.010546
year						
1962	.0220638	.0516417	0.43	0.669	-.0793752	.1235029
1963	.032621	.0517295	0.63	0.529	-.0689906	.1342325
1964	.0400909	.0518208	0.77	0.439	-.0617001	.1418819
1965	.0499353	.0518982	0.96	0.336	-.0520076	.1518782
1966	.0078659	.0519494	0.15	0.880	-.0941776	.1099094
1967	.0322601	.0519761	0.62	0.535	-.0698359	.1343561
1968	.0085265	.0450378	0.19	0.850	-.0799407	.0969937
1969	.013133	.0450674	0.29	0.771	-.0753923	.1016583
1970	.020584	.0451006	0.46	0.648	-.0680064	.1091744
1971	.0077642	.0450939	0.17	0.863	-.0808132	.0963415
1972	.0001383	.0451363	0.00	0.998	-.0885223	.088799
1973	.0164363	.045193	0.36	0.716	-.0723358	.1052084
1974	.0147594	.042819	0.34	0.730	-.0693495	.0988682
1975	-.0115899	.0400623	-0.29	0.772	-.0902838	.067104
1976	-.0037693	.0393755	-0.10	0.924	-.0811142	.0735755
1977	.0047052	.0387988	0.12	0.904	-.0715067	.0809172
1978	-.01084	.0388025	-0.28	0.780	-.0870592	.0653793
1979	-.0001785	.0386393	-0.00	0.996	-.0760772	.0757202
1980	-.0034358	.038631	-0.09	0.929	-.0793181	.0724465
1981	-.0179798	.0384408	-0.47	0.640	-.0934884	.0575289
1982	-.0224551	.0383871	-0.58	0.559	-.0978583	.0529481
1983	-.0310093	.0383941	-0.81	0.420	-.1064264	.0444078
1984	-.0124839	.0384169	-0.32	0.745	-.0879457	.062978
1985	-.0294789	.0384778	-0.77	0.444	-.1050602	.0461025
1986	-.0061289	.0384948	-0.16	0.874	-.0817437	.069486
1987	-.0094185	.038442	-0.25	0.807	-.0849297	.0660927
1988	-.0085612	.0384282	-0.22	0.824	-.0840452	.0669228
1989	-.0168917	.0385183	-0.44	0.661	-.0925528	.0587693
1990	-.0045884	.0386238	-0.12	0.905	-.0804566	.0712798
1991	-.0253823	.0385289	-0.66	0.510	-.1010641	.0502994
1992	-.0199492	.0385837	-0.52	0.605	-.0957386	.0558403
1993	-.0099779	.038645	-0.26	0.796	-.0858878	.0659319
1994	-.0090773	.0386223	-0.24	0.814	-.0849426	.066788
1995	-.0203579	.0386389	-0.53	0.598	-.0962558	.05554
1996	-.0095604	.0385969	-0.25	0.804	-.0853759	.066255
1997	-.0211524	.03867	-0.55	0.585	-.0971113	.0548066
1998	-.0572645	.0388163	-1.48	0.141	-.133511	.0189819
1999	-.0343891	.0387741	-0.89	0.376	-.1105527	.0417744
2000	-.0142016	.0388075	-0.37	0.715	-.0904307	.0620275
2001	-.0388653	.0389572	-1.00	0.319	-.1153884	.0376578
2002	-.0271006	.0390764	-0.69	0.488	-.1038578	.0496567
2003	-.0055132	.0391036	-0.14	0.888	-.082324	.0712975
2004	-.0040242	.0391751	-0.10	0.918	-.0809754	.072927
2005	-.010381	.0391757	-0.26	0.791	-.0873334	.0665714
2006	6.87e-06	.0391629	0.00	1.000	-.0769202	.076934
2007	-.0032801	.0392146	-0.08	0.933	-.0803088	.0737486
2008	-.0177802	.0392679	-0.45	0.651	-.0949136	.0593532
2009	-.0537091	.0397256	-1.35	0.177	-.1317416	.0243234
_cons	.0537195	.0408165	1.32	0.189	-.0264559	.1338949
sigma_u	.01843519					
sigma_e	.03648486					
rho	.20338481	(fraction of variance due to u_i)				

F test that all u_i=0: F(21, 550) = 5.30 Prob > F = 0.0000

RE&TIME

Random-effects GLS regression Number of obs = 624
Group variable: ccode Number of groups = 22
R-sq: within = 0.2354 Obs per group: min = 9
 between = 0.4585 avg = 28.4
 overall = 0.2513 max = 49
Random effects u_i ~ Gaussian Wald chi2(52) = 191.70
corr(u_i, X) = 0 (assumed) Prob > chi2 = 0.0000

GDPgrowth	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
FDI	.1463268	.0752998	1.94	0.052	-.001258	.2939117
INF	-.0000256	4.14e-06	-6.19	0.000	-.0000338	-.0000175
EXP	.0010978	.0001984	5.53	0.000	.000709	.0014866
POPG	.0047032	.0021363	2.20	0.028	.0005161	.0088903
year						
1962	.0236429	.0555331	0.43	0.670	-.0852	.1324858
1963	.0362261	.0555419	0.65	0.514	-.0726341	.1450863
1964	.0460545	.0555541	0.83	0.407	-.0628296	.1549386
1965	.0577311	.0555688	1.04	0.299	-.0511817	.1666439
1966	.0166469	.055579	0.30	0.765	-.092286	.1255798
1967	.039801	.0555711	0.72	0.474	-.0691163	.1487183
1968	.0178614	.0481095	0.37	0.710	-.0764315	.1121544
1969	.0242612	.048121	0.50	0.614	-.0700542	.1185766
1970	.0323611	.0481279	0.67	0.501	-.0619678	.12669
1971	.0185859	.0481196	0.39	0.699	-.0757268	.1128986
1972	.009682	.0481198	0.20	0.841	-.0846311	.1039951
1973	.0302823	.0481546	0.63	0.529	-.0640989	.1246635
1974	.0362829	.0453937	0.80	0.424	-.0526871	.1252529
1975	.0141864	.0424667	0.33	0.738	-.0690467	.0974196
1976	.0162045	.0417486	0.39	0.698	-.0656213	.0980304
1977	.0261881	.0410567	0.64	0.524	-.0542816	.1066578
1978	.0108991	.0410565	0.27	0.791	-.0695702	.0913684
1979	.0207672	.0409094	0.51	0.612	-.0594136	.1009481
1980	.0173635	.0409082	0.42	0.671	-.0628151	.0975421
1981	.0055558	.040697	0.14	0.891	-.0742088	.0853204
1982	-.0004164	.040623	-0.01	0.992	-.0800361	.0792033
1983	-.0095297	.0406187	-0.23	0.815	-.0891409	.0700814
1984	.0078114	.0406191	0.19	0.848	-.0718005	.0874233
1985	-.0066755	.0406367	-0.16	0.870	-.0863219	.0729709
1986	.0156854	.040632	0.39	0.699	-.0639518	.0953226
1987	.0141241	.0405581	0.35	0.728	-.0653684	.0936165
1988	.015222	.0404983	0.38	0.707	-.0641532	.0945972
1989	.0102426	.0405505	0.25	0.801	-.0692348	.0897201
1990	.0242607	.0406313	0.60	0.550	-.0553752	.1038966
1991	.0014458	.0404718	0.04	0.972	-.0778775	.0807691
1992	.0063044	.040478	0.16	0.876	-.073031	.0856399
1993	.0177354	.040495	0.44	0.661	-.0616335	.0971042
1994	.0155908	.0404279	0.39	0.700	-.0636465	.0948281
1995	.0037002	.0404399	0.09	0.927	-.0755605	.082961
1996	.017085	.0403629	0.42	0.672	-.0620248	.0961948
1997	.0054319	.040384	0.13	0.893	-.0737193	.084583
1998	-.0291437	.0403592	-0.72	0.470	-.1082462	.0499589
1999	-.0054582	.0403636	-0.14	0.892	-.0845695	.073653
2000	.0097831	.0403513	0.24	0.808	-.0693041	.0888702
2001	-.0085928	.0403968	-0.21	0.832	-.0877691	.0705835
2002	.0019596	.0403848	0.05	0.961	-.0771931	.0811123
2003	.0214878	.0403751	0.53	0.595	-.0576458	.1006215
2004	.0205915	.0403997	0.51	0.610	-.0585905	.0997736
2005	.0177279	.0404912	0.44	0.662	-.0616334	.0970892
2006	.0275207	.0404626	0.68	0.496	-.0517845	.1068259
2007	.0265529	.0405126	0.66	0.512	-.0528504	.1059563
2008	.0131711	.0406179	0.32	0.746	-.0664386	.0927808
2009	-.0223889	.0410494	-0.55	0.585	-.1028443	.0580664
_cons	.0167358	.039867	0.42	0.675	-.0614021	.0948736
sigma_u	0					
sigma_e	.03648486					
rho	0	(fraction of variance due to u_i)				

HAUSMAN TESTİ

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.E.
	(b) fixed	(B) .		
FDI	.2501958	.1463268	.1038689	.050957
INF	-.0000213	-.0000256	4.35e-06	1.46e-06
EXP	.0006652	.0010978	-.0004327	.0000725
POPG	-.0019286	.0047032	-.0066317	.006492
1962bn.year	.0220638	.0236429	-.001579	.0021773
1963.year	.032621	.0362261	-.0036051	.0037784
1964.year	.0400909	.0460545	-.0059636	.0048863
1965.year	.0499353	.0577311	-.0077958	.005616
1966.year	.0078659	.0166469	-.008781	.0060464
1967.year	.0322601	.039801	-.0075408	.0063765
1968.year	.0085265	.0178614	-.0093349	.0058908
1969.year	.013133	.0242612	-.0111282	.0060569
1970.year	.020584	.0323611	-.0117772	.0062838
1971.year	.0077642	.0185859	-.0108218	.006292
1972.year	.0001383	.009682	-.0095437	.0066332
1973.year	.0164363	.0302823	-.013846	.0068256
1974.year	.0147594	.0362829	-.0215235	.0079293
1975.year	-.0115899	.0141864	-.0257763	.0074449
1976.year	-.0037693	.0162045	-.0199738	.0072601
1977.year	.0047052	.0261881	-.0214829	.0076016
1978.year	-.01084	.0108991	-.0217391	.0076248
1979.year	-.0001785	.0207672	-.0209458	.0074539
1980.year	-.0034358	.0173635	-.0207993	.0074102
1981.year	-.0179798	.0055558	-.0235355	.0074276
1982.year	-.0224551	-.0004164	-.0220387	.0075103
1983.year	-.0310093	-.0095297	-.0214796	.0075754
1984.year	-.0124839	.0078114	-.0202953	.0077059
1985.year	-.0294789	-.0066755	-.0228033	.0079604
1986.year	-.0061289	.0156854	-.0218142	.0080791
1987.year	-.0094185	.0141241	-.0235426	.0081589
1988.year	-.0085612	.015222	-.0237832	.0083775
1989.year	-.0168917	.0102426	-.0271343	.0086016
1990.year	-.0045884	.0242607	-.0288491	.0087661
1991.year	-.0253823	.0014458	-.0268281	.0090166
1992.year	-.0199492	.0063044	-.0262536	.0092571
1993.year	-.0099779	.0177354	-.0277133	.0094762
1994.year	-.0090773	.0155908	-.0246681	.009654
1995.year	-.0203579	.0037002	-.0240581	.0096806
1996.year	-.0095604	.017085	-.0266455	.0098073
1997.year	-.0211524	.0054319	-.0265842	.0100508
1998.year	-.0572645	-.0291437	-.0281209	.0107775
1999.year	-.0343891	-.0054582	-.0289309	.0105832
2000.year	-.0142016	.0097831	-.0239847	.0107702
2001.year	-.0388653	-.0085928	-.0302725	.0112162
2002.year	-.0271006	.0019596	-.0290602	.011728
2003.year	-.0055132	.0214878	-.0270011	.011866
2004.year	-.0040242	.0205915	-.0246157	.0120535
2005.year	-.010381	.0177279	-.0281089	.011745
2006.year	6.87e-06	.0275207	-.0275138	.0117938
2007.year	-.0032801	.0265529	-.0298331	.011821
2008.year	-.0177802	.0131711	-.0309513	.0116636
2009.year	-.0537091	-.0223889	-.0313202	.0119447

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

chi2(19) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)
= 94.17
Prob>chi2 = 0.0000
(V_b-V_B is not positive definite)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : İraima Dorbonova

Dogum Tarihi : 02.08.1986

Dogum Yeri : Kırgızistan

Lisans : Yıldız Teknik Üniversitesi , İktisat Bölümü

Mezuniyet Tarihi : 2008

Yabancı Dil : Rusça, İngilizce, Türkçe, Özbekçe, Kırgızca (anadil)